

~~12.493~~

К. ГРИНЕВИЧЕВА

ШЕСТИКРИЛЕЦЪ

**КАТЯ
ГРИНЕВИЧЕВА**

**ШЕСТИ-
КРИЛЕЦЬ**

УКРАЇНЬСЬКА БІБЛІОТЕКА

Виходить щомісяця в обемі 8 аркушів друку.

Досі вийшли такі твори:

В 1933 р.:

В 1934 р.:

1. Д. Мордовець: Гайдамаки т. 1.	13. І. Ольбрахт: Розбійник Шугай т. 1.
2. Д. Мордовець: Гайдамаки т. 2.	14. І. Ольбрахт: Розбійник Шугай т. 2.
3. М. Гоголь: Страшна помста	15. В. Будзиновський: Гремить
4. В. Радич: Максим Залізник т. 1.	16. М. Голубець: Рік грози і надій
5. В. Радич: Максим Залізник: т. 2.	17. А. Чайковський: За наживою
6. С. Даушків: Опзнає Тятива	18. І. Керницький: Святоїванські вогні
7. О. Турянський: Син землі т. 1.	19. М. Голубець: Гей, видно село...
8. О. Турянський: Син землі т. 2.	20. О. Ю. Федькович: Вибір творів
9. І. Гор.: Під прапора Хмельницького	21. Ю. Косач: Сонце в Чапирині
10. Г. Журба: Зорі світ заповідають	22. Ж. Верн: Замок у Карпатах
11. М. Голубець: Вчорашня легенда	23. Ф. Коківський: Людська вдячність
12. П. Свій: Степові оповідання	24. У Самчук: Марія

В 1935 р.:

25. І. Садовий: Безіменні плугаторі т. 1.	31. О. П. Білозерський: Напередодні т.
26. І. Садовий: Безіменні плугаторі т. 2.	32. О. П. Білозерський: Напередодні т. 2
27. Гр. Косинка: Темна ніч	33. В. Ткачук: Сині чічки
28. Й. Т. Підляшецький: Пригоди Шума	34. В. М. Михеїв: Маря.
29. Усмішки впор. Є. Ю. Пеленський	35. Катря Гриневичева: Шестикрилець
30. Гр. Смольський: Олекса Довбуш	

ПЕРЕДПЛАТА в краю, ЧСР, Австрії і Угорщині: **квартально** зл. 2'60, **піврічно** зл. 5'—, **річно** зл. 9'60, в усіх інших краях **піврічно** зл. 7'—, **річно** з гори зл. 13'—

АДРЕСА:

УКРАЇНЬСЬКА БІБЛІОТЕКА

Львів, ул. Косцюшка 1 а.

Чекове Конто П.К.О. 500,277. з доплатою „У.Б.“

Книжки ч. 10, 13, 14 і 21 відзначені літературними нагородами.

11.58608 2 пр. 06.40
„УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА“

Ч. 35.

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

КАТЯ ГРИНЕВИЧЕВА

~~12.493~~

ШЕСТИКРИЛЕЦЬ

ІСТОРИЧНА ПОВІСТЬ

Мові, найдорожша вчителько,
Дитино,
присвячує цю книжку, що її писав
з думкою про тебе,
бабуся - авторка
Львів д. 22/II 1936

Львів 1935

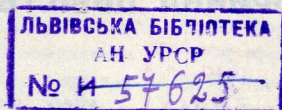
ВИДАВЕЦЬ ІВАН ТИКТОР

WS(2-8u)5-6004.2

31.

ЛИСТОПАД 1935.

Друковано 5.000 примірників

1334

Copyright by Editor
Printed in Poland

Обгортка рисунку М. Бутовича.

Друк. Медичкий—Тиктор, Львів, Бляхарська 9. Тел. 234-76

ПЕРЕДМОВА

Катря Гриневичева

Та бузисте життя, яке вона зустріла на новій, ще визначений шлюб, коли вийшла заміж з Валелем Стефаником, не змінило її інтересу українську книжку, помалу читає і в даний час збірку Франка.

Побружка авторки з рідних обійня, вернуло її з рідні сторони, де вона переїхала до Львова. Тоді її задержували вірники, у Львові, редакції О. Ма-

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР

№ И

Обгоріла рисунку М. Бутковича.

Вид. 1. Меморандум — Універс. Ресурс. Бібліотека. Т. 1. 194-75

ПЕРЕДМОВА

Авторка «Шестикрильця» родилася д. 19-го листопада 1875. у Винниках обіч Львова. Трохлітньою дитиною переїхала з батьками до Кракова, де вскорі, в чужих школах, забула рідну мову. Проте почуття окремішності удержувало хоч і пригасну свідомість, будило любов до незнаної вітчизни. Ця виключність розбурхала дитинну уяву, гордість і тугу, вони вчасно звернули молоду дівчину до спроб пера, — у польській мові. Краків з його старинним обличчям, пам'ятки чужої давнини на кожному кроці, збудили в авторці тривалі зацікавлення історією, яких висловом «Шеломи в сонці» й «Шестикрилець».

Згодом вона стрінулася з видними представниками «Молодої Польщі», який проводив Артур Гурський, великий майбутній письменник і виховник свого народу, автор «Монсальвату». В руках А. Гурського, авторка побачила у перше в житті «Діло» і вважала його — перським часописом. Гурський склонив її попри другі, учитися також рідної мови. Гриневичевий йшло саме на вісімнадцятий рік, коли їй подарував Гурський український буквар.

Та душевне життя авторки повернулося на новий, ясно визначений шлях, коли стрінулася у Кракові з Василем Стефаником, він приніс їй першу українську книжку, помагав читати й розуміти твори Франка.

Подружжя авторки в недовзі опісля, вернуло її у рідні сторони, вона переїздить до Львова. Тоді й дебютувала віршами, у «Буковині», редагований О. Ма-

ковеем, першою літературною спробою в українській мові, хоч цією мовою ще довго не зважувалася говорити з огляду на її музичний бік, незасвоєні та не відчуті наголоси. Др. Коцовський, відомий грамагик, заторкнений випадком, познайомив Гриневичеву з Франком. Це була велика подія в житті авторки, тому, що Франко, у частих розмовах вчив її — про важку оранку гідного літературного труду, наслідлював усе незрозуміле в техніці творчості, посябляв своєю багатою бібліотекою, а надівсе — від безнадійного словаря Желхівського, яким у своїх труднощах допомагала собі Гриневичева, звернув її до живих мовних джерел, до хрустального буркуту українських народних пісень. Вони, народні пісні, що впади на психіку Гриневичевої, дозволили авторці заволдіти в майбутньому мельодикою слова й довели її до високих мистецьких осягів.

Під приятною опікою Франка пише до ЛНВістника. В р. 1909—1912. редагує часопис для молоді «Дзвінок». Тов. Педагогічне, видає її «Легенди й оповідання», у різних видавництвах являються її новелі. Згодом виходить збірка нарисів «По дорозі в Сихем».

Світова війна застає Гриневичеву у Гмінді, в таборі галицьких виселенців. Повстають «Непоборні». Перед кількома роками виїшла її історична повість: «Шеломи в сонці»; — а тепер видавництво «Українська бібліотека» видрукувало чергову історичну повість Катрі Гриневичевої, «Шестикрилець».

Завданням цього твору є, поставити перед очі читачів велике минуле нашого народу, з часу найбільшого розквіту його державности.

Редакція «Української Бібліотеки»

8

«Инѣгвар и Всеволод и вси
три Мьстиславичи, не хоуда
гнѣзда Шестокрѣльци...»

(«Слово о полку Ізора»).

НА КАМ'ЯНІЙ МЕТОПІ

Ріка з паруччам сонця оперід себе плила лунким бігом і Волинь переглядалася у ній, як у зеркалі зі золота. Хвиля пронята блакиттю то жбурляла пісками в рибальські дворища осторонь, то розплескувалася у шепіт струї, що ні стоїть, ні пливе...

Аж покрай Ріж - Долини збиралася в собі як для довгого віддиху, — співала Давнину.

У княжому саду появився юнак з темною строминою щок і короткими, гей зірваними брівми, тріпнув гусеницю з рукава нового одіння й пішов стежками серед розцвилех дерев.

Було добре видно біг Лугу, соняшний кур над ним, та узол шляхів з кам'яним дороговказом, пістуном розпуття. Це було колишне ідолище, — його обличча гляділо з силою понад святогорське, старокурганне горбовиння. Скульптор — груботеса пробирався так неграмотно й так пристрасно крізь божеські тайни творчости, аж з простої річи вчинив несамовиту. Кожний удар його долота стремів до монументу.

Обіч дороговказу стояв кметь - гусяр, він придержував колінами посох і вязав на ньому свій клунок перед трудом далеких доріг. Виглядав сам як Світовид, що вибирається на казочному коні у мандрівку по весняній землі.

Щось він там певно говорив з криниць бистої памяти, й говорив небудь як, бо ватага рибальських хлопчиськів, що залюбки увихаються по зарінках, стояла непорушно серед рум'яного краєвиду...

А з понад ставів у полях глухо гудів ляск праників,

пахла ватра з ялівцю й з глибини садів стелився плач голосільниці, як приказувала біля колива, після нічних посвітин, мов у лист випівала:

— Помер дід, помер... Сідаймо й плачмо всі три дні враз! Йде наш дід у тернюву путь... Через глоговий скаче згар... Сипмо сльози, дожджі! Гасім, гасім огонь!

Княжич походжував з піднесеними брівми, будьто вважав вроду цього поранка даниною своїй молодості, тілу повному юнацьких обітниць, сйяву твердих, голу-бих очей. Його ноги озуті у сафіян погинавий і легкий, ішли танком під спів молодих стегон.

Хвилина оце тільки, як він вискочив нагий зі шкір свого лігва й як вітер себе з чуба до п'ят рядном змоченим у росі, то почуття свіжості було близьке втіхи. Увесь мигтючий силою, він верг на себе світлий одяг, празничний, накрив смілу голову шапкою із срібним поблизком, островерхою як шолом.

О насолодо, бути нарешті самим на весь широкий, глухий сад! Від тижня гості не переводяться: вчений Кирило з Турова зїхав у Володимир з діяконами, анагно-стами, співцями навіть, то батько велів ні кроком із дому. Очевидно, як бути Мстихові без удакої парости, Романа? Не даром вірлиним іменням, Шестикрила, нарекли хлопця бояни.

Почалося із неділі, та ледви пил доріг приляг за турівськими гістями, увезлися в замок посли з Новгорода, горді, окаті, важко великі, у сукнях до кісток і старосвітських запиналах із розрізом. За ними скриня зі свастикою, знаком доброго талану, а в нутрі дари у поміч уклінному слову.

Щось оце посли трохи придовго радять з князем-газдою, — на ранній зустрічі у хоромах мати зронила про це звісточку невелику... Вінець Новгорода йому, Романові, принесли. Та батько, як він, — про недорід, про чумаків, що запізняються з сіллю, й про сукню з Вологди, що погіршало з часу останньої пошести. Цить, синку, цить!

Та це все не заторкнуло хлопця так живо, не дало стільки для ока й уха, що молодецький гомін, з яким учора під вечір звалилися у замок купці з Регенсбурга на возах навантажених зброєю, з купою чурів засмалених вітрами, вертких і багатомовних, як Хозари. Треба-ж случая, що на воротах перестріла їх друга ватага, з Франків... Ця везла шовк із Руан та амулети й мережева валенсіянянських селянок.

Батько був радий: ракушський купець, Етельвульф, привіз йому грамоту від бана Кулина із Боснії, — великий воевода очеркнув подрібно торговельний договір із Мстихом та звідомив, що до всіх точок прилучилося вільне місто Рагуза.

Хочби бровю звела мати на оцю суятню! А хіба-ж духовники, послы, купці і хмара челяди не вимагали від неї чогось окремого для себе? І чи з цим, що вона запораїть, не була звязана добра слава Волині?

Направду дивно, що коли смеркло, двадцятьох чужинецьких купців обсіло яворові столи під обчорнілими сволоками на відшибі пекарні, дарма що Тевтони на Франків позирали як котюги, — у зарві-ж вони споконвіку! Знову чужинецькі чури у грубих безрукавниках верх опинок до колін і дрібушках, як послушники, під клубуками з чайчиним пером, вечеряли напроти неба у блеску смолоскипів, відбитих червоно на цині чаш.

А в саду, гень, у клітці заслоненій плахтою, що її гойдав вітер із півночі, обивала боками завори й стогнала, як людина, золота бестія... Це послы привезли йому, княжичеві, молодого парда з Дербенту, кажуть, засвоєного...

На Велеса! хлопець поклявся б, що очі звірка, як круглі огні, обведені різкою, чорною тінню, сперлися тепер на уровені першої гильки яблуні верх нового улия, що його старий Міхей розкрасив оноді мов небесну копулу. Та мабуть це жевріє у сонці покладений для топки пласт восковиння, де притаїлися медові сльози?

І княжич поклав схрещені руки у зад, став іще стрункіший від радості пережиття:

— Отож усе, що живе в городищі, висипалося проміж світоходів! Розпитували, хто там зі словом проховзнувся, що діялося у всячних землях рік, півроку, місяць тому, коли купці верстали турингські чи карконошські ліси, везли дорогий набір поромами, чи брили мілковину Льоари, Рену, Велтави і Висли.

І він сам, Роман, захотів знати, чи це правда, що в штирських печерах кочують безоки, залізні дракони?

Ні, ніхто не видів дракона у вічи, але німецького цісаря убила власна хата, яку вивернув вітер у зимову сніговію.

І княжич згадував з лукавим дріжанням уст, як батько розглядав те, що найвартніше з цілого набору й призначене на показ йому, владиці, та як спрвола хвалив людську працю, бо купував обмаль. Від коли оце поставлено церков на горі, у князя все одно, що у тіуна, для своїх щодень молочна каша, для захожих хліб і сир на хріновому листю.

Та прийди чужинець, проїздом, тут і дичина з корінням і дріб самий здалий, риба вибрана, а меди сичені на винограді.

Будь воно інакше, хіба осудливий язик завяжеш? — А так про Мстишин достатний рід іде світом слава, дорожша золота.

Тут княжич постояв у задумі, — притакував мудрій батьківській щедроті, тоді-ж снував думку далі:

...А коли небо потемніло від ситости й туга схилилася над вялениною кожного серця, франкський крамар Арно забаг пісні так сильно, як у спеку роси. Не замарни, ні! Добре настроєна це рідкий випадок і тільки з віддалі звук її гей гладь, пливкий. І не сопілки двогорлиці хотів Арно, ватажок. Геройського слова жадав, де б золотим теремом походжала пісня, невянуча краса.

І глянь, де не взявся гусяр, той самий силач, кривоніс, як із міді, довгий волос за уха й верх рамен

у грубо счіплюваній свиті. На голові платина рожката, з углами над чолом, гей знаменем гусяра, що йде в упір перед себе і щодня здобуває світ епосом, на самотній струні інструменту.

У радощах винесли йому юсінець під орішину на обістю, дзбан кучерявого пива ставили біля співця і плескали в руки з нетерплячки, поки не стихло останнє чиєсь там слово.

Співак сів низько та спер об рамя й коліна гуслею, довгу, з одного куска дерева, подібну до велитенського черпака, де над вижолобиною напнято тонку шкіру з резонансовими проколами. Тут і сидельце, опора пасмузі кінського волоса, струні. Гудало, з натягненим на лукові тяж волосяним шнурком, він потер пильно живицею, накапаною на плечу гуслі.

Під самотні три звуки, що їх міг добути зпід гудала, він співав звичайно з гуслею унісоно. Але на цей раз хотів блиснути, вдарив високо, тільки згодом опустив тон долі. Тепер, у тужних як вітер переливах, з тихою обрядового напіву, у смілих мельодичних лініях, обчислених на велику віддаль, він підняв властиву гру.

Найпалкіші краски уяви і найбільше захоплені тони свого серця він передав постаті юнака Святослава у саяві його лицарської гордині.

— *Ой водить князь коня перед боем —*

Коня водить по полю широкім —

Укрив його зелен-таламаном —

Чим далі, мельодії стали мінитися сонцем і хмарами, нехай, що в межах скупих інтервалів. Коли-ж прийшла черга на останні акорди, співак опустив свій добре школений голос одну мить нижше тону гуслі і держав її так довго, аж замороз імів серця від насолоди:

— Бійтеся того, хто вміє вмерти без болю!..

Це був тріумф краси, втіленої у старе, музичне слово.

Тут княжич затріпав весело віями від дітвацького

вдовілля: пригадав, як мати, молода ще, темнолиця, у переміточній завої над енергійними брівми, хитренько розпитувала в Арна, які по королівських дворах дівчата ростуть, чи є між ними сильні, веселої вдачі та добрі господині? А тоді за Ейкунду з Нормандії слухала довго й радо, очі в низ, підборіддя з вагою на короткій, упертій долоні...

— Так? Сама худібку зі світлом у вечері обходить? Сушить більце над потоком і співає ураз із нормандськими жайворонками? А тоді з батьком жене на лови за ланею, у панцирі і з копієм? Зимою-ж перша всіх перебігає озера на совгах із кінських ребер, між двома киями, що на них лопотять барвисті щогли?

Ех, і вдала-ж оце дитина, Ейкунда!

Думав про матір і про дівча, далеке, та перед його уявою, уявою войовника, сама згадка оружжя простелила привиби походів і здавалося, він став неприсутній. У безвісті кудись гляділо лице, до непізнання інше, — ні, зовсім чуже.

Аж голос рога від сторони піль прокинув його доразу, він забув з місця, про що міркував саме, вдарив об поли руками, скочив на степеніцу муру і спертий на пальцях занісся тонким окликом:

— О — ге! Гельг!

Ось вони нарешті, Гельг, учитель рукопашного бою і Чтибор, насмішник, з яким хлопцю ніколи не по дорозі, та любимець він батька, що подієш! Мало не тиждень, як повіялися на тетереви, — за цей час могли махнути в Канів, стрівожити Половців, і назад! Он, виринули проміж берези край гаю, за ними сурмить у ріг чура, простоволосий, з червоним норвежським соколом.

І княжич, дарма що далина, гомонів як недоліток, рад нагоді кричати:

— Бувай, бувай!

А їздці просто нього, на віддаль мету стрілою, видно пообчимхувані пробирки таламанів, і сагайдаки

з киненим як попало, останком стріл. Побували гідно на вечірних вислухах у ловищі, проміж яр перерослий оме-линою та малинами!

Хлопець аж прибілді: попри черево Гельгового коня гоїдався жмут глухарів, як рубін і гранати. Яркі, оксамитні півкола над птичими очима, здавалося, виведені з огню й ніби кричали в сонце про свою несамоовиту вроду. На верхніх крилах грали шафіри, знову-ж шмарагд спідних пер розтоплявся у червінь від ранного мерехтіння. Тоді немов жива кров чуріла продовж Гельгового меча і взуття.

О, як милував хлопець очима ловецьку добичу, жалібну красу! О, як нудьгував із зависти, аж вітер крутив ним у душі! Білі цятки на чорнім тлі віял пригадали йому недавню голосьбу, жіночі похоронні уставки. Коли-ж їздці наблизилися на віддаль голосу і приюстали, він верг на впереями будьто байдуже та з висока:

— Миром, Гельг! Спиш? Як муріг на шуку, так ліс для вікінга. Але жди! В скорі захоплю Дністер, збудую ліс кораблів, ліпших від кораблів Канута, а тоді ти, Гельг, вестимеш їх для мене понад Чорне Море!

Цей підніс велике, гранчасти як щит обличча, очі ясні і мудрі, глипнув на хлопця полегки і позіхнув, щоб не засміятися у голос.

— І чудаке-же, наш сокіл, глядіть! — скрикнув навмання.

А птах справді вів себе дивно: він розкорячився немов до удару, кожна пишка відстала у ярім забутті, кожна піринка дрожала гей ключча на веретені. Якою силою, нежданою, пружилася оця боева груди! Мязи були на причуд, пазурі як із халькедону. Крила закарлючилися ніби топори, смугнасті летівки розсунули пруті зі заліза. Язик черкотів щось зі шипотом, чичитав, черкотів...

А княжичеві сапанці прикипіли на хвилину до землі і підірвалися зараз-же від вражіння. Щось шугнуло про-

між дерева пологим цятковинням, заруділо доли — і щезло як дим.

Хотів окликнути сад і з упором німів. Тверда школа батька виховала його на владара.

У цю-ж мить сокіл, готовий до лету, стрибнув із дзвоном срібних оковів почіплених довкола пірнатої ноги. Він розносив у шкамяття рукавицю чури, свого носія, очманілий, кривавоокий... Іздіцї пустили його з проклоном, а самі почвалали навколо у городище. Мали досить ловів!

З завивним фуркотом крил птах вдарив у сад і злетів на плече хлопця, як це чинив нераз. А княжич підняв очаровано руки й гладив хижака повз срібних покрас і рябих тороків край насуненої долі очей берити... Чув іще під долюною, як він пушиться проміж лют, ніби божок ловецьких насолод, а тоді...

Тоді під громовий блиск зрозуміння він зірвав бериту з голови сокола, звидів іще жахливу гнучкість чогось молодого, цяткато, упишеного й проковтнув думку: пард! Десь там крикнула каня, що не воду тільки з небес, день закурився, збурянів... З отруйним позіханням, мов із нудьги без меж, щось увалилося підросткові на груди, аж повернув рамя лицем до зорі, під ранний вітер з поля.

Він почув іще мов дуже з далека шум соколиних крил над шапкою-шоломом і світ став крутитися нагло по лінії дикого двобою.

Це пард перевалювався з боку на бік у хлопячих обіймах.

Ото-ж почерклися, як у грізному сні, ото-ж сціпили вязи у різьбі з граніту!

Таке сниться хіба фризам і метопам, де борються з ловцем камяні створи, голова у короні, а жилавий хвіст закінчений трикутним листочком. І мріють про таке старі церковні одвірки, хлопські прадавні ярма, писанки по горах, барвінкових...

А юнак знав, чого і як хотів, нехай, що безоруж-

ний його п'ястук засунений в рукав, потрапляв місто горла, ікли, простерті в зустріч гей білі мечі. Він вріс у землю залізними п'ятами, добував на яву незнані сили. Піт злітав великими каплями продовж побілілого обличчя й уст з русим налетом, тоді, як у квітті співуче, трохи дремливо сверготів кос, — голос втинаний, чистий...

У якійсь порі борець доглянув краєм зору гребінь на хребті парда, так, гребінь, як на ініціалах книг із Атосу, де зображено райську ріку. Це шерсть зіжилася у ярім гніві високою стрижкою, на зразок забутих форм, для яких крім блудного еха, нема місця на світі.

Була хвилина, коли хлопець дужався вже тільки за віддих і ця була найстрашніша. Чув тоді в помороці дивний стукіт, як гомін смертельно розгойданого серця. Щось діялося в його обороні, але що, — не знав. А сокіл бив клювом гей на залізному току, вибирав очі в парда за жива, кружляв над багром челюсти, роздертої широко.

І тоді карк звірюки блиснув нарешті жовтим опругом на досяг рамен, то юнак з очайдушним свистом губ зашиб його, згріб обіруч, і так стали обидва, прикlopenі на бік, як перед упадком.

Тривало довго, поки кадовб парда витягнувся, пащека упала, очі укрила муть....

А витязь послонився, мов від похмілля, під стрічне дерево й опер на ньому плече, що здрігувалося глибоким ритмом під світлим одягом, празничним...

Над його чолом схилилася слава, ця сама, що її дзвонять на гарфах під високими вежами й свищать у сопілки край потоків.

Він чув, що заслужив у цей момент почути іржання, покотисте як спів, і побачити перед собою бахмата зі сліпучим відливом, з рубіновим світлом на обводі листових ушок, — гіппогрифа, що знає дорогу у світ геросів та безсмертних жінок.

Гра була скінчена. Засвідчував це мертвий лоб з

миловидною площиною поміж уха, далеко простерті лапи, як точені в янтарі, зуби, що склилися до сонця, ніби півкруг опалю...

І сокіл, що на яблуневій вітці чистив клювом обкривавлені пера та захоплений собою, кричав.

— Який красунь! — задихано признав переможець. Він торкнув парда ногою, а тоді звів брови в одну,

— Леле! ...Світ, всіми красками писаний, що у косицях, що в росах... Весна, а він — — — Не топтатиме уже на розіграх пахкої мурави, ні не кричатиме по горах, коли скелі сиплють каміння серед гульби ривів та змій. І не жде його, молодого, винозора лісова Ейкунда, ніколи...

Та за цим словом він глянув, чи хто не чує, очутив до разу:

— Для діл я, чи для голосіння? — засміявся високо і щасливо. — Хіба за плачі купив мій отець дорогий посуд до нового собору, — іконопис як небо, мармор, книги, емаль, і філігран? Он, як сіє вона, нагорна церков, золота клямра на шаті Волині! А я, чи не дав жмені солідів за меч із дамаскинської сталі, якого в добавок, сьогодні не було при мені?

Рік це, — і йшов бистро, як усе, у ранок, у сонце. А між дерева біг Гельг, станув, помовчав з глибин, а тоді проніс обважнілим, аж хриплим голосом:

— На Хорса й Одіна! Їздитиму на твоїх кораблях!

З ВІТРОМ НА БУДУ

Жовтими від сонця дорогами Угорщини летів здвиг волинських бояр у барвних плащах, соболях, у радужних блисках мечів, дорогім камінні, у поясах золотарської роботи й кошаках з розкішним убором.

Їздців оцих несли чудові коні, що будили зелені шуми листя над головами й як казку продовж оголошених сіл оставляли полум'яні спомини своїх гнучких ший, блискучих грудей та усеї краси наряду, від чапра-

ків в огнях дорогих леліток, аж до кованого срібла копит.

Хлібними скибами своїх піль, степом у високих травах, Угорщина здоганяла весело оці срібні підкови, й крилату пряжу грив, направлених з вітром на Буду.

Роман із Волині, дуже молодий, ясний увесь від колпака зі срібної парчі, аж до гостроклювого взуття, правив мрійно конем, мідяногривим, погойдував копієм з червоним блиском, як хиже вірля на ялиці поївся даліною:

— Веселі-ж оці вітри зі світа! — співав у душі. — Смачний який оцей зелений шум з великих, гень, царий! Хочеться з утіхи задужати з кимось, руном ймитися, приперти в потемок, збороти!

І згадав залюбки недавний день, коли бан Гуніяд зі Шрени, з гунським видом не тільки в імені, та Добор, син діличного бана на Зворнику, явилися у Володимирі з хартією угорського короля Белі. Крім привітів від нього самого, радого дружити по вік з паростю Мономахів, і Андрій, син його передав дари свої княжому юнаку, Роману, у Буду на Купальний турній, на побратимство вічне кликав...

Посли передали княжичеві повну збрую під східні зразки розкішно інкрустовану, а слуги Белі привезли ще щось несподіваніше князю Мстиславові й його заповідливій дружині, — пару овечок, яких рід виводився з самої Бухари. Беля розвів ним величаву господарку, мішаючи з ею пороною своїх важких і молочних овець.

Оці чудово гарні звірята з трикутними головками й світлою чорною шкірою, повною цупко приплеснутих кучерів, мали стати засновком дохідної княжої розплідні на багатій у випасне зілля волинській просторівні.

Від себе добавили оці суто гощені й велико шановані послы, що на турній заповілися знатні борці з далеких сторін, Єремій і Грвоя з Боснії, Унван з Го-

сяру, силач Ёццо знад Ельби, та Дітмар із Айсту, лицар, поет і співак разом. З Великоморав напевно прискочить Домозар, витязь на світових змагах, — з франконської знову-ж сторони все, що найліпшого вишколив двір графині Єрменгарди в Нарбоні.

— Пора мені нарешті самому на свій талан змагатися! — подумав палко юнак. — З островерхів, світових, підстежувати, де впасти грудьми на добичу й як взяти під стопи непокірну Славу! Хіба сиділи на місці, вдоволялися одним і тимсамим такі, як Ролянд та Артус, герой корнвалійських гір?

І прояснено згадав кельтійські казки «Червоної Книги Гергеста», про двір Артуса й лицарів Округлого стола.

— Щось кажете, княжичу? — підїхав Кмита, рад хоч якому слову в опустілій дорозі, де хіба старець підбіжить, півнагий, по рукодавшину.

Юнак похилив ід Кмиті бойку голову з чорним жмутком волосся над ухом, аж злиснів смілий очерк бороди, придавленої на середині ніби натиском залізного пальця.

Він відповів на свій здержаний лад, — хризоліт і бисер його колпака грали під його міру, туго і зимно: — Світ манить, Кмиго! — прорік.

Шафір неба давно вже поблід, легіт став різкий. Сумерк встрявав тепер у кожний корч, хмару, ручай, підсинював діброви, узгірря, лет птахів і мовчання води.

Їздці минали саме оброслу повзуном кирницю, що схоплювала в кам'яний обруч дзеркіт миготливого джерела, з розбитою проїзжими копитами землею довкруги; де товпилися дівчата й ярко одіті жінки у то-рокатім хусті, з дітьми на руках і кужелею край стану.

Вони говорили зі собою про любов, роди і смєрть, й ступали між тим з глеками до води, вищербленими сходами, та заглядали у темінь, як у лице судьби.

Може це Лялине свято, біля води, рокове? І ось

вибраниця села, Ляля зі зрослими брівками, невінчана цариця одної днини, через хвилину верне стомлено у своє курне житло, — над постіллю жердки, місто порога камінь? І снігимо з хороводом красок під повіками дурман, Купайлів, жезл зеленої рокиги і скирту обрядових вінків?

— — — Почот їхав тепер спровола, — радів кінцем дороги, з таємною думкою цікавився міцними мостами понад стрімкі вали, підшукував слабкі місця оборони, розглядав приліплені як гнізда до скель чатівні на висотах.

Спорскотіли нараз коні й пішли живіше, — зачули королівський табун, що мов окрилені дракони летів саме від Буди, з замкового вершища. Ще трохи й на обкруті шляху виринули їзді у рясних долманах на опашки, у срібнолуских колпаках і збруї обобіч пояса, як старовічні атилянські мужі. На чолі скавав з шумом опинок у парчевих підбоях Гейза, палятин.

Згомоніли палкі привіти, — палятинове слово з благих, лиснючих уст у червоно магоневій бороді. Йому з повагою державного мужа відповів латиною краснорічивий єпископ Христофор, темновидий, у фіялковій рясі з вишитим у виноградні листки поясом і блисках дорогоцінного енколпіона.

Обі ватаги дзвінко торкнули з місця.

Наглий блеск сотень смолоскипів ударив у них червоним облаком. Було видно, як на пожежі замкову площу, залиту народом: виразні, брунатні лиця у шапках, вбитих над грубу повсть брів, волосся в уплітках, дрібушками, довгі пряди усів, обкручені довкола ух, сорочки рясні як стихарі, широкі, з шитими малюнками рукави...

Товпа кричала що сил своє одушевлення й радість у визорений світ, дівчата кидали квіття коням до ніг, жінки підносили високо дітей, як пестрі, чорномазі кукли, витали мрійними усміхами вірля з гнізда славетних Мономахів.

То Кмита, скарбник, сягнув до тугої калити край пояса, й вулицями багровими як жар, задзвеніли, посипалися у глоту срібні й золоті гроші з визерунком Спаса й знаменами волинської династії: мечем у кигтях вінчаного вірла.

Йому відповіли оклики під саме небо, — юрба закрутилася широким круговоротом, визбирувала княже пригістне між каміння дороги й виїскрений пірій.

Старий замок з часів короля Ваїка палав гранітними вирізами аркад, як скамянілий епос про меч бога війни, викопаний там колись монгольським пастухом. В одному з виглядів, де трое вогників свічника рожево капало д'землі, станула дівчина у голубому бродаті...

— — — — —
Під спів птахів, вечірний, що наповнював сади наддунайського замку невмовкаючою піснею, Андрій, син Белі, серед живої розмови йшов з Романом продовж королівських кімнат. У багровім безрукавнику до пояса, у золотистім демадані й короткім панцирі зі срібла, Андрій усміхався щораз свіжим румянцем і брунатним чупром, повним ржавих блисків.

Повагом наспівав почот: єпископ Христофор, Костян, Томир, Коснята, Негвар, Шварно, Кмита і другі бояри, слава і квіт Володимира.

У якусь хвилину оба юнаки стали у дивному дожджанні, — прихилилися до себе, й поцілувалися тепло в обличчі срібного, на стіні, Розпяття. Помовчали святочно оба.

— Тепер ти друг мій, Арпаде! — ясно поглянув на нього Роман.

У відповідь Андрій обняв його міцно: з оцим прижмуреним Андрієвим осміхом перед очима, Роман подумав мимохіть, що коли йтиме у майбутньому на Польщу, шукати матірного сліду, землі Кризоустих, такий союзник, як оце Андрій, добре йому забезпечить плече, —

не метатиме-ж він ізза гір камінням у п'яти побратимів!

Двері престольної гридні отворено широко. В алябастрових пугарах з оливою, під кольонами обкоптілими від чадних смуг, трепетливо горіли світла. У королівським кріслі в ярих узголовниках і м'яких шкірах сидів Бея, чорнобородий та підзорливий як галка, з блідим обличчям, Андрієвим, тільки без його звабливого усміху.

І Мстиславич, оточений боярами, похилив голову: подавав королю хартію від свого батька, усю в грубих, шовкових плетивах, замкнених печатями з топленої у сріблі живиці.

— Ваша Милости! — рік латинською річчю, — оце хартія й гостинці від Мстислава із Волині, мого батька. Прийміть слово і дари з землі Русичів!

Він радів тепер у душі знанням мов, якими, побуваючи на західних дворах, заволодів напричуд скоро й легко.

Не прояснюючи ні на хвилину хмарного обличчя, Бея питав молодого гостя про його батьків, та про вражіння з дороги. З єпископом, який подав йому в кедровій раві золотий ланцюх, дар Мстислава, й з Костяном, що вручив йому меч, колись Альп Арслянів, він розмовляв як знаток, з одним про нові книги з Атосу, з другим про його походи з князями. А тоді поцікавився ще, що саме вразило княжича найбільше після приїзду в Угорщину?

— Подібність ноші угорської і руської... З одного джерела, з Візантії, пливе культура на оба краї, — живо відповів юнак.

— Справді, — звязки наші з Царгородом дуже давні, — пильним оком глянув на нього Бея. — Візантійський цар Дукас з любови до нас дарував Стефанові половину його подвійної корони з похилим хрестом. А в старій грамоті короля Немації є закріплені повсякчасно багатомовні слова, печать нашого союзу:

— «Грьке царьми, а Угре — кральми».

Княжич слухав з увагою нових для себе річей, а коли Беля не продовжав мози, покловився з рукою на мечі, готоз у пошані відійти, — та в цей мент мов завмер у піврухові, знімів... За кріслом Белі, за срібними різьбами високого опертя, стояла дівчина в голубій паволоці, розшитій променистим узором, якому перечив сум мягко опущених уст і мрачний движок брів... Її головку одягав ніде на світі не виданий накритничок зі золотого листу.

— Сарольта! — дружно окликнув її Андрій.

За кріслом Белі миттю стало пусто.

— Сьогодні вранці приїхав посол від Одона Медведя, — рік довірчиво королевич, вів друга під рамя у гамірну столову наву. — Зачуваємо, хоче одержати руку оцеї моєї сестри для Одонового сина, Райнольда з Бургундії. З цим звязані державні договори великої ваги...

Він продовжав через хвилину дещо тихіше:

— Такий приїзд не був би нічим дивним, але мою сестру повідомлено тайком, що посол, рябий, набряклий вином велетень, це сам Райнольд, що хоче на власні очі побачити королівну. Від самого ранку вона не находить собі місця, хвилюється й поки переконують її, плаче...

— Добрий газда, Райнольд, син Медведя, — з гордою нехиттю рік Роман і серце його як їдь упекла туга. — Що-ж? Хоче глянути на те, що купує.

З цим словом він справив скорі кроки у широку сумежну кімнату, відки видно було всю розкіш і різноманітність лицарських зборів, королівського бенкету.

Гуділо як в улию: продовж празничного стола засіли стобарвним роєм запрошені гості, усі в своєрідних одягах своїх країн, серед яких Франки відмічувалися мягкістю й прибагами ноші. Поміж їду та веселу, квітану вином розмову, змагуни придержували біля колін

довгі лицарські мечі з важкими рукоятями. Об вязання стола й свіжо миті підвалини стін оперті були щити зі знаками розет, коліс, свастик та звірячих подоб.

Стіл згинався під добірною їдою, дичиною карпатського чорнобору, рибами Тиси й Дунаю, птаством семигородських моклаків, виноградом зі спохиль Токаю, переховуваним із пізньої осені у пісках замкового підземелля, — овочами з долини Рамі, з полудневих угорських провінцій, райських закутин землі.

Оба юнаки сіли на підвищенні, застеленім коврами, під отвертим на сади вітражним вікном, де заставлено окрему трапезу.

Роман слухав звідси розсіяно, як цокали згуста повними пугарами Радогост з Виногори та Зденко з Праги, — хвилювалися з приводу якоїсь битви, де велику роллю заграла ошибка, болота позаду війська, й розливна, з наглими глибинами ріка.

І ще Костян Гурович, з мужним, голеним черепом, войовник у кожній думці, спорив над пугаром з Грвоею, Боснійцем про те, що кіннота годиться тільки на коротші бої, — де вони стають довгі, там вона ні до чого.

У цей мент княжич мимохіть засміявся: це Ростко з Рагині відскочив як ужалений від свого сусіда, що саме вкотився за стіл, наряджений, як знатний чудац, у зрішений біля карку китаєвий плащ, сутозлогний, й стіжковату шапку з тхєриним опухом довкруги оксамиту. Це був Половчин, права рука Белі, давно зайшлий сюди, Аклан Тэмзакович.

Відсахнуло Ростка, й як! від язви руського степу... Хтось, що стежив за вигодами гостей різних вдачі й обичаїв, перемінив їх місцями в цю-ж мить.

— Оце-ж і Вернберг із Тегернзее, окраса ясноволосої Германії... сказав другові Андрій і піднісся з ослона, слухав хвилину лицарської промови, якою Германець славив великий день і полум'яне вино. — А он-де, — добавив згодом, — Удо і Гезильон, які

стрункі, високочолі! Там знову граф д'Анжу у пильній розмові з молодим, ніби переодіта дівчина, Гугоном Лянсльо. Біля них дебелий Райнольд з Бургундії під іменем Фредегара з Отен.

Княжич немов не чув його слів, думав про Сарольту, про короткі три дні турнію... То Андрій рік голосніше:

— Слухай! Німецькі вазалі співають хвалу своїм суверенам! Гідна наука нашим ворохобникам, насінню Богумилів!

— Хто це usługовує нам? — нагло поспитав Мстиславич, а на його лиці майнула відраза. — Це немов супи і яструби, закляті в погорджених людей!

— Це тільки смілі розбишаки, міцні п'яниці й розкішні раби, — гомінко засміявся Андрій. — Це озброєна пазурами, які вириваємо, північ нашої Дальматії.

— Дивно, як воно плужить Арпадам... рік княжич мов до себе. — Не своєю Дальматією криваво піклуються, й сама-ж Угорщина чуже гніздо... Хіба думаєш, Андрію, славянське вперте плем'я подарує вам її на вічність?

Королевич спалахкотів: його ударена гординя стала дуба. У перше в житті він станув віч на віч такої чудової щирости. Негодовання било об його серце, як хвиля об стрімкі береги. Де далі, він заволодів собою, а навіть осміхнувся, коли згадав величне слово: дружба. Він глянув на княжича уважно і примирений насилу з новим почуттям, рік вибачливо: — Дамо собі раду, Романе!

А тоді нахилив ухо послухати Дітмара з Айсту, світлобрового солов'я, мистця співати розкіш літа, гульби ренських русалок, стрічу й розмови великознатних коханців.

Але Дітмарові, мимо зусилля прихильників, годі було на цей раз серед гамору прийти до голосу.

— Друзі! — кликав весело, — хіба хочете бути

як той Ратбод, фризійський войовник, що про нього, сина сатани, стоїть у книгах?

— Що, що вдіяв Ратбод? — питали гості одні перед другими, бо Дітмар був книжний і світ знання стояв перед ним отвертий на стяз.

Цей відповів повагом, хоча сміх блукав в його, на свіжих, опуких устах:

— Ратбод оцей, вельми світлий зборе, — поганин, коли стояв було нарешті у хрестильниці, здумав спитати у Вольфрама біля нього, єпископа:

— Скажи мені, достойний мужу, що сталося в такий раз з нехрещеними моїми, Ратбодовими предками?

Єпископ відповів за просто:

— Всі вони у пеклі, мій сину, — де-ж інде впрочім вони могли-б опинитися?

То Ратбод вискочив як вітер із води й закликав великим голосом:

— Коли у пеклі ці чудові люди, пажерливі, як вовки, мерзкі, як змії й смертежадні мов стервники, нехай краще остану з ними й я!

Гучний сміх покотився широким відгомоном і не скоро затих. Тоді тільки Дітмар ударив декілька разів у струни перевішеного почерез рамя інструменту й став співати приваби ловів в ясну, осінню днину й красу летючого над шмарагдовими лісами сокола.

А княжич з руської землі устав на весь ріст, немов від нудьги без меж, — його одоліла невідперта охота вийти поза круг винового дурману й рябих річей, глянути на потемніле, вечірне небо, на яке може глядить саме Сарольта... Від цього хотіння, звязаного з дивним дівочим іменем, він аж стрепенувся, — різко пожалів себе.

Пробіг! Яких це він чарів поживився?

Мов уречений тугою, княжич камяними сходами зійшов у зрумянений сад, і побачив гнучкий обрис у голубому бродаті поміж мальви, червоні берла...

Хіба міг він гаятися в таку хвилину? Він біг, як

сугак з довгою місячною тінню біля рвучких чижем, ясував щераз, що три дні тільки бути йому в Буді, та за цей час його серце мусить здобути те, чим милується, чим радіє дужче, як саме собою.

— Сарольто! — закликав спрагнено, — увесь вечір думаю тільки про тебе!

Вона засміялася мов за серпанками:

— Що саме думав про королівну, незнану, чужий витязь зза гір?

Слова горді, межі читкі, проте мягко нахилене чоло, послухати.

То княжич вибухнув радощами, як вітер над гладким плесом:

— Думав я, — відповів, розгойданий щастям, — як достойно одягла б твою голову перемітка Ольги, святої княгині!

І став з вітхненням, яке спало в ньому по цей день, оповідати красу діядеми зі срібних, простокутних бляшок-аркад, нашої на старинне, усе в суканій скані, у філігранах, полотно.

Королівна мовчала, немов усе, що чула, було зайве й даремне, збентежено повертала на пальці перестень з грецькою геммою.

— Скажи-ж, — молив юнак з огнем у словах, жадних, — скажи, що ялося мені чинити у твоїй обороні? Хочеш, нехай мені й не слід змагатися з оцим лицарством, мандрівним! приколю копієм Райнольда на грищі, бо-ж він тут тільки своїм власним послом! Ні, — Фредгарові не вчиню я цеї чести, — пішлю д'ньому найметкішого з моїх воїв! Вели тільки, й він осмішить, розчавить влізливця на вік!

Головка у низ, голубі рукави понад брови, ні слова відповіді.. Десь там у саду скричав заморський птах, сплюскотів водограй, повз гранітного муру стійковий там і назад.

То гнів ймив юнака до болю ізза цього мовчання, легковажного, ізза ніжності, довгокосої, що веліла йому,

войовникові, коритися перед собою... Він забаг погнутися з лукавої пригоди на свій твердий лад:

— Квітко чужини, Сарольто! — рік серед туги. — Миронosiцею глядиш з під твого золотого ореола, та ти є тільки ворожий наїздник, який дари топче стопами, а молитов не розуміє!

І повернувся йти геть, а тоді королівна перейшла його, закликала крізь бисер дрібних сліз:

— Не вільно мені, витязю, приректи нічого, й вибрати не вільно, любити, — ніколи! Хіба не знаєш цього сам, — і я мушу, — спалахнула гордо, — і я мушу плакати перед тобою!

Голос її заломився по діточому у внутрішньому риданні:

— Воля, любов? Найбідніша з цих, що хилиються у праці по спечених полях, має більше право на щастя, чим я! Королівські дочки цвигуть на те, щоби закріплювати косами державні союзи, щастям життя вязати престоли, купувати мир країв своїми слізами!

Помовчала, — лискавкою звилися скорбні брови, а тоді зтиха, під сонний спів іволги у листю:

— Це-ж вітчизна глядить на мене, — жде моєї помочі, тільки від мене може мати її... Хіба цього не досить, щоби за опору сильних пліч, якої потребуємо, за повагу у світі, якої у нас недостає, вийти мені за Райнольда з Бургундії?

— Длячого ті межі, питаєш мене, гостю з далека? Чому ці розплуги по вік, що їх збиваю між нами?

І де є сила, якої ми не могли-б побороти у двоє?

Гляділа кудись у безсмертя, дунула на нього словом, леготом:

— Любов рідної землі, витязю!

Усе навкруги сгало нараз мов з іншого світу, й княжичеві видалося задалегідь усе, що він скаже, недобре, грубе й недоуке.

Проте він кричав і це був крик життя:

— Сарольто! На усіх богів Атилі й Ігоря Греко-

ходця! Яке-ж безглузде це твоє терпіння! Побачиш, — нім сонце завтра вибеться на південь, руський меч напише договір, — для мене!

І в пориві, якого не тямив, на радощах чудової волі, він біг верх сходів між кам'яних звірюк, шукати Костяна, довірити йому себе, запорайти — смерть... Він майнув променисто у дверях теремів, як коли стріла, зловіще пущена д'меті.

— — — — —

Ніч грається пильно тінями, — ловить гульті звиди у пригорщі, підкине, розсипле, знову збере... У княжича рука під головою: його чоло, сміливий ніс та очерк звязкої бороди, залюбки обмічує місяць. І сниться княжичеві, що він біжить над грищем, як птах, без щита, — гонить з копієм, ясним залізом укритий, за Фредегаром з Огену... Догоняє, цілить, узрів вражий бік без ослони... Пустив його на голий меч, а сам — як перун, з гори... Тричі паде й встає Фредегар, велику голову й ярі очі вовком д'ньому... Зломити-б іще спис над ним, — ще тільки спис!

Але не ломить.

І сниться йому далі крик веселих коней у поранковім вітрі, Сарольта оперта об нього шумом голу-бого брокату... О щастя! Винове грозно, з полумінній анфраксу увите!

Він несе його у сні до уст, солодке грозно оце, — усе в півдороги, усе отдалеки, — й не доносить ніяк.

— — — — —

Трибуни під коврами, — королю, його дворові й послам держав. Намер зі златоглаву, над ним герб Арпада. Навколо достойники, пажі, розкішно одіті, за-кохані у собі жінки... Стяги усіх країн, — на чолі стяг Угорщини.

Довго ждуть короля, — нарешті! Крик: Елієн! Чури квапно кінчать водити коней, лицарі в лиснючих зброях, — готові. Їх обличчя не видно, заслонені навісом

шолома. Викликувач біля стола з цінностями, призначеними для побідників, сповіщує довгу низку назвиськ зі світовим звуком.

У слід королю засіли на своїх місцях вельможі, — одна Сарольта у жемчужному вінці на русих косах, за плечем у батька стоїть... Праворуч Белі оба у багрі роджені побратими, Андрій та Роман із Волині.

— Далеко ще полудне! — думає Роман, проге хвилюється. Він кладе око на стрункого, широкоплечого їздця, закутаного у битевний виряд, — з головою.

— Костян! — витає його бурливо.

Одержує мовчазний знак витягнутої правиці.

— Граф д'Анжу просить дозволу на одно питання! проносить знагла викликувач турнію.

І сам вертає на місце, де глітно стоять чури з усяких земель.

Так, граф перший увізся на своєму білому верхівці у середину грища і став, як коли павич, що собі милу вибирає. У сталевій мережі до колін, хитро плетений верх світлого шовкового кабата, у жмутах кармазинових стяжок, з високим капелюхом у перах, навислих мов віття, граф поклонився з шанобою усім, засвітив мягкими красками, як квітник і підніс проти трибун своє повне, прегарно брите, молоде обличчя. Зпід круглих, мальованих брів він стежив немов журливо за вражінням своєї небуденної появи, коли кликав над притихлий до разу, майдан:

— Найкраща й найчутливіша з усіх дівиць Провансії, це Бянка, панія з Блязон, якої барву ношу на оцих стяжках!

Він піддер у спяць довговолосу голову, й став виводити любовну хвалу незнаній лебединій шиї, волоссю, як весняна буря, й пещеним рукам, окрашеним змиєвіками з шафірів.

Стрічки плили, як пахощі з нахиленого хрустального кубка, — перші слова цих стрічок починалися кожне цією буквою, що попередне. Мало того, вони

кінчилися навіть таксамо, — засвідчували блискучий хист найзнатнішого лицаря двора Єрменгарди.

— Який темний край! — з наглим потом на чолі зжахнувся д'Анжу, коли його алітерованому стихові відповіло глухе, немов вороже мовчання. Крім маркіза Лянсьо, один Дітмар із Айсту, піморгуючи, спочував йому, то граф, привиклий лицемірити, сховав подра-товання в усміх, найвічливіший, і закликав із повних грудей, уже звичайною, ширшавою мовою:

— Коли-б хто з вас, достойні лицарі, думав про панію з Блязон інакше чим я, зву його сюди, на гладке місце!

І кинув опірений капелюх чурі, та з поспіхом узяв у нього з рук низький норманський шолом, острогами спяв неспокійного коня під узористою габою, й станув на поготові.

Хтось з далеку засміявся, та йому перебили як стій. Костян, нетерпеливий, з думкою про завдання, яке ждало його, аж підстрибнув у сідлі:

— Що за теревені! — воркнув згордливо.

Його підпоміг легковажним рухом кремезний, як дубок, з підтятим вкруг голови волоссям Грвоя, Босні-єць, — він глузував необачно й просто:

— Я перший заперечу! Верзе, хто зна що!

Мов тільки ждав цього, граф згідно з битевним законом ударив вістрям свого меча Грвоїн щит з по-добю змій, готової укусити...

Роздався голос літаврів, сповіщуючий змаг, пер-ший з черги. То іграючи конем, Франк став окржу-вати ворога гнучко і пливко, як серед двірського танку.

Це була картина, немов вишита шовковими вуз-лами на старім коврі часу Берти з Шампанії, та вона тривала не довше стиха, який виголосив граф у честь своєї любки. Грвоя, силоміць втягнений у видовище, приневолив противника облишити усякі прикраси й пе-рейшов до наступу як буря.

Немов на крилах, так бистро, немов молотом, так важко, злітав оце Грвоя на вюнкого Франка, у круговороті усяких красок.

— Який гарний дивогляд! — думав здоровий і простий Боснієць.

Д'Анжу біг йому тепер із поля наперекіс, хиявся щораз зпід надоїдливого копія, просовгував себе га ключив, як ключить звивчатий лис, гонений добрим псом.

Обігли так грище вже тричі, — Грвоя звільнив бігу, щадив свого шляхотного коня зі Серебрениці-Плянини, проте берігся, причаений вдумчиво, мов їздець ритий в ониксі, у старій боснійській печати. То Франк на одну хвилину призабув, де він, згадав, як гуде срібний гомін у глибині недавніх любовних стріф, а тоді... Грвоїн меч злетів на його панцир, аж луски посипалися ясним градом довкола...

Він успів ще останком сил крикнути пощади і левів уже з сідла — та його меткий чура припав д'ньому, волік зомлілого, вів коня, стогнав і кляв погано.

А гамір, що знявся як вітер трибунами й ганяв над столоченим грищем, скоро приляг, бо ось виїхав на своєму світлогривому стрімкії, мов ялиця, Костян із Переспи. Проти нього біг уже викликувач, сповіщував грімко:

— Його милість, Костян Гурови і, вельможа з землі Русичів, з божою помічню стає оце на герць!

— З Фредегаром із Отену! — верг Костян своїм могутнім голосом, — і в цю мить вістрям копія сягнув у лаву послів, задів прикрим звуком щит, спертій об коліна Одового наслідника на знак визову...

Посол побагровів, — пригадав свою скриту ролю, зважив і це, що висланникам не ялося дужати по грищах... Глянув в обличчя Белі, було нерозгадане, переймив погляд Сарольти... У нього устромилася темна синява її очей, зляканих на смерть.

Усміхнувся любому цьому жахові Фредегар, і рвуч-

ко, немов розгубився від жадоби заблестіти переможцем, дав знак своєму чурі подати йому зброю, підвести д'ньому коня у червоних чічках, у косах рудо плетених над карком, красуня зі Швабаху.

Роздався удруге голос літаврів, появу обох лицарів звитали палкі оклики. Вони рвалися й мішали зі собою, як оці квітки на грищі, покидані хто зна ким і для кого...

Костян обіздив спровола поле бою, добре припер жменею свій щит, набиваний вовчими іклами, й не спускав з ока Фредегара, вів його перед собою, як медведя за кільця пробитих ніздрів, на одній оцій понурій іскрі, що грала крізь визір, у сутінках Фредегарових повік.

Сонце викочувалося чимраз вище, відбивало у збруї снопи полуміни, повітря стало як огонь.

Іхали так повагом і отдалеки, — у якийсь мент згідно відкинули списи, рішені на боротьбу мечем. Збиралися в собі подужче... Аж грянули оба разом, один навалистий, як берківець, з коротким торсом і силою Гренделя зі старих заг, другий як лискавка, як жало гадюки. Зачім перший, лютим оголомшений запалом, скочив противникові до грудей, другий обкрутився уже тричі довкола нього, обцупав мечем пильно і зневажливо, немов у веселій грі всі кути його великого тіла... Зачеплений, наступав і собі, відпирав удари, ніби справді ведений за кільце.

З лав у горі зірвався ошалілий гомін очаровання і втіхи. У перелетній павзі, в одному мигіві тишини, пролунали дзвони церкви святого Стефана, з їх м'яким як гарфа, благовістям. Ї ще тріль жіночого сміху, шелест ронених із грудей квіток...

— — — То борці пішли на себе наново, — Костян свіжий і палкий, як зразу, пер, утікав, сік у ліво, заскакував у право, грізно підбирався і'д груди, Фредегаровій...

Ніхто й оком не вспів так бігати, як ганяв оце спі-

вучий Костянів меч, що на нього поволі, з наміслом, щораз пнявся з сідла силач Фредегар, як сліпий ящур, що лінувато вилазить зпід каміння.

— Це ніякий змаг! — стурбовано піднісся Беля зі своїх коврів, — це ціла битва!

Його цікавістю заволоділа хвиля високого напруження, з яким товпа слідила двобій, і Беля похилив голову д'Гейзі, палятину, розвідати про те, що прогав.

А Костян стрибав, як шуліка, де ніхто не думав, рубав, куди не мірив. Суховязий, він ще ні раз не утирав поту. То Фредегар обганявся жарі зі щораз більшим непокоєм, обіцявав на престолах свічі класти... Пазив... І справді, у якийсь мент Гурович зігнувся проворно до скоку в низ, до бою з землі, а тоді випередив його ясновидюче мудрий, пекольно допевнений меч Фредегарів...

Костян ждав на це, — миттю грянув у бік, і чудовим підкидом озброєної ноги, гладко видертої зі стремені, з силою зашиб прогивника у бороду, закутану залізом.

Оба вони схитнулися з розгону, як ціпко звязані й розузлені нараз дерева. Фредегар завмер під ударом, — життя жевріло в ньому як крізь сон... А Костянове залізо, величним махом, досвідним, смертоносним, піднялося, як вихор, понад мигтливий Фредегарів шолом...

— Досить! — закликав Беля, високо підняв руку, й розтрясений з тривоги, вихилився з намету понад грище.

— Єнет! — закричали й собі розколихані трибуни.
— Єнет!

Фредегар сходив пянлизо з поля, — не глядів нікуди, важкого як сам коня, скупаного в гарячій росі віддавав чурі. Костян, між скрегіт зубів видихував даремний труд, виски у нього лопотіли дзвінко.

— — — Поблідлий як рядно, й немов вищий як був, від

вражіння, княжич збирав порубані думки. Над ним гуділо, перевалювалося, немов шипіли іскри, і повзли гіркі дими. Це упав грім, й обдер із зелені його молоді серце, корону верховіття. Життя позіхнуло чорною ямою, відки видерто жакливим буревієм найчарівнішу картину.

Княжич був дуже молодий і на силу тільки не заплакав. Перебило йому це, що самолюбиво і грохи зависно подумав про жіноче стремління, вище, як його власне. Значить, ніколи він уже не побачить оцих жалібних брів і не розведе їх любовно пальцями, щоби сміялися разом із ним? І ніколи оці малі ніжки не гомонітимуть по волинських теремах й він не проситиме: — Голосніше, кохана, щоби я кожний твій крок чув міцно в мойому серці?

І справді? — Уже ніколи вона не краситиме його щасливих днів і молодих ночей?

Його душа бродила важко у тузі, і разом з цим, найтайнішою її звісткою, ніби шепотом, — невідхильним допевненням, що творило його силу, він знав, що не віддасть своєї долі на поталу могилам, не схоче волікти за ногами безплідного болю, який путатиме його замисли в дорозі на верхи. Він знав уже тепер крізь усю жагу й правдивість відчуття, що біль цей він оставить незагода на вік за собою, — серед перегорілої від сонця пушти чужого краю.

ЛЕГЕНДА ЦЕРКОВНОГО ВІКНА

Осінні дні плили над Володимиром золотистою рікою, не скоро віщували зиму.

Тільки недавно, трохи перед жнивими, від київських воріт пролунав копіт важких фризських коней: дванадцять добре стережених возів приїзело з Овруча віно Рюриківни. Й вона сама назустріч князеві усмінулася румяно з баского рисака, якому на замковому порозі покладено між ушками весільний колач зі свічками й блакитними повзами барвінку.

Князя обсновував іще дурман оцеї скоро вирішеної зміни, з якою чим далі, було йому не вигідно й тяготно. Він не бажав ділитися ні з ким життям своїх думок, невгамовною душею, — у своїй найглибшій істоті вільний, виключний і самотній, як орел на гостроверсі.

Княгиня-ж щораз встрявала не в пору в його свободу, — то приносила на долоні мертву вивірку, що її вбила з лука, нехай не прятає на зиму горіхів попід замкову огорожу, — то оповідала йому, як вона совгається, їздить на коні, а надівсе ціляє з лука без догани... З таємним видом, гей перед зеркальцем, що рух, то люба самохвала, вона шепотіла було, як дома, в Овручі, служебки, що їх не любила, боялися прости вчором при світлі й отвертих дверях...

А далі, серед беззв'язких, будьто хлопячих ласк, вона називала князя диким куманським войовником, — сама дитина північних лісів, з мрачним, захланним серцем.

Міжтим князь не переставав ні хвилину цікавитися усім, що було Ростиславичами, галицькою волюстю; величчю Ярослава за границями й його повною безрадістю супроти боярської самоволі дома, — відчуженням князя й вельмож від громади й ненавистю народу до верхів.

Він думав запопадливо, що газдував-би краще Ярослав, ходив на виправи сам, не через послів, по кускові-б обривав сумежні чужі паї, аби закріпити власні, залізною рукою приборкував бояр, творив права, що зміцняли-б простолюдина й наближали до князя, гнітучи захланні верхи. Хіба нетолочене коріння пахне?

Покищо, міцними мірами безпеки, договором оборони проти Литви й Ятвяг, торговельними та господарськими засобами, він спутав цупко князів-сусідів, а кожну, вільну хвилину віддавав ловам, їздив у далекі волости, між Сян і Попрад, у Волосатський Бескид...

З чудовими соколами Дербенту, нарядженими, як

східні божества, й ватагою гончих собак, Роман переживав міцні лісові утіхи, клав поколодви на медведів і диків, ходив на рисі й жубри, п'янів вражінням суворих подій, смаком очайдушних перемог, окремих і одиноких.

А Рюриківна нудьгувала, — зачне бува то це, то друге, кине. А щоби виявити себе сміливою й небуденною, у розпалі примх щораз продуманіших, вона бува, ог як квітку з грядки брала проміж білі зуби сіромишату ящірку, видовбану зпід каменя, гнівила князя, бентежила слуг і сміялася з усіх своїм п'ятнадцятьлітнім сміхом аж біля подовгастого личка дзвеніли рубінові наушниці, триваги...

В один день князь відчув таку подратованість, що через посла велів просити Кондру, скритопоганського жреця, зашитого у старі гаї Пятиднів, щоби вислав на часок і'д княгині молоденьку братню сироту, Зеленгору. Там плекали ще нишком старе огнище, та пили мід з прадідних рогів, що пригадували лататих волів і оксамитний ласкавець левад. Гожа і проста, зарадна й смілива, нехай поверне вона у свій бік норови дружини, нехай відтяжить його, Мстиславича!

І тільки у теремах явилася Зеленгора у своїх тугих, мов різьблених шмарагдових сукнях, з вюнким станом, питомим пільним квіткам і метунам дисків, — як перед князем змерехтіли нараз усі приваби походів і закликала до змагів, до боїв, до півдикого раювання полків його світлість велика, від оружжя лиснюча...

Це увійшло у хату потвердження життя, яке чинило все, щоб хто не затіяв, і щоб хто не марив, правдоподібне, ясне і легке.

Ще трохи і князь став помічати: коли вдягає шолом зі золотими закатами, — пояс, де дзвенить меч з рукояттю у нефриті, — оперізує нагрудну бляху, риту в оленячі подоби, коли стремить далеко, задумами йде пробоем, береже обов'язку, як влади, то в цьому є виразно щось із Зеленгори.

Коли-ж з пільгою верже зі себе зброю, скорше чим треба ляже, запізнить великоважну розмову, серед наглої нудьги кине її, — опяніє у грубій люти, оставить добрий замисел у пів дороги, коли ось-ось, і на нічім скінчилося, то це є уся Рюриківна.

(Погубна вузина, де у камяних жолобах без сонця й без мурога клекоче в пінах ворожа ріка...).

А з Переяславщини вже удруге слали до князя послів з дарами, з мольбами прибути, струснути степ, очистити неспокійні караванні шляхи, рятувати життя й майно тих, що у службі рідної торгівлі й політичних замислів лучили Византію з Київом.

— Воюють нас Половці! — ломлючи руки, хвилювалися далекі посли. — Воюють нас, кляті, наче ми їм Подунайці, чи що?

Як на те осінь не хотіла ніяк відходити, розсміяна багром і промінням, — моклаки не затягалися стужею, грозили. Але одна-однісінька ніч змінила все до тла: білою скрищею злисніла зима, як лебідь сплила повагом, запишалася... Заздалегідь готові полки з гір і полки з долин, боеве тягло, насторожилися, ждали поклику трембіт, ратних костирів, високих...

— Що бачиш у буквах, Зеленгоро?

Чупер зпід клобука облітав чорною спіральною мичкою поза ліве князеве ухо. Багрове зі снігом озуття, було ніби насякле червоним вином.

Вона кинула почерез поручча замкової тераси останній жмут букових гильок, відповіла не зараз:

— Виходить небезпека мені, й я остережена духом дерева, вернула-б радо у Кондрину хату. Там пусто, княже, він сам...

У цій хвилині підбігла з верхніх теремів Рюриківна, загорнена у довгу плахту, лисовим футром підбиту, й сама як лисичка, жовтоока. З вередливим покриком вона обняла дівчину:

— Похід, Зеленгоро!.. — заголосила. — Похід!..

Але не буду я, коли пущу князя проти зими, голоду, спраги й смерти!

— Це хіба його власне, княгине, владиче діло? І хіба не велично героєві, коли бється у голоді з вовком за корм, у спразі з вірлами за напій поранній?

Рюриківна досягнула нагло її уха шепотом, як жар:

— Похід з Володимира? Вишлю посла слідом! Кричатиму через нього, що хвора я, й без часу гину! Аж тоді передасть князь ратні полки тисяцьким своїм, а сам д'мені, побачиш, Зеленгору!

Й одним скоком сіла поруч князя у колесницю, що з брязкотом золотої упряжі прикотилася перед тереми. З нежданою силою молода жінка втягнула туди-ж Зеленгору, у багатомовному стискозі не пускала її рук зі своїх прикрих пальців:

— Буде, як схочу... Хто-ж проти мене, — убою!

Князь хотів перед походом глянути ще раз на розгар робіт у новодвигненій церкві на старім городищі, на Житані, де після могутнього пляну увихалися рої мистців та ремісників. Він бажав бути сам і від негодування збив колпак із чола у каплях поту.

— О, мій Овруче! — закликав тільки.

В усі у нього забреніла зачута десь серед піль пастиша пісня:

— А щож мені по худобі, що подвіря залягає. —
— А з нелобою женою моє серце умирає!

І ніби від лискавки він зрозумів, що Рюриківна, її марна, местна душа віється в його судьбу кривими вибоїнами, глухими пастками, руйнуючим дзвоном його »Ні«!

Налетіло порівняння: Зеленгора... Він знав уже спокійні ясення її будня, та зі спочуттям, трохи глумливим догадувався розсвітів її таємних свят. Затужив на хвилину над жертвами, які ждуть це нещоденне, мало не смішне у своїх підемах дитя. Знав, що життєве право таких, як вона, обмежить її чимось на причуд марним, затровить, зацвяхає, потопче...

Іхали чвалом серед улиць у білих облаках садів, серед поблисків копул і молитовної гри дзвонів над Володимиром. У середмісті стали, — мимо журби й сліз, княгиня забагла мережева до нового чільця.

Зеленгора, вислана на розшуки, стрибнула у якусь пусту крамницю, — у цю-ж мить заройлося там від купуючих, як коли-б крамар закликав на весілля. Вона вернула з оспіхом та княгиня не гляділа на покупку, зорудувану у млі юка.

— За мною все товпа, — збентежено спалахнула дівчина. — Мені-ж самій тільки ця річ пригожа, що перша йде в руки, княгине! Ніякого вибору не ялося мені чинити під загрозою поразки!

— О, ти, носителько гараздів у пусті крамниці! — хитав головою розсмішений володар. — Де-ж твої нагороди тоді? Ніяких?

— Таке саме було й щастя Сверріра із саги, гребенара, що досяг владичої корони, — віддула губки княгиня.

І змовкла, збентежена грозою власних слів...

Двері нової церкви стояли отверті на стяж. Усе блестіло там від краси ікон, від райдуги фресків, від чудового посвіту емалій. У високому вікні, що його саме спювано з драбин оловом, звісний Раддольф, син Алібертів, мистець на склі з далекої Равенни видвигнув натхненою кистю тонкий проблем легенди. Співак церковних вікон вів на золотих самотоках любовну думку свою, снував її сяйливо й прозоро на снувалці, тяж золотій.

Одіте шмарагдовою сукнею, тугою як дзвін, у завої з перської камхи і півним дзбанятком у руці, як живе стояло на склі Кондрине братне дівча. Воно схилялося там вузьким, високим станом пільних квіток, чи метунів дисків над раненим войовником, що вмирав біля її ніг. Пес, брунатний як серна, слизував кров поміж острівці дикого терносливу.

— На Хорса! — палко забувся князь у думках

своїх, став теплий лицем, як полудне. — Зеленгора! Маленька ціна великих побід, неоплатний спричинник божеських досягів! Розтратниця, що проходимцеві дарує Славу!

А Рандольфова легенда, Зеленгора, справді не бачила ні цього скла у бурі красок, ні себе на склі, — вона думала саме над лиховісними словами княгині. І ще думала, що варто полум'ям свого серця живити чиясь ім'я в народі... І варто ставити за ціль високий обов'язок.

— — — — —
Ліс копій, крик лігаврів, звал людських грудей кидали сірину на невиспаний ранок та чорно-білі па-
смужини піль.

Княгиня лопотіла gridнями у зім'ятій одежі, коси-
змиї носила на руках.

Княжу постіль, ще теплу, стелила стара служебка
й Рюриківна питала у неї:

— Де Зеленгора, Чаро?

— Деж-би? З походом відїхала, з Кондрою, ясочко,
ця твоя Зеленгора! А Кондру в останній мент зажа-
дали собі чорні люди й умістили у санях позаду своєї
купини, висипаної з усяких глуш. Коли оті старовіри
найдуть дорогою дуба, дерево божків, таке давне, що
перед ним слід зняти клубука, або коли блимне балка.
у стрічнім очереті, Кондра жертвуватиме за своїх лю-
дей свят-дубові й болотяникам.

Зітхнула старуха, ладінку волюся під очіпок:

— Треба таки у поході й земного бога, треба Кон-
дри примівника... А твоя Зеленгора, — я-ж бачила —
у скіряному одягові верх дротяної запинки стрибнула
з коня Кондрі оцьому в обійми, сміється:

— Ясен-шум я тепер і борець, як всі, не Зелен-
гора!

О, як сказано випилася Рюриківна гострими нігтя-
ми у Чарине обличчя! Течійки крові, мов червоні
шнурки, потекли до старих уст. Стало гидко й була

хвилина, коли на саму княгиню найшла поморока.

— Зови цю мить мого сокольника, Малушу! — скричала як бісиця. — І пропадай з очей, геть, геть!

Малі ноги у сафіянних капчурах диким тупотом наповнили грідню, аж зашугали тіни на майоліковій долівці, у покрасах із міді, та потемніло до разу усе срібло ікон.

Станув незагодя у порозі оцей рудий, овруцький парень, костобокий, водяні, вирячені очі устремив у княгиню, замер.

— Сюди! — веліла йому.

І разом застрягла хижими пальцями у його заковязлих із жаху раменах, дихала шепотом ніби вогнем, підкладеним під скирти, бурливою ніччю без зір, непокаянним маревом поміж зимові сосни.

— Здоганяй, Малушо, здоганяй похід! Як вітер над дахами чотирохсильними, як дощ із скапу, де в кожний час лихо готове до скоку, так ти скач день і ніч, ніч і день! А там передай, що я, Рюриківна, шлю тебе, як нічну сторожу, князеві мому... І нехай тобі буде в кожний час доступ до шатра його!

Звилася зі стогоном, як дика кітка, що кігтями рве кору, ломила руки в понурому благанні:

— Там, — Зеленгора... Убий, Малушо... мій.. Але знай так розтерти за стопою слід, як розтираєш слину!

Не минуло й години, як веснянкуватий юнак у повнім виряді зі сутою калитою під кожушаним опиналом гнав шляхом на київські ворота.

Кінь лупав дзвінку землю в бігу і Малуша не розпитував нікого, збиті копитами дороги самі вели. Дарма, що за Пятіднями бик з білим знаменем на чолі перебіг його й зарув понад поля, аж піна потекла з його губ і очі у гніві до сліз дужалися зі сонцем. В інший раз Малуша, як стій, завернув-би з дороги перед оцим грізним знаменем з висот чи з глибин, а так...

— Малушо, мій — ...перегиналася д'ньому брунато-

коса княгиня й зводчувала губи до червоного блиску.

Він лягав на шию коня, гнав далі.

Але було щось невидне, що боролось з ним, досягало й справді його стрепен з землі чи з небес. Здавалося йому, що чує, як скриплять полози й як стугонять сани з влаками. Але в подратуванні, місто, що мав їхати у Криве поле, за слідом, то він цілу ніч від вечора до кур, від кур до зір, від зір до сходу сонця їздив довкола хаги на роздоріжжі, аж поки ранній півень не запіяв, — тоді протверезів до разу.

— Їла-б вас лиха година! — верг люго.

Ранком він відігрівся до сонечка так, як ця муха відгрівається, й рушив у путь.

Аж на третій ранок виїхав між рівнини у затиші, у верболозах, та допав задніх чет, а далі полків, у пів дороги до Росії й степу.

Вони не счіплювали ланцюхами возів безпечним чотирокутником, не копали ровів довкола, готові у скору дорогу. Серед глітного обозу видно було стягозиї віз, розмаєний смереччам і прапорами з подобою лисів та вірлів.

У нутро обоза дістатися не було легко, й стійки перекидали Малушу одна одній, поки не налетів на самого князя посеред дружинників і вельмож. Він ішов у бобровім плащі верх кольчуги і в лиснючім шоломі, що на багровій шапці двигався, як тіяра.

Ударив чолом до ніг йому зляканий нагло Малуша, а тоді незв'язкими словами передав слізки облиту просьбу Рюриківни, зазулі в мурах Володимира... Він говорив непевно, розбіганими очима лиходія і князь сміявся з гупої мови, сміявся з недотепного посла. Могутня княжа голова, відкинена взад, кріпкопальчата рука вперта у бедро...

Аж здоровенний пес, присилений у княжому шатрі, недалеко мабуть, відізвався там дико, бо його кровожадний, хриплий зойк залунав незрозумінням і готовістю боготворити або роздерти.

— Ось цей, що пазить ніччю могого ложа! — рік згідно Шестикрилець. — До горла скаче, один крик, — і край!

Він пригадав у цю мить духа заперечення, Рюриківну, далеку, і на радощах змилосердився над чудернацькою подобою край своїх ніг:

— Що-ж? — сказав обеззброєний, — соколи стали без няньчура? Нехай! Мій пес іноді знеможений безсонням, виручай його!

І повернувся плечима до сокольника, а цей облегчено просіяв. Хвилина і Малуша пропав у многоті людського натовпу, слухав, як молотами правлять залізо, закріплюють ланці, бють прикілки для шатрів у землю. Хтось грав на гуслі, йому притакували ляском рук, над червоними купинами вогню варили страву у казанах, на боці різали худобу й галки прожогом падали на неї. Над усім цим гамором лежала туга непроглядних піль, а в оклики та сміхи падали щораз бурливі посвисти дерев, вирослих самотою, на вічну боротьбу. Увесь обоз шумів і собі, як пестра зява, привіяна вітрами.

Перед саїтним шатром край походних возів — теліг, з вісьми, зладженими з букових відземків, ніби юнак у хвалі своєї молодости, стояла Зеленгора, міцно вгрузнула у сніг вагою високих чобіток. Чорне волосся було звите у дрібноокий срібній сітці, накрите платком і придержане шапкою. Лисяча шубка до колін, обтисла й виіскрена ржавими смугами, гідно вдягала її вроду, синь ока, чисте чоло, привабу уст з таємним осміхом, незбагнутим...

Малуша слухав, як Радомисл із Ослав і Гальфдан дружинник, Зимовит, ізгой, та Ботвин, Абрat і Бакота, зайшли, бажали чогось настирливо, забігали немов Зеленгориного слова, а вона не рішалася... Старий Кондра ліпше знає оце, він-жеж навчав її... Пів-мовою, пів-співом Зеленгора пронесла нарешті дивну річ... Це була епічна поема про Беовульфу, що бореться зі смоком-

руїнником і гине від їдкого укушення, як Тор від змійної слини. Суворе героїство часу, понуре вітхнення пісні славили непоборну правицю пчеляного вовка, знамениту мужність Беовульфа.

»Не довго я вже з вами, — рік Беовульф, — кажіть моїм воям висипати мені курган на скелі, набережній, нехай ті, що пливають серед тьми й піни хвиль, бачуть його і зовуть Беовульфовим престолом«.

Малуші, що слухав з поблідлим лицем, біг по плечу замороз вражіння...

І Гальфдан, дружинник, з волоссям у підгинцях вище брів і біля ух, з довгими, світлими кучерями, про які треба було думати, що повиснуть з ним разом десь у чорноборі, гей Авесаломові, — Гальфдан, ради якого Зеленгора переповідала старину, сіяв захопленням, як коли-б перед ним ношено золотий пугар королевої.

Він рік своїм милозвучним, аж темним голосом:

— Оце пісня переможців по вік віків! Бо хіба-ж змійну слину рівняти з вірою в завтра, Беовульфовою? І Зеленогорин спів, — істина! Що, скажіть, проглине істину?

Його думки були мужеські й ясні й сам він був чистота і гординя.

У цей раз пробрався до Гальфдана приземок з опуким торсом і короткими ногами, викликувач, що в одягові сміхуна вибігав бува, на боевий майдан, зачім герць начнеться, лаяти у смак ворога.

Він повторив з реготом, бючи себе руками по полах:

— Що, скажіть, проглине істину? А світло липових скип хіба не гасне від фуркогу спідниць серед п'яного танку? Або, хіба не стряхне полуміни верх білої свічі, хоч-би отруйне позіхання пса?

Рік це з веселим глумом і пропав між роздзвонені мечі.

А Малуша закарбував собі з оцеї події одно тільки

слово. Воно бігало проміж його думки, виляло хвостом, та білими іклами забагало кривавої утіхи...

Вечірня зоря блиснула на счервонілому небі, коли сокольник виповз із лігва верх возів, куди завалився на цілоденний сон. Він колихався іще мов на хвилях, на одноманітній чийсь мові.

Це Зеленгора нахилялася над хворим юнаком, спертим на плащ біля її ніг і з нахиленого дзбанятка струїла в його спечені уста цілющий напиток. Вона розважала поблідлого рівним, спокійним голосом. Трохи й юнак глянув на неї пояснілими очима, піднявся на ліктеві, пробував говорити:

— Зілля на причуд... Веться у мені, як коли шовкова нитка довкола пальця... Щораз легче, щораз поволіше... Тремтить, і гріє...

Хтось переходив мимо:

— Ще одна ця ніч спокійна, — другої ночі ми вічу-віч половецьких станиць.

Другий говорив:

— Пощо він оцих Чорних Клобуків оплачує? Не ліпше дати гроші своїм? І пощо йому походів у Переяславщину? Хіба оцей степ над Россю з його Волиню межа у межу?

Перший пояснював:

— Кажуть, воліє чужу кров проливати, як рідну, длятого й Чорні Клобуки. Гроші на них зі своєї скрині начеряє. Йому-ж треба багато полонників, відводнити великі смуги Волині, поорати пустарі, лупати каміння для доріг. А Переяславщина хіба далека? І в нас не усі маєтки цілиною при хаті.

Малуша стояв уже добру хвилину осторонь Зеленгори, думав думку таку страхітну й чудову, що далі не здержав утіхи:

— От, добро знати, що зіллям лікуєте!

І аж задихнувся від хижого знесилля.

Знялася ніч, буря, зима з жалісним шелестом обледілих трав, з дощем, що туго затинав проміж снігову

круповицю. Погасли вогні, крім двох-трьох стійок, це сніговія тручала плоху ватерку, ніби гралася з людьми в кошмарні жмурки. Проміж шкамаття хмар колихався яркий човен місяця, освічував щораз три пера на чубі княжого шатра. Стійки в сірому, як тіни степу подавали собі нічний клич.

— Зеленгоро!

Здавалося їй, немов вона тільки що заснула під колисанку далинних гарф. Наслухувала.

— Зеленгоро! — Голос Малуші заплакав десь близько, полу шатра підірвав вітер і злопотів, як скажений. Блимнув місячний посвіг, а в ньому яке бліде, вимаране дощем і слізки лице нічного гостя!

Стрибнула з полевого лігва, шубку на себе, встала.

— Що-ж? — питала ще хмільна від сонних мрій, усміхненою душею по тім боці життя.

— Пошесть в обозі! — зломив руки Малуша над стріпахатою кучмою волосся. — Князь звалився з ніг, то у пін його кине, то у дрож... Кличе тебе з зіллям твоїм, а то хіба цю ніч поникне головою!

Хустка верх кіс, цинове дзбанятко те саме, що вчора, останок пахливого навару. Біжать малі ноги на пучках пальців, за нею зі серцем у горлі, весь у зловіщих підскоках Малуша.

А шатра спали, закутані у вихор і бурю, останні костирі попеліли сино серед снігів, безмежна туга кутала поля, й бракувало тільки крику, щоб роздер її на двоє.

Як сірий відлив, виріс нагло перед Зеленгорою княжий намет, напнятий многограном. Кичка пер шуміла над ним фуркотливим млинцем... А Малуша нагло приостав позаду, розкорячив довгі ноги у півоборотові, як коли-б мав підлетіти і — з усіх сил жбурнув дівчиною у нутро намету, розпанаханого на вітрі, широко.

Залунав крик, неправдоподібний, — один тільки, а тоді дивний, немов співучий голос пса.

Щось велике, темне від крові й ясне від білини

лиць лягло суворим очерком поперек намету, куди саме лячно заглянув місяць, а пес велетень поклав збройну лапу на своїй наглій добочі, заплентав кігті у срібну сітку, здерту з чорних кіс, і щасливим виттям продовжав мент свого тріумфу.

Блиск княжого кресала? Вогонь? Свист, лопіт, біготня? Серед неї ховається, як вюн, овруцький парубок, допадає приготовленого коня і гайда у темі назад! Виконав, що веліли, а тепер нехай брунатно-коса оплете його руками й цілує мякотю уст, звогчених до червоного блиску! І нехай ради мовчанки, птичого пістуна учинить боярином!

Простір ніс його у досвіт, як лихе марево ночі.

— Що-ж це? — питали в обозі ті, що не знали нічого, між ними Гальфдан у чаду розпуки.

— Що-ж би? — нерадо відповідали їм другі. — Лада походу, Зеленгора, хотіла ділити з Рюриківною горностаї!

Ще трохи й велике мовчання запечатало уста. І тільки Гальфдан, розхристаний, безтямний, лепетав своє: — Други мої, — пробіг!

А тоді у розгубі до краю, майже весело:

— Неправда це, неправда, як Гальфдан я, Свенгельдовий первак!

Свитало. До князя, що з кривим порухом уст кам'янів уже на коневі в усім наряді, боевім, прийшли саме за кличем дня:

— Смерть Половчину! — відповів жваво, як у кожний звичайний раз.

Він змагався проте з думками своїми, з палкою несподіванкою, з тайною ночі, та знизував плечима у душевній поразці.

— Сверрір, гребенар, що марив корону... — прорік поволи.

І сплила по ньому хвиля нехіті, довга як тінь.

Звивали табор метким, віками закріпленим порядком, кожний від тисяцьких до сірих чур зайнятий своїм

невідкладним ділом. Розгар прийдешнього дня накривав усе друге своєю безоглядністю, а на боці, гень, поза скупичем людей і тягла, глухо суятилися рискалі.

Згодом двох Абратових чурів підняли за рамена людську куклу у криво запнятій лисячій шубці, зрошений замерзлою кровю, й тягнули на оспіхах мертве тіло у поле, на чисте, нестолочене місце. Десь там роздавалися хриплі від зусиль накликування старшин, брязкіт зброї і сумкий ляск пуг. Один за другим відділ рівнявся кіньми й копіями та розвивав походні ряди.

У цей твердий мент не було нікого, для нікого, й смерть чиянебудь являлася річю зайвою, не у пору, і не на місці.

І нікому, крім Кондри, крім Гальфдана, силоміць відтягненого друзями, не було діла до того, що Зеленгорині ноги у мокрих шкірянцях жолобили за собою довгу, вузьку борозну й між пальці мертвих рук напраталося звитками снігового ключча.

— Вперід! — загуло глухо за здвигом людей, за лісом копій, дзвоном труб, іржанням коней високо-лобих. — Вперід!

Могилу звершено якраз грудями липкої землі. Корчі, розсипані гуляйполем, зашевеліли тихо, загойдалися, як коли голосільниці, що плачуть за вбогу мисочку сочива.

А Кондра, жрець, виріс тепер обіч, клав знізечене обличча у долоні, й дужався з тьмою сумнівів і образ. Сиве волосся, як листя торкнене заморозом, шарпав лютий вітер, бив ним старі щоки.

І нагло Кондра згадав чогось то Малушу, непомітного ніде, й доглянув у думках далеку Рюриківну, що стояла будьто поруч нього. Він стрепенувся від жахливого розуміння.

Аж тепер полилися криваві його сльози над чарівним спомином Зеленгори, — вона-ж, мов жива, дихала над його рамям, блудила звидом, легенда церковного вікна, проміж лід і мокриші...

Він помирився з нею серед гірких ридань. Вірив їй тепер, як власному серцю, що було високим дзвоном. Його потріскані уста шепотіли:

— О, дні великого вирівнання!

Гострим покликом ударили літаври. Жрець повернувся з місця, пішов твердо до своїх, шкурами вистелених саней і закутаний з головою від людських поглядів та північного вітру, продовжав свій шлях слідом простолюддя. На схитку старих божків, на руїнах їхньої держави, хто-ж, крім Кондри, останнього, жертвуватиме за сірих борців, у переддень їх ран, святдубові й воді?

Проминуло. Похід звіявся незагода серед снігової просторівні, як щезають з поля людського зору дороги життя. І тільки проміж посвист завії нудьгувала пам'ятливо, передрогла до краю, до віку налякана, — душа дикого терносливу.

КУНА — ПРАВУ

— Гори текуть, рукою-б вхопити! Погода! І сопілка он-яка у стужі голосна!

Збийгнів спалахнув мов іскра від острої радості, яку наводить на людину простір, опертий об глибоке, літнє небо, та йно що розтулене сонце.

— А мені лисиця перебігла дорогу, буду добре гостювати! — засміявся у бігу молодий Андрій з Долин і стрибнув повз гурт їздців до боку князя, високий, вюнкий, кучері в рясі.

День, правда, тільки що встав, але царинки брєніли вже, як гуслі під легким дотиком пальців. А голоси, ще сонні, косичили зелень, ніби медулька, всіми солодощами:

— Плиска, Чигіра, сюди! Завертай д'турмі, боги-не! — співуче кричали козії та вівчарі поверх зелених і золотих трав. — Барвінка, Пацьорка, Писана, го — гей!

Молодів ліс, сміявся веселий, горбовий край, у пастиших сопілках переглядався.

Ілля Прислупський і Вовк Переслужиць минули злющим мовчанням радісні оклики юнаків. Мало цього, — вони з розмислом лишилися осторонь гурту, що летів порошистим межигірем у Мниський Яр. У них накипала образа на меткого Збийгніва, що так скоро перейшов з отроків у княжі мужі, на Андрія з Долин, удачника і гординю, Молибожича, що перебрав оноді воевідство галицької тисячі, на цілий світ.

Поглядали зловороже на володимирських вельмож, що приїхали з князем у Галич і проковтували гірку слину. Он який радесенький Ничипір Хилич, із тим порепаним у бійці носом, простак, до боярина неподібний, дарма, що у мудрім вишневім саєті, фудульно зрішенім круг стану! Який завальний та викоханий Лавор Безбородко, з купців, язиковід, що держить на цей рік пістинську сіль за гладкий торговельний договір із ракушським старим герцюком! Або отсей окатий, рябий, цілком великотварий Мончук, натутурений від утіхи, як ячмінний пиріг!

Здалась-би, гей, гідна жаливяна замітавка на оцю ненаїстну купину, щоб вона лізла у воду без броду, у ліс без дороги, на пліт без перелазу!

Он зі шляху пільна доріжка побігла у яроч, а гам у село. Князь допевнився:

— Ратьборово — ли селище?

— Воно й є, — відповів чийсь пісний голос, сам один.

— Знов нагінка на нашого брата! — зітхнув зі щирістю ховзький гей слимак Славно Кормильчич, попів син, над самим ухом малого сотного Шумавинського. — Жалобу на Ратьбора до ніг княжих учора принесли... Князю остогидло тільки й чути що про нього. Відбере йому право суду над підданими, це очевидне.

Цикнув слиною крізь рідкі зуби:

— Ліпше-би я сьогодні поїхав у Чертеж, заграти в астрагали у Луки Смолятича... Там постриги.

— Тим ся рогом чухай, що мож досягати, — про-

сторічно врубав Шумавинський і стягнув гнuzдечку прудконогому, що рвався на випередки. Ще говорив, як далина спалахкотіла пожаром: це нове сонце залило веселим огнем чорну стіну лісів на верхогіррі, а далі усі дерева на спохиллях, круг ставів, край доріг стали від полуміни золотокорі й кожна гилька темніла тонко і чисто, ніби виведена кисточкою на багровім склі.

— Вже недалеко Мниський Яр, он Богатир димує... — заскрипів старий Домамирич, що очі мав, як у яструба, далекозорі.

Справді, на перехрестю чорних пільних лазів, що мов змій штрикали між сіножати, ляг темний монолог у виді домовини. По ньому снувалися струйки диму, сонце пило нічний замороз.

Через декілька хвиль Богатир наблизився, таємничий, не знати ким поставлений, на який спомин, кому? Грім розсік колись могутний камінь на дві нерівні, немов у глибокім болю роздерті частини: з зазубленої тріщини позіхала ніч. Покрівля блестіла гладю, зате поля бічних стін висловлювали грубим, варварським горорізом утіху ловецького життя. Рука, що перед віками орудувала гут долотом, визела з тла опукий рельєф, лови на лося: віддаль між собою і ловцем, узброєним у тяжку рогатину, він поров росохами в дванайцять шпилів, грізних, як вежі бойниць. Під візерунками людей і звірів, поміж рожеві трясучки квіток сутеніли дивовижні, беззв'язні, або глибоко таємні події, що їх чертив там у спеці й дощах вітер гуляйполе. Це була музика повна туги, до слів, окутаних у силу.

А сонце кріпло. На виливах вода пашіла ярким світлом, гей скрицею, стежки чинилися сиві. Хтось постелив голосом серед піль — і змовк.

Почавши з Веселого урочища ліси обгиналися дугою, високо над ними синявіла перізка блакитних куяв. Сама-ж дорога звужувалася й бистро бігла під гору. Десь там в убоці майнула оселя, круглі хати-клуні, білі,

підмазані голубо. У якусь хвилину вистрибнуло прости їздців людське житло, не житло, — стріп пометища. З видертих вікон сипалася темінь, у бортавих хоробах снував павутину смуток несамовитий...

Князь глянув із насупленими в застанові брівми: він хотів пригадати щось звязане з цим місцем, щось утрачене на віки, але не віднаходив.

— Чия он хата, що стоїть ртом до сонця? — залунав знагла його голос, дуже дзвінкий.

З висоти коня Мстиславич повернув і'д стрічному мужикові своє темне, мов янтар, смугнасте від борознів обличчя, пооране переживаннями, ніби краєвид, навіщений жахливою метіллю. Зпід колпака, насуненого як шолом, на все чоло, суворо гляділи очі, загострені сторожкою увагою й терпко ждали уста, окрилені усом чорним і тонким, як брова. Розп'яту на грудях сіру мятлю піддував шум задорожних дерев, зпід неї світила біллю свіжо викачана сорочка, застібнена ремінною петлючкою. В закарлюченій руці з хижим виразом пальців він держав туго поводи повз листових ушок коня: у самотньому перстені на князевім пальці горіє амулет старих часів, сардіон цілющий язви від заліза. Поверх гранчастої шибки дорогого каменя трепетала червона, димна іскра...

— Бесідливий, як онта ворина, — воркнув Тибор із Таняви. Він глянув на сусіда праворуч, спам'ягався відразу й посутенів, мов примара. Уже хвиля, відколи непомітно порівнявся з ним суховязий, як конопля, мовчан, Твердята Остромирич. Він повернув нещодавно з Византії, куди їздив у справі повороту до краю русько-варязьких полків, що служили там добросольцями.

Твердята придивився Тибору з наглою цікавістю й минув його в цю-ж мить.

А стрічний холіп хромолаба, навантажений хворостом до самої землі, вказував простоволосою головою руїну, вкриту половиною покрівлі, з одним тільки жи-

вим вікном, отвертим на дорогу й мугикав слізним голосом:

— Хата? Онта під орішиною, обглодана, як кісь? Старого Ісаї, що торгував медом, а то-ж... Боярин не злюбив, щораз попобє... Голову тогідь розчерепив на смерть. Стара, як прутик на вигоні: однісінька... Довг за покійничка кутала, сильно зніачилася від того довгу. Тепер вона баба бідная, з бідних баб...

Поплентався, кострубатий, як осетень, одним коліном бив друге.

Лопотливий Кормильчич не стерпів:

— Мужичий він пістун — зашипів у півголоса, про себе. — З кожним гюляпником братську розмову поведе. Не знати іноді, де очі діти. Подумати, що десять літ піддобрювався з Волині, поки ми, бояри, не закликали його княжити у Галич, на свою голову! Він іще накоїть!

— Чую, сандомирського воеводи сестра приходила вчєра і'д кнзю з поклоном? — обізвася за його плечима наряджений у все нове Навойко з Васючина.

— Ви про Тирку, Войтишичеву бояриню? Цю, де два отчєнаші у хаті? Воно так: чоловік її прислав із монастиря в Бардуєві чолобитню князєві, — каєтьєся любви з Лєстьком, домів вертати хоче... То вона приходила, як та павочка, вся в зеленому й золоті, що сльоза — то усміх, що визов, — то трепет, суца Іродіяда... Князь вийшов, правда, д'ній, мовчав, слухав, глядів, а далі, як не крикне:

— Ні, стораз ні!

То Тирка збіліла, як сир, згорнула розмайринову камку у тонюсєнькі пальці, побігла в свояси...

Сміялися з цєї події, — недолюблювали Войтишича за його Тирку, чуженицю.

Тісний гірський шлях, обшитий яснозеленими гаджугами, розсунувся широко. Перед очима їздців виринув краєвид, обгулений фіолетним серпанком гір. Праворуч дороги на лоні вічного розмаю, на убочі,

як смола чорній від смерек, промигнуло каміння старовинних монастирських стін, закосичене білою жаливою та кривавником, ще й лапастим підбілом, цілющим...

Ранне сонце ходило золотими стопами по широкій кам'яній стіні й освічувало то калину, схилену над нею, то незручно вириті там імена черців та паломників, що хотіли жити довше людської тліни і зачіпали пам'ять свого маленького бугтя об довговічну твердь. Урочище спало під ляск птичих пісень, немов за хитами світа. Ще й під тесовими улогами продовбало собі розколибину невеличке жерельце й бігло у низ струєю, роздзвоненою солодко...

Коні пірнули з шумом у звичаті трави і в тій хвилині немов лискавка майнув поміж копита біло-зелений вуж, ярун. Збийгнів впер коня з усеї сили в землю і заговорив на поспіхах, злегка поблідлий:

— Нехай тобі добро про нас і нам про тебе, о мудроокий!

Потрясла ним суевірна дрож від цієї стрічи.

Через хвилю голос мідяної сімандри оповіщував незвичайну подію. Ще й по стежці лісового спохилля, об яке оперся монастир, побіг молоденький послушник із волоссям промінисто-розсипаним по раменах. Він допав дзвінниці, побудованої верх скелі на дубових бервенах, із дугою в горі й двигнув вервою великий дзвін, празничний.

Тимчасом задушники вели коней боковою фірткою на широке мниське обістя.

Самітне лісове затише, відведене під церков і мешкання, під господарські будівлі, сад, пасіку, рибний став і ужитне поле, було оповите побожним спокоєм, немов острів блаженних, де царило щастя без порока.

Особливо мальви, що простягали до сонця свої радісні патериці, скипятри краси, і біла дорога вглиб житла, пущена поміж два шнури лип, жовтих, мов

шафран від квіту, співали хвалу дням і ночам на лоні Бога.

Дві сотні літ минало саме, як скит цей народився і як під рукою галицьких володарів виріс і окріп.

Першим, хто вийшов наперейми князеві, був дід Тороп, монастирський знахар, із задумників, — на сивій голові світив лист лопуха, як у друїда. На Торопі була довга гребінна сорочка, під рамя устроїв граблі, — йшов у ліс із веренькою по вянй, по лісову.

Він поклонився у бік і в старечім захопленню моргав дрібно віями, лепетав серед жаркого богомілья:

— Царонько наш з ясним мечем... Ладо наш із зеленим бичем... Трисвітле сонечко чорнороба!...

Ігумен Прохор станув на порозі храмини білий, як горностай. У його руках жеврів золотолитий хрест, дар боснянського бана Кулина і його жінки Войслави. Тільки недавно тому старець устав з одра недуги завдяки княжему лікареві, Дунаану із Хозарів, — і тому у хвилинах знемоги він опирався на рамені скитського анагноста Мисаріона, стрункого монаха з матовим, як брунатний алябастер, лицем і жмутом кучерів над неспокійними брівми.

Ігумен благословив князя з далеку »побідою на біси«, — хрестом, обвитим віткою алегоричної смоквиці. Заки увійшли в церкв, він із суворою простотою чернечого слова віддав подяку князеві, як тому, що щитом своїх грудей безпечить день і ніч мудру самоту монастирів. Але князь простодушним кивком руки спинив річ ігумена.

— Сам не знає, чого хоче... обізлився торкітливий Костко Бізна, що пристрасно любив видовища і лєстні річи. — Як вітер носиться границями, крутиться по черездорожу, знов тавче ним по облазах...

— Всі язици воспещіте руками! Воскликніте Богу гласом радованія!

Ігумен станув проти царських воріт, на амвонному

камені, вкритому узористою плахтою і весь у фіялкових димах вискреної курильниці, старечою інтонацією повів благодарний псалом.

В одвіт йому, ніби веселий, весняний грім, або великі води, що зігралися в сонці, покотилася з полатий пісня, якою церков витає побідників.

Князь розглядав храмину, мрачну, чорно-золоту від старих дубових бервен, утлх, як зісохлі струки пустинників із Теваїди та Ливану на порепаних дошках ікон, деміюргів у побідній боротьбі з проклятими Богом... На жовті й вишневі трикутники поливяної долівки лягла велика тінь князя і зломилася остро на стіні іконостаса. В іконостасі, на овальнім полі позолоченої дошки, оплетеної орнаментом дубового листа, в задумі тривав Христос, суворий, з молодого борідкою чужинець із коптійського, чи нубійського рисунку, персти твердо складені на грудах...

Ліворуч нього свігив чистий облик Акерене-Нетлінної. Гляділа вглиб церкви очима карими, як агат на сонці, — над ними двигнулися, немов у наслухуванні, солодко запишані брови. І цей її рух, закріплений і незмінний, проте без міри теплий, пливкий і живий ставав неледві матеріальною явою краси, що остала за мурами монастиря, на віки вільна.

Вона знала про чар свій, невловимий і вічний, бо усміхалася витязко у тій пестрій намітці над мудрим чолом, прямоноса, з устами круглими, як ягода червононосенька...

Тільки тепер, коли князь побачив цю жіночу голову, що клонилася тепло на ріски білої сорочки, пригадав хату Ісаї і себе біля неї.

Тогідь літком, під Паликопа (жито аж бренить, жнива аж шипять!), їхав він у гості, з боярством цею дорогою, що сьогодні. Де не взялася у підвечір ватага женців, що несла своєму бояринові дорічний дар обжинковий, жмут хлібів, увитий з квітками. На чолі хоро-воду, наче день у заранні, пів ходою, пів танком, як

велить старий рит, плила перша вязальниця-величальниця. У чорних косах фуркальця, уплітки, уста мов вишні, сміх...

Здумала в цю мить, що князь старший всіх бояр на світі, весело метнула собою на впереями йому. Вергла вінок на шию чорного гей смолій княжого рисака:

— Як оця пшеничка колосом бренить, так твоя слава по вік, і слава конева попри тебе, господареньку, господинопьку!

Посміхнувся по своєму, лукаво:

— Комарева слава по репах та мразницях край ночі бренить, — витязева-ж у саме сонце, як у золоту шибку дзвонить!

Закрила руками лице аж по чорні стріли брів, готова цю мить утекти. Хиталася перед ним на малій ніжці, як білогруд на камені.

Тепер він із черги захотів її чимось обдаруваги, але не найшов. Подумав, виняв ковгок з уха, у срібнім плетиві, мужчинський (на ньому львина голова в емалії на подоби чоловічої...).

— З моїм сріблом мій талан тобі, красуне! — побажав зі силою.

Як кречет облітає низи великим кругом, поки штрикне у піднебесся, так він пронісся над долиною в квіттю і помчав далі, у верх. Під широкий напів благодарною молебня звиджувалися князю бої, нечувані у своїй смертельній красі, мроїлися вражі полки, як бори і лопотливо грало серце, що знало всі тайни меча і копія, всі способи підійти, здавити за горло, звалити в кров.

Тоді мов топором відрубана від мельодійного крику пісень лягла на церков тишина.

Але Мстиславич не чув тишини.

Не чув також, як ігумен повисшеним, уривчастим голосом скандував канон Кирила Туровського, — «Слово на дні празничні». Бачив рух старих губ у білій і жовтій куделі волосся, але сам товкся, як

метіль по канівським пограничу, топтав половецькі стада і вежі.

— Да возвеселиться гора Сіонська судєб ради Твоїх, Господи!

Ігумен розкланявся іконам і віддав курильницю з блакитною пурпурою огнів, відбитою на сріблі, у руки діякона. Відтак зняв енкалпіон, святі люди і доручив їх пресвитеру.

Погляд Твердяти, загострений натяком, пригадав князеві ціль дня. Боярин подавав йому сувій пергамену, окручений довкола ліски, — різнобарвні печатки з жи-виці висіли на шовкових плетінках здовж ширини рукопису.

То Шестикрилець підійшов до аналоя твердою ходою войовника і в поклін роковій днині поклав на ньому жаловану грамоту на села: Страшевичі й Переорки »со всіми даньми, землями й водами у богомолство на віки вічне«.

Голос анагност Мисаріона був, як цінний інструмент: кожне його слово торкало срібну струну. А всі слова разом вязалися в непорівнану пісню, що її кладе Необнятий у горло соловейка.

Під здержливий шум довкола трапези Мисаріон скінчив читати »Сказаніє пресвитера Йоганана про райську ріку« та глянув прижмуреними мов від запорохи очима на білу дорогу столового застілля, обставлену чубатими мисами і грубим склом пугарів. Здвиг бярів круг пугва та їдіння колихався, як поле, припорошене квітками. З усміхом на випуклих устах, від непривички, чтець засунувся у підвіконну глиб, під протеси, попід тикані овечим руном і запашним зіллям.

Глядів звідтам, повний милосердя, на трудні проби ігумена найти в довгогодинній розмові з князем предмет спільного зацікавлення, коли нараз майнуло у дверях наполохане обличчя брата проскурника. (На руках витертої ряси світив білий пил, він готовив саме

ціж для розчини...). Брат проскурник глянув вигрібуще у глиб кліти і пустив перед себе мужика: розхоліганий мов трепета, в одній дранці під вервою так, як кинув косу чи ціп на току.

В двері — та об землю перед князем, гей дерево зпід сокири.

Той глянув, устав.

— Чий смерд?

— Ратьборів.

— Ти був у поході між лучниками?

— Був.

— Зовуть Поглодом?

Він йно мигає очима.

— Гривну за похід виплатили?

— Боярину, я закуп, господине...

(Губи йому упали, облиплі чорною кров'ю...).

— Щож тобі доскулило, сиротище? (так князь д'ньому).

А той, як не заголосить:

— У мене була сестра, Божанка... Боярин наважив... Доги порався, аж пішла, без бервінкової та без коро-
ваю... Кажуть, набридла йому за плач і тугу, то він
оноді косами її задушив, на мочар з ратайним виволік...

— Рабиня його була? — править князь поволі, важ-
ко, що слово, то зокрема.

— Ні, ми всі кметиці, вільні... Тільки торічного
передновку годі було скоротати. Зазичилися у боярина,
начислив удесятеро, закупамі стали я і батько... Пра-
солить боярин душами, багатіе... А Божанці гребенне
господське рядно знад поточини пропало, від тогіднього
Купайла відслужувала...

— Оставай-же тут, до часу, — править князь, на
вид весело, — твоє слово у мене за пазухою.

Верг сіромасі букату сира зі стола і шукав, щоб
іще взяти, коли той подався ніби від удару: випорпав
з поза пазухи завузлену платинку і зачорнілим ручищем
кервораба поніс перед князя яснє, як роса, блискальце.

Ковток це був, мужчинський: срібне плетиво, з львиною на подобу чоловічої, головою в емалії.

— Божанчин ковток... Від вас...

Стало так тихо, що чути було, як дивно жузжав огник кандила на покуті і кожний стулився в собі, як мушка. Це-ж бо тужила за землею чиясь душа і ненапоена щастям, прогнана без часу в безвісті. Вона ходила поміж бояр, просила пригiстного, — з кожного пугара каплю винограду, солодку...

Князь помовчав твердо, в упір, повернув чуба і д Андрієві з Долин, пошепки передав йому приказ в одно слово. А тоді стиснув у храбустоватих пальцях край стола і заговорив сонливо так, як сопілка свище у тугу, з вирахованим глумом, чи тільки смутком, лютим, як їдь:

— Куна, — праву.

І враз, наче поразили його нестерпність порівняння, розбіжність злочину і кари, безпримірна зухвалість привілею, писаного сильними для сильних, — він ударив сміхом під сволюки, аж стужа сіла.

Так, — дикою веселістю палала челюсть розкритих, гірких губ, — стрічка білого світла блимала зпід жорстоко прижмурених повік. Рамена відкинув позад себе у мрійнім, местнім забутті, велична голова коливалася бурним реготом, коливалася...

Саме в цю несамовиту хвилину попри вікна, померклі від заходових тіній, у зябному вітрі, що зірвався знечевя і ворожив недобре, переходив старий бортник Авіва, зі сивою бородою в пояс, як сам Білобог, що на зелених ґрунях богує, приязний... Це був передвечірний обхід Авіви і він молився за свою крилату худібку-годовальницю:

— О, Господи, від востока до запада сонця поможи мою бжолу збирати, чужу не займати! На поміч божі отці Зосим, Савватій, і свята Пятінка, Параскевія! На поміч Смеркле, раховальнику, вимітальнику!

Повіяло темними пахощами зілля, що росте круг ка-

менів, билинами, що цвітуть у серцях, як вінок понад воду. Не хотілося нікому слухати наруги.

А князь сміявся наче греблю прорвало, без стриму, без впину, за всі часи, аж ігумен піднісся стурбовано, білий як горностаї, — і знов сів. Ніхто не цікавився Андрієм з Долин, що самотреть повернув спініним конем на мниський майдан, а далі скочив з сідла, на порозі передав князеві звіт з Ратьборового впіймання, княжого суду ради...

— Вже ми тут гідно понабувалися, гей! — обтряс зі себе вражіння Вовк Переслужиць і з грюкогом ви-колунався ізза стола, з якого пинявою течійкою слезив розлитий мід. Під обтислою паволокою черево боярина зачочувалося тричі так само, як волохате підборіддя. Він глядів довкруги, розпатланий та понурий, ніби лісовик, викурений з зеленого лігва.

Счинився шум: бояри посхоплювалися з місць, але тільки поставали гей гуси у мряці, одинцем.

— Ліпше-би я поїхав у Чертеж! — затужив знагла Славно, попів син і судорожно рісив згортки свити під пояс, закапуваний сріблом.

І знов у протяз:

— Там постриги...

На стіл ринули тіні і змели до разу веселицю боярських крашеняків, огні цинових мис. Між листям, що схилялося у вікно, цокотіла дрож і крикливо щебетав птах, що поверх дерева очапіввся.

— Обавник, бурями орудує! — воркнув Навойко, сам не свій. — Я-ж знав іще тоді, коли він за обідом стукотів мізинцем у стіл, кликав граду з гір... Або ту страву з птичої крові, що обавникам не пригожа, так гірко їв!

Слова Навойки закрутилися з вихром, що рвонув луго укривою хати, погнав по дебрах і яругах голосисті потоки та на Мниський горі попліч монастира сколихнув серце дзвона. І дерева і води грали благо-

вість віднови, що летіла з бурею крізь рудавини і шкrepіття, мела дороги під ярий день.

— А щоб тебе Обида поняла! Владир хоч з моста та в воду! Що йому закон? — сам поверх закона! — п'янів від княжого сміху смільчак і очайдух, Васко з Гологір. — Осточортіло чути пугу, як свиче! Пробіг, люди!

Опертий об одвірок, він пазив тепер, куди-б вистрибнути від власних слів у безпеку й облизував запеклі губи, гнучкий як пард, червоновусий, почерез рамя шуба крапканиста.

За Васком станув Добриня, прозваний Апостолом, клав йому руки на плече і глагоїв:

— Що ви, братунейку, що ви? Він йно, як блиск на небі, або на землі квіт черешневий...

— — — Грякнув перун: світ осліп, у бервена вдарив град, гранчастий, з ухами.

НА УЖОК ПРОБЮ ГОРИ...

Князь їхав на чолі дружини, отдалеки, рад тривав сам. Не квапилися здоганяти його, — хто любку згадував, хто талан-достатки, а кожному було на думці шкоре лігво.

Вечоріло: живичний шум вколисував, хлюпінт води баяв до уха, баяв...

Потік, що привів їздців аж тут, сновигав тепер мілким заливом верх ржавини, моргав між дженджурою й бредульцем, та цоркотів пошепки, як розсипана згарда.

А князь думав пильно про намірене діло, для якого їде оце з досвіту до ночі, байдужий на красу своєї землі й приваби спочинку у важкій дорозі. Владна це була мрія і полонила ціле його серце.

Місяць спалахнув понад голови такий вимитий росами, аж списи їздців заграли шафіром, а колпаки поплили під небом гей вежі. За копитами в росах сивів

відблиск, пасмужив царину, як рух, доокольний, пасмужить глек на станкові.

Хтось там підніс руки в куниних відлогах угору, витав місяць, вечірну світицю:

— Путь добра нам, дорожним, — і тобі, ясен-боже, місяцю владимире...

Ліс розсікся у цю мить на боки, простелив спохилля, як мальоване.

— Красний Брід! — пізнав місце молодий Свен Гілле, дружинник із Сканції, далекої. — Тогідь сплював я тут тура на причуд. Роги, — гиляками, у дваїцять вирізів, а кожний виріз гей дубове весло. Уставився он-де на мене, як гологора... Лоб в упір, на росохах хабуз гойдається, а над чолом у гребінчастій короні червона стрічка палахкоче...

— Глухі десь негри викинули на беріг таку звірову, — замігив сивочубий Милорад із Завишні. — Тільки, — тут скубнув рідкого вуса, — увязка оця багрова відки на рогах узялася?

Томир, пильний співак, затягнув опів голоса стару коляду, — мотав головою в брунатних кучерях:

— Де біль качала? В тура на розі... В тура на розі...

— У цьому-ж і річ, — засміявся Свен, — що не бракло тоді й богиньки-краси, чи тільки побережницької дівки, роздягненої над оцим потоком, з одним тільки рантухом сонцеподібного волосся верх наготи. Чаїлася он-там, під тисом, чорнолитим, пів-лицем прилягла до дерева, поклала на мені витріщате, зі золотою вією око...

Я вибрав тура.

Пустив смертельну стрілу йому в саме ухо, а далі бардиною причмелив гаразд, — вона-ж русалка, чи Ляля*), майнула мені в очах, як жовтий вітер над

*) роздавниця вінків у свято весни.

ланом, заруділа темними колінами між вовчих ягід.. Кричала...

— За туром оцим відай?

З думкою уже про друге, Свен слухав, як чуби смерек шумливо окручували нічний шепіт довкола нього і себе.

— Ватра! — сповістив весело наряджений як кукла Стослав із Витані. Він підчеркнув списом огненну полосу, що саме счерленіла ялиці. — Мемо скоро вечеряти!

Тут кінь його, що йшов збічем, спотикнувся на якійсь запорі й їздець насилу тільки не вилетів зі сідла.

Це була могила з берізкою, перевитою вишитим рушником у головах, щей поясом, багатим колись, тепер уже лахміттям. На деревині гойдалися китиці з качурових хвостів, вмочені у розтоплений зелений віск. Течійка сплила уже до сонця, скапи перемішалися грубо з лелітками...

І ще, приторочене на збічній вітці, висіло там обтяте волосся, довге, сонцеподібне, — воно маяло з вечірнім шепотом у тойсамий шарпаний ритм, який розбурхував сосни.

Їздці на мить знімили, — полонила їх мимоволі невпіймана як тінь дівочість, привид плеча, повз якого оці пряди розснувалися колись злотоглавом. Звиділася довірлива глибка на чистому, молодому каркові та вискрений рух сокири, яким красу цих кіс обрубано до лавиці у жергву могилі...

— Юнача тут домовина — сказав Радивой. — І судженої коса на ній. Давнини ради...

Він подався нараз у спяць від доскульного вражіння й грімко окликнув усіх:

— Це-ж Святошина могилка, не чия! Його це лицарський пояс з левом у клямрі, византійської роботи.. А люди плещуть, що Святоша у Буді сів поруч самого короля! Значить, у сутичці з угорським випадом, такий молодий, погиб!

Озлився, нерад скорботним міркуванням смільчак Влад із Прислопа:

— Блам соболів тому, хто знає, чого ми тут і доки? На Перуна, течемо гей вівці у стодідьчі потоки!

Вказав порухом князя, затужив:

— Дуба вести-б на возі, — й дубом відчиняти оці ворота!

Князь, як на те, повернувся, прижмутив око зі згоїною почерез лиховісну бров, рік і'д боярам проти себе: (говорив остро, тихо, рідко...).

— Гляньте туди! — сказав, і зачеркнув указним пальцем, сардіоновим перстеном, ломану лінію понад чорнобір. — Від оцеї гребенини, аж по купу горбів, де мов жінка лягла опуками грудьми горілиць... Самітну ялицю на гостроверсі, бачите?

Він піднісся на коневі, підпер долонями боки і говорив суворо у ясну ніч з оstriцями скель продовж неба:

— Кичери сунуть чета в чету... Там я витну у пень смерічка й вирубаю шлях на той бік угорських границь... На Ужок пробю гори! З полонин погрожу Франкам!

Його хижий вид заграв смугою репугу, білиною рівних зубів:

— Угри повз Вягру, Сяноюм до мене, а я, — ужоцьким провалом до них! Сидітиме Арпад у Буді, на привязи, не знатиме години...

Загомніло між боярами, юклики перемішалися. Князь вихилився вперід, виріс:

— Чую, бликає він аж на Наренту, пахне йому Рагуза... Я-ж, он-тим південним склоном ступлю в долину Ляториці, вкрию списками мармароський бір. Доки хоч один пастух нашим словом покрикує на маргу, візьму... До Тиси, реку, моє!

Високе іржання княжого коня облетіло ліси. Чудово чорний, як гебан у сріблі зір, він шарпав удила, облитий нараз рясним потом. Може іржав уже колись

під дзвін мечів та крик ранених верх кривавої роси? Прочув змисл вислову, мову хотіння? І смерть у виді кінської примари з відкритими яснами схилилася над ним?

— Острогу-б йому, владико? — не втерпів сучевірний Делята.

У нього самого кінь став теж підриватися з витягнуеною шиєю в улискливих кісниках, та тручати в переполоху других, аж криваво загравав янтар очий і насторожилися гриви проміж пестрих силяних бовтиць.

А Свен не чув, він снів будьто на ходу, палав захопленням, радіщами майбутнього:

— До Тиси твоє! Так і буде, княже!

Він був усе готов захоплюватися, справдішній Варяг прудивітер, що йшов до бою з окликом радості, як коли на весілля. Він був дуже молодий, проте забув уже число змагів за життя, цілунків браних силою, добичі, прогайнуваної дорогами за усміх зпоза лучистих вій... Поет у похвалах жінки, коня та копія, він тягнувся за славою в тіни великих воєнних свігил, ніби шуляк, приворожений сонцем.

— Дворище! — сповістив тисяцький Зорян, що поїхав навиперед усім. Зачулися голоси, хтось там питав:

— Миром днували, Сивашу? Ще пастушите?

Замаяв частокіл, здорові буки за рядом. Житло, — старовина, під плитяною ще укривію, стіни з ціляків. На кривлі голова лося, ніби у казочному скокові з хатою на карку, з місяцем проміж роги.

— Вогонь попри вас, витязі! — лунко окликнув звідтам хтось їздців. — Бувайте! Корж саме з попелу, ще душі пару їдять!

Старі жовті очі жевріли приязно у скупинах морщин та блимало у темі зеленчасте волосся, подібне до освітлених ялиць і таємничих зел довкола пнів.

Це дідуган у згрібнім рубаттю й чорному чересі спирався на воротах, широких, як іконостас. Во-

рота були укріплені дров'яними цвяхами в запорах, давнинських, — з вирізами саме стільки, щоби крізь них, коли сперти лікоть на правім коліні, цільнути з туга лука у серце ворогові.

Стоян наскоком туди:

— Хто? Чий?

Слово до слова не зараз:

— Царинний дід...

А тоді:

— Свій!

— Нас двох у Бога! — з повного відмірив йому шану Мстиславич і зручно зняв шолом, — блиснув різьблений лоб.

— — — — —

— Квітко всипана росою! — торочив Свен, клав ласе око на світлу косу, що маяла серед наміток жонюти, розставляла півні дзбани і миси верх столів на обістю.

— Кинь оці печери лісовичко з Явір-полонини! Золотокоса Сіфо, розкоші очей! Чи не ти оце їдиш на зеленій мітлі й водиш турів з червоними уплітками на рогах? Одно слово, а сьогодні ти в моїх теремах, у серпанках під бисером, у ходачатках із парчі!

Свен уявляв собі в цю пору понад усякий сумнів, що в нього різьблені стелі, любастрові фризи, скрині, сперті на яспісових гранах, турові роги зі срібним визерунком звірів, які розривають одно одного... Він радісно застромив руку за пояс із бронзи, переплетений ремінням, — знав, що візьме дівку й так, хочби навіть погостював зле!

А Уля ходила танком у задирчатих осміхах, коротка коса на розсип, — від підростка, що вибіг із гущі, вона відобрала скирту пстругів, як грудку срібла, заспівала щось, передала спів і риби в хороми. (На сволоках чорні писанки, мрець був цього року у хаті)...

Тоді-ж Уля повернула і'д Свенові хлопячі ще рамена з міцно затисненими руками, згорненими у скоку

до грудей. Насталені як до бою, тверді мов ранні овочі, груди ці вміватимуть терпко й солодко, коли бігти отак...

Вона звузила очі, як це чинять жінки високого роду й з глумом дикої тонкості відповіла Свенові Гілле:

— Мені, — тереми? Мені? А бачив ти, як буються у гнізді канюкові молоді? Або як у день причаєне див-дерево вечір ушка до гори підносить?

Стригла темними пальцями поза свої малі уха, люто привабна, зовсім перелесниця, лісова краса:

— Га-га! — сміялася зневажливо блиском вюнких брів, — хіба віддала-б я за твої казки біг оленя, князя яруг, як скаче по ґрунях, по ріжах під жерепом, жене передімною в ігрі зі шпиці на шпицю?

Хтось немов дунув нагло, — так Свен погас від оцих слів: він нагадав сагу про вбитого у бою Гельгі Гевардсона, та його живу, чарівну жінку, що їздить поруч марева на дикові зі золотою щеттю. Вони стрибають по фіордах, по страхітних розколинах, у нічному тумані, там, де царить Одін на осминоному деревляному коневі, якого копін пригадує одноманітний оборот коліс.

— Апсараза! — стрепенувся Свен від спомину побоєвиц.

Як після упадку з висоти, Свен почув тепер, що він подоланий перемогою понад сили, — проте вперто кинув кучері д'горі.

— Соцького Святошу — ти знала? — проніс з їдким здогадом і завистю. — Чи знала ти Святошу, — Уле?

Змовчала, немов не впало ніяке слово.

— Ото мені босоного гординя, — рік серед туги. — Ото згрібна побіда у попружці з конопель!

Уліні плечі сміливо й чисто маяли уже в далині, з коси вогником облітала нетоя.

— — — — —

Різкі обличчя, дорогі таламани, столи повні їди, незнаної у долинах. Блеск вагри, тіни глибокосині й яркочервоні. Столітний чабан-скоморох брав лаву в зуби, міцні мов кремені й потемнілий від зусилля, обносив тягар довкола, — як умів, величав газдівських гостей. А Сиваш з дотепним осміхом оповідав князеві про борсука, що ніччю, бува на колибу вилізе й тонкою струєю крізь щілки гасить огонь, розкладений долі... Та лісовий кіт за всі звірі поганий звір, — дійки коровам відкусює, а вівцям губи... З дерева ловця затне, жінкам до грудей скаче...

Мстиславич чув любе тепло понад брови, — відпочивав. Над ухом його щебетала стернадка, затишно гойдалися тіни... Добре було князеві між тими, що голіруч кружать вязи борсукам, кидають за медведем дров'яними булавами, й туго стискають ремені, набивані цвяхами, для видержки в роботі.

Край стола гуділо в цей раз, гей огонь на вітрі. Там сіли бояри, самі юнаки й реготалися від доситу, від бойкої крові:

— От чудасія! — бив долонею в коліно Милош, насмішник. — Зм'я цей видів, — кажіть! — У лице, чи може з заду?

Заплескали в руки від грубої утіхи, бо дранкавий верховинець, молодячок з прозористими, гей поточиння очима, відповів безпечно:

— Із заду я його видів, не в лице.

Буря веселощів прогомонила не зараз, а він пустив очі світами, чудовий голос порівно:

— Була мрич, та загодя пересунулася... Я пас вівці на улозі, — гляджу, змий, весь зелений, у пуговицях верх горбаки, — з буковини летить. Ватра з нього паде, — ніби толока горить... Покотився я мурогом долі, а він горою крилом бе, у Чорногору, у плесо... Думав-сми, що небо отворене, просив царства у цей раз...

— Го-го! — зареготалися в один голос. — Двох царів, варко нам!

Не зараз стихло, а Милош, нелюд, — далі:

— Як просив ти, сирото, а?

Відповів запросго:

— Господи! Дай мені царство й більше нічого!

Засмівалися до сліз, аж князь глянув криво, став страшний. Перегуділо сяк-так, стихло.

— Гей, медвіжнику, д'нам! — кликали з другого кінця стола. — Ми на медведі інакше ходжені, чим ти!

Коренастий парубок з мідним каблучком в усі, стояв широко у палахкоті варти, у тремкому посвіті чатиння. На ньому був молодецький пояс, кроєний аж під рамена, весь у спряжках, калитках, замках... Як полубічок міцно обручами набитий, так стояв медвіжник перед величним здвигом оцим, сміявся з цікавих очей, що з усіх боків оглядали панцир довкола його черева й грудей. Він глядів на гостей вибачливо й самопевно, як цей, що має виконаги в життю велику працю.

— Сідланий кінь, опружений, — говорив півгрою, — корець хліба несе... Оцей ремінь нехай і трісне, — мені нічого! Колом вдариги, не пошодить!

Князем прошибла бистра думка пересами отакими опружити в похід простолюддя, скірою буйволів кутати полки в місто заліззя, яке насадала іржа. Він згубився хвилину в пильній застанові.

А медвіжник, рад нагоді, оповідав залюбки про свої з тулуком ходи по горах, як це й в дуплах складає собі кости, як за десятки гонів занюхає печену в лісі рибу...

Як кидає плиттям у ріку за пстругами і відбирає рибакам повні торби, дарує смерть...

Як плеще в долоні перед вівцями, а вони біжать д'ньому на перегони, думають, глупі, що сіль дає...

І як ганяє коня полониною, що на їмцінішого, доки не вмучить, а коли вже добре попоходить, ймає, лабами вимне, на собі задушить...

Цей самий, що вчора воював на Гощі, сьогодні толочить Перколабу, завтра-ж певно на Грайполі овець душитиме... Ніде більше, як одну днину! Ніде довше над одну нічку!

Князь підніс руку, устав високо:

— А досвіта, — у ліс! Сіктимем заруби по горах! Підемо у провальні долини! Протопчем нові стежки!

Одобрили слово ґазди і бояри. Ніхто-ж передтим не важився на цю велику працю!

— Йно ногу переставити, чуже!

— Ми можемо їх забрати, а вони нас!

— Щораз пасуть худобу по цьому боці!

— Сотню топірників постав мені на світанку, — так князь їд Сивашеві. — Будь тиуном, суди!

Тоді до себе:

— Угольний камінь покладу під просіки на Ужок! Завади вишкірю, з мечами при боці військо рубачів!

— Відки він візьме стільки рук? — проніс Свен у приливі милосердя.

Князь мовчав. І дід, ні слова. Він добув з угла хоромів трембіту в двоє свого росту і вийшов з нею на майдан під безліччю зір.

Через хвилину вдарив об ліси зов із дужої груди. Короткі, закінчені, кожний про себе поклики, вістили щось над міру нове, дивне, повне ваги. Доручували поспіх, вистукували знак великої збірної ходи, ритм синкопований, скок окрилений, на пучках пальців.

Трембітали всім, всім, що час віча, — досвітний, місце: потік у Кривуті, царинного діда чертог.

— А топори? — верг князь.

— Хіба годен пірнути у ліс без бардини? — здивувався музика.

Ще говорив, як навколо нічного неба знялися накликування далеких гірських трембіт, старіших від усіх дзвонів, які де є на світі.

— Оце подає голос сотня топірників, — рік весело і затер сухі руки, яструбині.

— Сон хіба! — стиснув руками чоло Свен Гілле.

А володар потягнувся дремливо від пригадки про сон, від Свенювих слів, і кинув на трави кирею, аж злисніло залізо нагрудника та засіяли панагії у золотому ланці.

Лицем проти бору, оддалік людей, князь молився:

— Витревалому смертному будьте у допомогу — ви, кріпкі рамена мої й ти, мечу, з лезом, тонким!

Тоді тільки ляг на медвежу шкіру, розстелену на убоці, бо не любив пастки стін, хочби походного намету з ряден, сичених восковою ріддю.

— — — І Свен ляг відпочити побіля ватри з ялівцю. Він полинув думками на бурштинові побережжя, над озеро Тінгваля, у рідні ліси, повні розбурханих потоків і співу соловіїв.

А тоді, з фуркотом кіс і квіток загуляли вкруг сонного Свена усі Лялі сіл.

— Що це? Веселий сміх, Улин?... Стихло... Ні, — знову тойсам шепіт, чарівний і гордий, здавлений хихот, нечувана юбраза...

Сперта об безсонну старуху, що на призбі до зір нитку суче, Уля спить, чи прикидається?

Не спить вона, — крізь два пальці, перті на губах, чути її тихий, музичний свист. Подвірям біжить сова з чорними мазками продовж щок, замкнених у руде коло. Дівчина гладить її проти пірря, пестить мимолетними доторками уст... Птаха перекручує голову аж на плече, лає з утіхою, як котюжка, кваче, мов качка над теплим бовтом, далі хропить з ігри, ніби людина, зморена важким сном.

Ганебна оце ніч! Не візьме він, Свен, дівки оцеї, непросте з нею, — проти чарів хіба сила його? Заснути-б, приспати жагу! Та хіба годен пірнути у безтямі попри цей сміх з местним причитуванням, йому, ли-

царю, кутаному з повиття у шкіру, кормленому шпіком лисів та баволів?

Пронятий гнівом, він жбурнув себе біля Стослава, розкиненого горілиць на убочі... Йно здремле, тур Свенові звиджується, рудочолий, з румяною увязкою на рогах і мокрими, воружками губами, що мичуть граву саме край його вуха...

У півсні Свен устав, опинився на царині, блукав довго ніби у хмелю від дерева до дерева, аж прийшов під тис, чернолитий, де глянуло на нього колись крізь гилля Улине, зі золотою вією, око...

Побачив її... У світлі лискавки, у проймаючій шумі листя, на високій, закосиченій колесниці (віжки гей струни, шиї коней як гладь), оперта плечем об випраменену трагічну тінь у шоломі, Святошину, Уля ринула з маревом у дебри верхогірря...

— Творче Одіне, Апсараза!

— — — Князь спав, засунений твердо у підголовак лігва. Йому мроїлося, що кинув уже Галич, де міг тільки опиратися ворогам, — «до сосни плечима, на Дунай очима». Стіл свій, золотокований, з розкотистим випадом на всі боки сусідських земель, він ніс, як цього хотів, у Перемишль.

— — — — —

Люди перли в ліс, перерубували шлях на угорський бік полонини. Встав новий день, уже третій зчерги. І знову їхав князь осторонь дружини, клав око на це, що чиниться дзокола. А чинилися річі грізні: зі стогоном нагло зірваних струн рили улоги живі, чорні вежі. Вікові ялиці падали у провалля зі срібними шипотами на дні. Чатиння ронило живицю так розтратно, що запах здавався криком.

— Смерть у горах! — співав жалібний вітер між листям божеської дівини й китягами чемериці.

Вірли риболови не повернули вже до гнізд занести молодим скибу надіжденої риби, схопленої у розціп-

леній призмі глибини. Пчолоїди губили на лету шибки лісового меду, слухали лячно, як над пущею гупотять топорі...

Позривалися готури, і простоволосі утікали жовни. Орябки й деркачі летіли, куди очі несуть. Як руді стріли, так стрівожені білки. Золотими угарками шугають куни у тінях модрин. Лиси, жовті гей шафран, перуть хвостами трави.

Скаче й Уля, грізноброва, по зрубх Явір-полонини, відки тікають очманілі дугопері ватаги. Скаче й Уля, кличе понад оголений бір:

— На поміч, танкові створи з зеленим волоссям! Цундраві лісовички з малими ніжками, кучері, як на коні грива, з моря, чи звідки! І ви смеркові божата, що скачете тільки в один бік, як кіт за мишею! Оманниці, що спираєте людей по плях, по піхтурках, крок наперед, два кроки назад! На поміч полудниці, нічниці, нявки!

О Леле! Не зараз бути туг гульбам і пісні!

— — — — —

Семої днини, з полудня, князь і його бояри станули на Братній полонині. Глянули: там, де колись був ліс, збічем на Угорщину, склилася полоса видерта на крізь. Шлях був рівноберегий, — прямоїзна дорога у староборі. Просіка бігла ніби зухвалий камінь, жбурнений у чужі скиби, від яких не ділила її ніяка вже природна границя. Пролупала її сила велика, відверг її гін лютий!

Було світло і зимно, табун облаків плив низом понад сіножати. Розгульна пісня вітру не втихала ні на хвилину між чудове будяче й мандрагору. Співали трави й каміння, як співає сопілка.

Серед цього князь глянув соколиним зором в ужоцький хід, що стояв перед ним, ніби ворота під боеве тягло. Він свиснув по юнацьки, — робота ціпка!

— Якись он кільця золоті розсипані по травах з того боку гір, — тужив Свен Гілле.

— Це грає вісімнадцять копул монастиря в угорському Берегові, — рік свігоход Делята. — На Атос ідучи, у Степана Неманії чертоги, я поступав туди гідних напйтків ради.

— Чи не градова хмара он, огненими рантухами трясє? Червоні, білі облаки рябіють по криворівнях... Добре, що колиба не за горами, — сміявся немолодий Милорад з відломком половецької стріли у коліні.

— Що ви? Огненно спіють грозна в угорських винницях... Рябіє марга, мниська хвала!

— Ждіть! — весело пообіцяв їм князь, — недалеко вже завтра, коли як обрив у глиб, звалимося на пушту, рознесемо Буду!

Він забажав пристрасним хотінням, щоби табуни дорогих коней гнали уже перед його полками, і щоби переможці кидали бранок з ластівчаними брівми на свої весело чічковані сідла. На його вилицях блимнуло яре полумя, прикороткі брови стрілили високо.

— Недалеко вже завтра, — проніс удруге, — як у цьому Берегові питимем по береги налите вино!

Вітер рвав віддих з уст, шарпав слова як клочча, а княжий кінь у підскоках збивав зелень на дикій височині.

— Тут я поставлю чати кріпше стін! — (Так князь, приборкуючи коня...). Над жерелами, на сторожі засіків і стад моїх, поселю як стій полонену Литву! Обогачу її вольностями, прикую до скель, а сам...

Він мняв очима залюбки вродливий пай, сусідський і глузував зі щирої душі:

— Го-го! Один скок з верховини, — один скок тільки!

— — — — —

З кедрового смеречча, гаджуджками, проміж срібну осугу гильок на полонинський плай вискочив рись, ба-саманисгий, як коли мотиль дуже писаний. Він відно напучив уха зі сивими павурами в середині, слухав, що там тявкає скрізь царин... Шуба на ньому здрігу-

валася, — шуба мудра: басамак білий, басамак чорний, басамак черлений. Він підстерігав гей у пів-соні, сторожко щурив павурята у пригорщах соняшних огнів, у посविствах, що качалися верх зілля шиви.

Тут на дерево, там на дерево, скакав готур, — перо за гребенем накочене, брови гей грань, на фосту капанка чорна, капанка сіра... Він закукурікав по́небо, спорошив крисками гей силянкою, став одноніж...

А рись не дихав, — зіньки жовті, туговиді, прикрі, він упер просікою у готурові ковтки, і зо рта, що його не допірав ніколи, пряв липку, ласу слину.

РУКА НАД МОРЕМ

Дністер стрепенувся з просоння й по́зіхнув до-світною імлюю. Хвилі побілили, гребінчасті нарви стали як сталь. Край берегів знявся туман з крихтою багру, де верболози.

Перший луч сонця перелистував юсоку на самоті й в цю мить із роззолоченого пня відпав пірнатий клубок з настороженим зовні терням малих крил. Серед перемерзлого цвірінкання сіра куля розсипалася на граві дрібною пташнею, очманілою від світла й утіхи. Це сплюшки з притятими борідками бігли кривулькою перед себе й хмільно збивали росу, ніби хтось сипнув зерном верх материнки, зимного інею.

Дністрова пристань виринула нараз зі сутінків, а з нею на якорах дванадцять опанцирених міддю високостінних суден з різьбами-амулетами на причолах. Роки вже, як вони, оці могутні судна починали тут своє життя, одягалися в тіло з ялиць, з металю, брали в себе довготривалу працю людських м'язів, спрагнено й ласо пили енергію, хист своїх творців, щоби стати нарешті воплощенням корабельної краси.

Де далі усі судна стали видні, як на пожежі: від долівки з рівними засмоленими ребрами й облявків, завітчаних вінками, аж до жовтих щоглів і синих

вітрил. У круглих вирізах ступениць двома покосами нудьгували весла, мірило сили, чорні крила суден. Ще трохи й полонена Литва приляже їх валкою засмалених грудей, і з глухим, чужинецьким співом, що в ньому гудітиме далека погроза, знесуть Романову флоту Дністром у Чорне Море.

Судна були вже повні княжим і боярським набором під воцаними ряднами: соболині й боброві блами, сувої льняного більця, янтар їх Литви, рибячий клей, мід у берківцях, воскові кружала скиртами сповитими в шнури, закутаними в рогожі, стелили глиб суден. І ще пірнаті подорожани, яструби до ловів, криваво-окі й люті, обивали з криком пруті кліток під свіжим смерековим гиллям.

Усю ніч греміли край Дністра ковані вози, й усю ніч танцювали зорі на сталі важких коліс, накарчницях ярем і рогах волів. Все те у тьмі здавалося увеличене, ніби постати на хмарах. Грохіт скринь, маяки смолоскипів відбиті, мов огнені бунчуки над водами, скрип вантажу з висоти двигарів, блиск зіниць, що їх заливав піт, нагота плечей, потемнілих у змагах, хвилювали Дністрове набережжя мало не до світанку.

Був ясний ранок, коли людська сутолока налетіла гей стобарвистий вітер усіми нараз дорогами і коли серед окликів знявся у гору стяг ціху дроводілів з розшитим на малиновому полі зеленим дубом, символом ремесла. Його окружив гурт корабельних робітників зі старшиною на чолі, рослим кметицею з гір, газдою знад Черемоша. У сніжній сорочці верх портяниць гей грань і взірчатими пазухами під хусткою з шовку, він зняв крисаню з вогкого чола й полегки прочісував чупер, чорний, з виблиском.

Думав може про свої ходи далекі, у залитих сонцем лісах Болгарії, Боснії та Кавказу, де за гідну плату виявляв чужинцям тонкості гуцульського уміння правити дережом? Хто другий, як він, годованець бервінкових ґрунів, знав так глибоко світ дерев, ігру жи-

вих, месьть побитих, щоби на бутинах, на кізіх пляях, поміж палі, вбиті мов копія за спадом гори, гнати ковбки в долини рік, ніби послушну отару? Хто інший умів-би безкарно заволодіти тайною, як це дерево з недоступних скель сколихнути, звалити з ніг, — й вести у безпеці поміж запори та дубові бугаї оцю сліпу, могутню силу?

Газда усміхався щасливо та розпинав крашений киптар, ставало тепло.

А на пристані, поміж юрбою купців ішов живий гомін про плавбу, що мала сріблом діргом і золотом солідів наповнити скіряні калити з хитрими сківками, перевішені верх дорожних опинок, богацьких.

Сонце йшло на пальцях по білій ріні, минало купецькі плечі як заборола, визолочувало рожево колпаки з повсти, в куниних опухах, великі обличчя в бородах, опуки черева півкулями під сукном, в емаліюваних гузах, до колін і плетених байорах продовж шиток.

Говорив щось там Самобор, Вишата, — його права рука в мінливих перстнях сипала, здавалося, жмут веселого світла на майбутню дорогу. Не даром держав він у пучках пальців усі нитки боярської та княжої торгівлі, де-б вона не простягала своїх метких гонів, від північного моря, до староперських провінцій.

Він глядів, як гребці увихалися по чердаках, а простоволосий морський волоцюга, рудий вікінг, кріпкий, як корч, з червоним карком, будьто витертим геннюю, розправляв згрібний мотуз із кружала та гойдався в такт своєї пісні. Певню співав він її колись у суднах з візерунком Тора край берегів Британії, Оркадів, по той бік Гібральтару... В мельодії, що нею скальди північних вод розбурхували тугу бригантів-пройдисвісів, опертих чолами об столи з грабленим вином, була суворота простота й погорда для смерти.

— *Го!* — *бурю розганять, що ніч принесла,*
В залізних долонях, залізні весла!

На останніх суднах задалегідь приміщувалася залога. Поблискувала сталь шоломів і копій, у сагайдаках задирчато ярилися стріли, з корабельних причолів зловороже позіхали пращі. Хиталися серед ходи сірі як камінь лучники, бігали щитоносці, зброєноші, — скакали почерез линви півнагі чури з мідними ковтками в ухах, оброслих волоссям.

Вишата мріяв тимчасом про Царгород з хижим торговельним клекотом, шовки Тессальоніки, килими зі Смирни, — їхнє полум'яне тло, розкіш зелені, листву в чудових тонах шмарагду й резеди з голубими квітками й багром рож. Він згадував Дамаск з його безцінним оружжям, Багдад з перлами й раєм пахоців та добував з мрій цифри, як зерна з лущини. Але нараз — ворохнувся счудовано: дрібні, спітнілі ручки обняли його шию. Дівчинка — чотироліток у раменах пістунки пригадувала йому мати на тямці гостинець давно бажаний... Не ступанці з квітками, чи бисерову силянку, біленьку, й не плахітку, прошиту дорогою заповлочною. Як розпещена істота, що їй належали любов, дари, влада, вона просила настирливим шепотом кольорового дива чужини, байки з писаних городів Нісама...

Прояснилося весело Вишатине обличчя: він будьто соромив доню, що вона не купецька дитина, не його, вдавав гнів з безглуздої просьби, а купці в хитрих осміхах засвідчували в один голос батьківську догану, бо-ж чистий глум возити казки, які відтак забувається.

— Ні! Ні! — перечила палко дитина, — всі тямлю, всі! Хочете, скажу зараз про перського витязя, про Рошу на мармурному коневі?

І миттю постелила невченим сверготом понад купецькі лукаві голови:

— І-де Рошу на мармурному коневі... Ніяка дорога не є для Рошу за далека, ніяка ріка за глибока, а гора за стрімка. Він ковтає країни, як змії, спішить в Арменію, до своєї любки, Шірін...

— Бог да прости! — грубо заглушив хтось дігочу казку. — Бог да прости, народе!

Товпа розступилася в дві полюси перед півнагим страхітним старцем, опертим на патерицю, біло вибрану дощами й сонцем. Його плечі обросли від землі, безлічі гнійних задирок і небесної роси, волосся падало на рамена ніби львине, а кігті були як у гірських птиць, що роздирають ними добичу під крик її розпуки.

Он купка дівчат кинулася зі сміхом до втеки, та простибіжник підніс посох, як царський жезл і вони чогось то стали, сплоснілі нагло, тремкі, гей очеретина, готові кричати з безсили й жаху...

Пригадали може ченця, що обсміяний молодими дівчатами над жерелом, де прали хустя, вчинив за кару їх прості очі косими? І тільки цим, що згодилися на цілунок мира його порепаних старих уст, направив шкоду?

Як спілий овоч із дерева, так оце у саму пору упав удар замкового дзвона. Миттю відповів з оксамитних глибин велит Панталеймон, — гру підняв живо у всю соняшну ширину його залуквянський сусід. Заколоковив самотреть спаський дзвін на передгородді, й незагодя усі золотовежі вістники продовж Лімниці передавали волости й державі тисячезвуку новину, що князь у славі своїй виїхав з городища, з пахучих оріхових гаїв, з теремів у мережі густооких крат, та заки сонце вирине понад чорнобори, дасть знак дванадцяти кораблям зринуту Дністром у море.

Так, — Шестикрилець їхав уже поміж брунатні й чорні тіни придорожних яворів, заселених розспіваною пташнею. Кінь його сивогривий в гаптованім чап-раку, лиснючий, мов зпід Юрієвої роси, йшов вивченим танковим ходом, ходом великих хвилин, високо перебирав срібними підковами й ніби павич розсипав хвіст під червоною тканню в срібні зорі.

— — — А князь був знатної постави, геройської

вроди, увесь у залізі, з малиновою киреєю по верху, що лопотіла в бігу, як розпущені пера. Грудь була, як щит, шолом двигався, як кріпость голови. Владний очерк чола, високий ніс зі смілою різьбою кости, вус тонкий, мов мазок сепії над спеченими устами, доповнювала гостро чорна прядь край лівого уха, підчеркненого поблиском філіграну. Зпід чола у густих бровах, коротких, жевріли очі з роду неситі і з роду бурні.

Увесь він здавався чуйністю, гнучкістю, небезпечною, притаєним замислом, хижою павзою, перемогою в її скритім первопочині. Не могло бути інакше, при оцій гордій рівновазі рамен, мірі пліч, при згибові темних рук під поводами. А кривий натиск стопи на стремена? Це була ціха уродженого войовника.

Він нагнувся ід сідому Гельгові за собою й говорив щось звязко і тихо, — мовчан, зі згордливою нехиттю для слів. Поблискували білі, рідкі зуби у півосміхові, в розбіжній грі думок, бо движок брів грізно й з силою осміхові перечив.

Це було так, ніби сучасне зайшло на мить за лінію зору та князь вертав як стій до дійсности: кочовика з полудня, Литви з півночі, Польщі зі заходу, Угрів на великій межі, — і своїх, від Карпат до Дону...

Тимчасом битий шлях зі сивою пеленою пилу остав на убоці. Князь зіхав бічною дорогою в низ, поміж сади у вогких поранних тінях. Почот ринув за ним, як сугів.

— — — Веться на тичині буркун — зілля попри боярське дворище, кудою їде Шестикрилець. З тьмавого живоплоту дрібно лящить чечітка. Румяний подих сонця стежками зелен-садиби. У росах волосожар і рута, чути землю, як шовково дише.

А садиба така ізза соловейків невиспана, що княжий почот і сам ступає попри неї дремливим перебором. Старовічча темніє з бервен низьких стін. Вікна на стяж, курне, жовте скло. Долівки — майоліка, до-

ріжки самоділ. Мріє боярська хата з опущеними віями, як Лада, сита високих скринь, улив і чершень.

Личком до дороги сіла у повітці боярина, на ймення Дзвінка, проте яка тиха краса! Камховий фарбан на ній, понад брівми рантух, мрич снігова, ручки в змиевиках, заслухано спергі на колінах. Її молодість пахне льоном, нагрігим у сонці, рожевою свічею, скручуваною у пальцях, мяткою, йно що зірваною з гильки.

Осмникова це дружина, що простелює верх колін парчу, ткану в птахи й звірі, чоловічий кабат, храмовий, — жмурить очі проти голки, тонюсенької... А ниток в осмничихи три почерез рамя: червінь-золото, лазур-срібло, і бисер, дробинкою.

Розглядала з застановою рукав протертий у ліктеві наскрізь, — шкоду наперстком укрити-б можна, проте труд основити наново й розвести орнамент, як в ілюмінатора церковного тексту, — муравлиний.

У якусь хвилину вона доглянула хоровід і владара проти себе... З шанобою схилила біле чоло, ждала аж проїде мимо, та сивогривий став.

А князь, — грізна мова, зпід шолома д'ній:

— Грішно тобі над голкою коротати такий день, боярине! Заки відкусиш із парчевого рукава першу твою нитку, я пушу дванадцять кораблів горі водами, звоювати море!

Помовчав, — рік іще:

— Дзвони які! Свято яке! Лавор Вовк твій, де?

Спаленіла, як річка від заграви (вода прозора, кожний камінчик видно):

— На пострижинах у Верхотурі, д'Косняті в куми поїхав... Мені-ж, щоб Дністер не мішав, — шитяanko оце загадав...

І протягнула нитку з голкою злогоглавом наскрізь.

Похитав Шестикрилець боевою головою, величавий, темнолиснючий, понаглив коня. Забрєнчали копита, іскри

сипнули об кремінь, шолом лискавками, — згас.

А ласий Яркун з Миловання, в таламані, як розмайран, повз терньєного плоту шепотом, мимолетом:

— Хіба таким очам самітно сумувати?

— Хіба таким пальцям голкою пил збирати?

Вона оперла малу долоню об стан, розсміялася дуже звисока:

— Льстиш, як гадюка з золотими рогами! — окликула його.

І враз укрила від самої себе сльозу, одиноку, та миттю вичарувала в уяві своїй картину: усього в іскрах, як алмаз, верхівця.

Вона, немов скакала на ньому понад провалля, розгойдана бігом аж до стиску серця. Передігала у мріях рівнини під шовковистим зіллям і ловила в лету дорогі шпильки з дзбанятками на пахоці, що сипалися з її волєсся до ніг очарованих людей.

Мачала, здавалося, край завої в жерелах, що бють зпід дикого каменю, заслухані у свою ясну пісню. Брила зі сміхом щастя сверготливі води, і бачила вірла, у ржавій сукні, літковій, як засягом крил на протязі довгих семи віддихів, — бере під себе сонце.

Хіба не була вона стораз вільніша від Лавора Вовка, що важкими від хмелю чобітми вростав тепер у засмічену долівку Коснятиних пекарень? І чи її мрія не була дійсністю, вищою за кожну другу?

Вона розправила пальцями на колінах знищене в парчі місце й як клейнот на світло, суворо та рівно, вивела з основи перший барвистий стіб.

А тоді підняла голову й наслухувала, — деь там кричали що сил:

— Сла-ва! Сла-ва!

Лан людей колихався саме над Дністром в усі краски, які де є на світі. Князь вигравав конем на збічу, ніби витязь з билини, а почот розвинувся побіля нього у три ряди, як у шість ярких крил. Ущухло доокола, — і тільки дзвони, дзвони, дзвони...

Простоволосого, оголошеного сонцем і людьми, вели саме і'д князеві під обі руки теслю з гір, ніби молодого трохи під хмельом. Ялося, щей як! похвалити відповідну роботу.

— Добре! — рік князь в одно слово.

Він обтряс прожогом важкий перстень із пальця, перстень з водяним опалем, вовчим оком, та як ціляв із лука, без ошибки, так зручно верг золото у верховинцеву крисану.

— Сла-ва! — залунало, як грім і радісно котилося світами.

Гельг підїхав тепер полегки, відібрав хартію для кесара, з низкою печаток, втиснених у шовкове плетиво:

— Тямиш, князю, — рік о півголоса, — такий самий день був у ранній молодости твоїй, у Володимирі, як задушив ти парда голіруч? Я поклявся був тоді вести твої кораблі чорноморськими дорогами. Здержую слово, веду!

Змовк зворушено й через хвилину:

— Дятого-ж різьблений пард на причолі мого судна.

— Круг замикається, — відповів князь не зараз. — Давні яви, поранкові, пересікають мою вечірну дорогу.

Він глядів тепер на розпочату богослужбу.

Митрополит Сава став саме до торжественного молебня на пристані. Перший діякон, облечений устихар, увесь білий посеред далини, подавав йому пояс, наруквиці, срібні ризи і мітру в дорогах каменях. Другий діякон, темний, як коптійський херувим, у льняному ефоді, перекладав повагом зелену заставку поміж пергаминові карти святої книги, в емаліях і коралевих росахах. Чтець канонів знову, з дівочими, м'якими устами, станув над хилими плічми владики з рипидою, крилатою головою ангела, двигненою на лісці з червоного дерева.

Їх окружили хлопята в дальматиках з шафіровим, мов косатень обшиттям, тьохканий хор діточий, дишканти, вишколені по пташиному, голівки, стріжені високо, з русими й чорними вихрами волосся.

А владика сіяв на повисшені, як стовп огню у сріблї риз і пахливій тугости святих полотен, дрижав від величної мельодії й димів фиміяму:

— Водні пруди підняли, Господи, — пруди водні підняли свій гомін, водні пруди загучали бурханнєм...

Хлопячий хор розлягся чистим строем, — через хвилину виринув із нього самігний чудовий голос, аж темний від краси, жалібний по береги. Він тьохкав довго на висотах стихир світильний, хвалу дня...

Князь стягнув сивогривого, як чарівне гаддя й у підемі, який ховав глибоко за строгою задумою обличчя, вказав Гельгові голубі судна, новороджені, їх красу нечервиву:

— Бережи! Гляди! — сказав твердим шепотєм. — Це мої пальці на стінах Византії! Мої руки понад степовим морем!

Спускали з якорів судна, — серед лопоту вітрил вони колишалися злегка, низом обганяла їх полохими бризками морщинка, Дністрова. Гребці з підкоченими рукавами тривали на своїх стійках.

Одноокий велит на першому судні, півнагий силач з трикутним тавром між очима, жовтою плоскінню волосся над понурими брівми невільника, підніс свій короткий, гранчатий молот і розкорячений ждав, щоби його пустили з усіх сил на дубовий пень, теж під залізом. Одноманітними ударами, рівними, як биття серця, він мав дунути ритм у роботу весел.

То князь дав знак із коня: з грюкотом ланцюхів піднесено останній якор, дванадцятий. Велит підвів правицю, металічний зов молота пронісся над водами. Згідним, пісенним рухом знялися й опустилися весла.

— О-о-ге! — сгалеві надми з міццю рванули ліс вігрил і понесли, як гори.

У повстяниці через рамя над панцирем з мідяних спіраль, Гельг стояв край керми на чоловому судні, яснозорими очима глядів на восток, давню мріяний, у насолоді нюхав вітер цвітучих берегів.

ВЕЛИКА ГЛУША.

Густоліта буковина остала глибоко внизу з її криком шулік, танком білок і свистом джої. У вечірній заграві царювала чорна сосна, з чатинням сухим і дзвінким, як скло. Повітря стало солодке та пахливе, ніби сир із полонинського молока.

Байбуз, лісовід, що їхав опередь усіх, згомонів отдалеку:

— Дід!

Перед їздцями блиснуло вквітчане лоно долини, а у нім, мов зіниця в оці, озерце. На відшибі-ж жовтіяла квітням липа, одинока. Над нею жузжали ще смугнасті, дикі пчоли.

У пень липи вперся камяний Волос, ніби старець серед далеких доріг. Припочивав.

Мудрий і рівнодушний лик божества та обколу-пані рамена, криниці зябликів, позаплітав у десятеро п'ялун і обвили павучі пряди з навислим лісовим пометинням. Липа кутала все це у довгі китяги, — запашні, літні тіни. Так голубить усяку недолю ніжність, сум і милосердя.

— Ой-га! — мов один скричали їдці і вдарили об поли руками. — Ой-га, кляга, на сутич, на незахідні місця!

Янтарний луч затріпотів верх камінюки і щез. Це рванулася до втеки вивірка, руда, аж чорна, — з простертої долоні лісового бога вона вилузувала оріхи, які поклав там колись побожний козій, волоцюга.

— Весела живина, а на перехід будьто недобра... позіхнув Байбуз. Стали.

Зблизька Дід видався такий неохайний та опуще-

щений до віку, що князь рухом влучним, як слово, обдер дранкаві луди з пліч святої старини і струснув їх із рогатини геть.

Тоді-ж простер над головою коня руку, обмотану повіддям і затворив себе у нутрі.

Молився відвічному пістунові марги? Чинив хвалу вквітчаному лону долини?

Ще трохи й добилися до Великої Глуші. Місяць ішов назирцем, тіни вгорнули світ. Дедько допав перший лісової улоги, опер меч о пень, проколений громом і скрикнув у сторону путнього роя:

— Джерги — сюди!

Скочили розстеляти бурнасті веретища ради ночі, привязувати коней, розузлювати ворохи з харчами, коли там, де купую стояли ловецькі пси, вціпилися собі у карки два червоно олачені лягяві, з лапами міцними, як у тулуків...

Счинився клекіт, посипалося у посмерках зелене пірря корчів, моріг поритий кигтями укрила курява. Кукша, псар, не зараз вицвяхав зпоміж сутолоки причепистого Мончукового пса, з сивим пругом на хребті, як гаддя, верховода гризні.

Зелень, фіялкова від вечірної спраги обізвалася пахощами — диким маком, арнікою, першим солодким сном. Мабуть мріла з усіх сил про крупчасту росу, щей дожджик громовенький... У зашепетині коцкотів крилатий бортник, наковтач — закоцкотів і став. Це місяць чарівник зажог ті трепетливі посвіти над його головою і ринув долі чорної стіни дерев, гей вода, що бе почерез греблю білими і золотими сиявами.

То наковтач знать молився місяцеві мовчанням.

Бистрий Юрша Байбуз устроїв тепер рогатину в могилку попелу на згарі і кричма зрадів:

— Ото добро в дорозі Сварожий дар, веселий! Якись навипередці оставили грань!

Наметав між іскри смоляного пруття, гиляво побігла по улозі гірка, сива мрака. Рад зі себе та від-

починку, Юрша збив колпак на молодого чуба і потягнувся ліниво у тім рутьманім своїм таламані з чорними кісками продовж пліч, гладкий, зеленобокий.

Це був Юршин служебний день і він збликав очима на Мстиславича, чи не кличе його, але той не виронив слова. Перед битвою або ловами їв обмаль та мовчав.

І тепер сів на якийсь там камінь-зашибанець, під чорну вільху, що в осені остання рудіє, спершу погострив свій меч на залізній бабці, от як косу, а тоді вже спробував тетиву лука закарлюченим нігтем десниці.

Лук був старовіцький, чорний, з обох кінців прикрашений головою сернюка, ритою, як у глині, сильно грубими нарізами. З насолодою звіролова князь прихилив ухо і д торкненьї тетиві, вона-ж подала йому відповідь особливу. Це було ніби слово у людській мові, незнаній, їдке, як блекіт, скрипливе гей ржа.

Дехто озирнувся, а Держко з Колоденця покмітив поволеньки та отдалеку:

— Твердий дідо, без жарту твердий! Що в день не поспіє, вечером надточить. Робітник здалий.

Цей носився делікатно і наводив на себе красу, як жінка. Все у черевичках, а хоч і чобітках, портяниці підкочені один раз високо, а другий раз мало, свита вишневого квіту з лисячим байором, а сам був червоний, ціпкий.

— Добре, що не ворчить на безголова, — уповів з горного сідалища під стропом малини Держків побратим, Димша зі Сваричева.

Він зрізував наддертий ремінь із яловичного ходака та повагом складав ніж у рогові черінки, з письмом.

— Скаже слово, як мороз укреше — поправив Кмига.

— Видумуєте! Ходить легонько, плює чемно...

— Еге-ж, а заговоре, не треба й золи трепетової.

— Мат' бути і сам меду не лиже.

Завели зборище, добули їжу, берлигають.

Хитрий Павша Шумило ляг долі черевом, кинув на озерце світла кости до гри, кертичим поглядом сміявся до Сенька з Дідошиць, що тут-же завалився кочувати.

А там, круг Олелька з Библа, що місяць тому вернув з окраїн світа, счинилася облога: ніби птах із казки, який торочить усе, що діється на світі в кожную годину дня і ночі, він гомінко та ріжноквітно розповідав новини з тисячі курних доріг.

Обсіли Олелька, як мухи молоко, — обгорілий незнаним сонцем, з виду напів чужинець, він розберлюжився копицею у тих своїх незгірше протертих лудах із жовтим, гей крокіз підбоєм, загортав чупер поза ухо:

— Тогідь, на сам Корочюн сів я миром у Царгороді. Що-ж? Налетіли спомини, галицька кутя, мила у Розгурчі, вяну! Осідлав арабського бахмата, від Дальбекира, що за свою віру вгрібається не гірше покійничка Салядина, лечу в ліси з очей самому собі.

Опанів від герцю чисто, коли глянь: з лісової пригори жерело біжить... Обмарило мене!... Сім струй, води-ж не видно, тільки немов найтоншу пряжу безголосний вітер колише. Достоту привид у білому рубатті опер плече об кам'яне узголова і глядить одною блискучею стужею зпід недвижних вій...

Як не жбурну собою до втіки! Опинився я біля Гагії Софії, у гладкої дворової вертлюхи, Поліксени. А її тереми ходять ходором: син протозебаста украв, кажуть, свою мачуху, з нею великі скарби, між ними сльозу Христову і утік поза Тавр, у Малу Азію. Злодій біг остро, не помогли югневі сигнали, подавані з царгородських веж горі святого Авксентія.

— Хіба-ж він справді украв, той молодяк? — прямодушно заступився за втікачем Держко, женолюб. — Пошанував тільки, нехай ся дар божий не марнує.

Засміялися грімко з цеї циганської оборони,

а Олелько посолодив губи з непитої Димшиної судинки і правив далі:

— Іншим разом гостював я у Сен-Дені під Парижем, у краснорічивого опата Фулькона. Граємо у кости, кормимо голубів, риємося у миршавих палімпсестах, ллемо у пугарі сонце...

Одного дня опат виїхав з чорноризцями на богослуження до Нотр-Дам, де Филип-Август мирився з Інгеборгою (проте живе далі з жовтоокою Агнією, паненю Мерану...). На схитку дня люто звялила мене нудьга, забав я відвідати сусідський хутір, одницем. Минув монастирський сад, винницю і вийшов у сумерках на поле, коли поміж бурян і каміння покотилася до мене людська голова з огню, як місяць у повні, кривавий... Я наздогін, з мечем, а вона між терня, у лопухи, скочила у розриту могилу на цвинтариську...

— Біс! — запевнено гукнув Добриня.

Зпоміж грані, що розсипалася у пил, високо стрілив огонь, вродливий, молодечий, захопив посвітом збічну деревину, лизнув попіл і зі співом згас.

Бибельський покотив туди на підмогу берестову гиялку, що з шипотом обганялася жарі і правив:

— Опат через місяць з перепою помер і я переїхав до Еспанії з одним альзатським монахом-вагантом. Трохи недоставало, був-би я попав у побожний почот Петра Католика, але якраз прийшло Кортезам на ум, учити свого Порфіроносця, по чому лукно соли. Вчили так, що папа Інокентій скорше побачить своє тімя, як еспанську данину!

— Або-ж світом править, коли що інше, як талан? — вдумливо зворкотів Дедько, бувалий. — Не устав, не закон, тільки хитрий розум на чолі всіх діл.

— Світом править не талан, токмо кріпка воля! — ніби з праці вдарив словом Мстиславич і всі туди повернули голови. Але він змовк у цей раз, недоступний, як стромина, протягнувся з ломотом на весь ріст,

закликав до ніг любимого пса, меч придавив грудю і кам'янів, мов різьба на диптихоні.

Кожний змірив варку глиб, ущух.

— Наші дороги обхідні, та Олелькові куди обхідніші, — добре згодом забалакав Байбуз. — Хоч ми й не домосидці, але у такі світи ніхто з нас не ходжений.

— І чого-б пак мені торчати край вас, як квочці? — весело чубатився Олелько, рад хвалі. — Доріг зарубаних нема, а були-б, барда від чого?

— На нову путь, шибайгоголо! — побажав у півсону Войслав, няниченько і рвучкими глотками спорожнив чималий бурдючок, що його держав в обіймах, як сокровище.

Мимрив:

— У цих анахтемських вертепах монастира — на лік... Мемо дорогою тулученят пекти, та над курищем рвати, як собаки. Бодай тобі не зоряло!

З цим проклоном увізся у дорожню мятлю, ляг.

Тут Юрша пром'ястив собі дорогу д'волокиті і пролепетав над його раменем, чисто полумя по чатині:

— А стави на Хлібовичах, браток? Були боброві гони, як писанка, тій у світ, стави жидовину... Я тобі рцу, не годуй-ко ти дідька під пахою!

Олелько обганявся від цього скоботу обома руками:

— Гов! з корнем мене вибирають! Дайте жити, не коренуйте!

— Чи аби в твоїй голові розум горі корнем не виростає? — легкопливно поспитав Апостол. — Бо така мова, як вертеп, ні доріжки, ні пуття... Хіба-б який монастирський хитрець від кисти і клею переповів її ладом для людського пожитку.

— Або то все правда, що на весіллю співають? — пустив трійло Дідух.

Той з Библа спалахнув жалістю:

— Горе мені, непосидючому! Стільки всякої всячини

плигало перед очі, аж справді гублю лік, куди що прикласти. Замерехтить іноді темний садок, на небі біле піррячко, стежки поміж шевлію, не годе́н здумати, котре дівча коли, веселило мене там чорними бровами? Зувижду мов у сні муравою оброслі мури, старинні, на них легіт колише пирій, а високо, у скловім повітрію пінія, зелена гей рута застигла на блідім, вечеровім небі... Ватопед? Хіляндар? Коли-ж промигне у думках якесь обличча бажане і вороже, ніби звязане зі мною до смертною тайною, не годе́н розкусити, чи справді, по дорозі до Алепу взяв я в полон мавританське княжа, чи це тільки мені так здається?

Павша обігнав мушку з карчища в згрібках і поморщився жорстоко від непривички говорити складні річи:

— Відомо, краса, як той дрібний бисер, розсипана по всьому світу. Та мені, не у гнів, браток, більше цікаво, де вона, як самий маргеріт - перла світить велико?

То Олелько відповів з сяйливим движком соболиних брів:

— В они дни бував я на горі елеонській, до схід сонця Єрусалима, де кедрський п'ятік скаче блискавкою поміж гробниці левитів. Глянеш у низ, мерехтять у рожевих рантухах микдалові дерева, винниці заплетені солодкими, ніби топаз грознами і мірти притрушені сивим сріблом, як венедицьке мережево. Царинками вівці білою отарою текуть, а заганяє їх брунатна босоніжка з Ель-Фатіг, з вишневими пупляшками грудей, зовсім сонна від сонця...

— Он там вона, маргеріт - перла, краса, що світить велико!

Розкинений під деревом, князь слухав цих слів ураз із шумом листя попри свої хижі і чуйні думки. Він пестив шовковисте ухо пса і з пристрасною втіхою думав, як то він у пущі голосом вказує слід і як дивно кричить на весь бір, коли вціпиться дикові в хребет.

Павша терпко переїхав чуба веснянкуватим рупищем:

— Будь я хоч трохи меткіший, махнув-би як стій в цю святу Україну! Щось я побрати, явся вже ломити.

— Гріховна це матерія ломить тебе, друзяко! — хитав підголеною головою Димша, знахар і грамотій. — Статкуй!

— Часом здоровля душу вигонить! — відгризся черевань, проте справив на Димшу сильно стурбоване око.

— Говорять, — недуга, це внутрішня звірюка, що кидається на чоловіка, — забалакав косоокий (по мамі Половчанці) Кмита, миротворець. — Цього вчить за Галеном салерненська школа і Араби засвідчують письмами.

Князеве позіхання у три розголоси тевкнуло Кмитою об низ як готуром із шпичі.

Стихло.

— Дива бають, на світі є всячні, — знову сіпнув вудницем внадливий Байбуз. — Якись стовпи, що співають, гей жінки, василиски у вінках з адаманту...

— Тому диву, яке мене оноді перейшло, у світі рівні нема, — мрачно уповів Олелько і в забутті, під чаром спомену, кинув в огонь приспану квітку крівавника.

Кругом нього забігали очі іскристі, аж вовчі.

Змилосердився (глотнув сикеру), правив:

— От, їду я нещодавно до Стривігора списати купчу на Козій луг, аж скиць! сіра і чорна хмара наді мною. Слухаю: вже ся дожджик удорожив... Ще мить, — злива, аж гуде.

Тутже над яром хижина, на дереві червоне яблуко про гостя вихитується. Скочив я, коня під оборіг, сам у хороми.

А з кліти бортавий бабин голос:

— У глинку багне твое дитя? Невидальщина! Ви-

бий, дочко, сук у стелі, нехай відлітає! Буде, таким недорослим руки кутати, ночі городити! Яму твому Горошкові заляжемо? Прийде на нас пора, мем і ми вмирати!

Йй на впереями молодий голос у бризках сліз:

— Не перечіть лютим словом, оставте таку мову, ой матюнко, срібна гилько!

Вітер злопотів у яблуні, а бабин глум вище вітру:

— Годі, кметихо, мудрувати Марені на вкїрки! Тобі токмо пуп розв'язався!

Торкнув я скріпкові ворітечки, поклав око на кліти...

При колисці сиділа колихалочка, вела над нею ильчатими рукавами від себе, до себе. (Сиві очі, плахотка-синятка, низане чільце). Твердо забувся я, гляджу, — аж у колисці дитя... на вмиранні. Тепер я зрозумів усе: молода мама звала отак серце дитини за цим заманливим і рівним рухом своїх пальців. Благала його не засипляти, іти... Вела його перед собою як на рушничку з забором, держала час і життя на чорнім промінні вій.

Я поступився, спер об одвірок, крізь розколибину мені видно, як там дрібна жіноцька рука уперто дужається зі смертю...

Злива змовкла з півночі, та німий, жахливий зов ні хвилі не змовк. Останнє, що бачив я з порога, був круглий рух упертої долоні, що маяла над колискою від себе, до себе.

З цим я поїхав і'д Стривігору, купчу зорудував, вертаю.

Підїхав край хижі над яром, — у синій плахотці колихалка гей з барвінку звита, сиву вовничку чухрає.

Поклонився я їй як іконі, верг з сідла слово розраи:

— Менша дитинка, менша й могилка, Росице!

А вона залилася сміхом мов піснею:

— Схочу, буде моя дитя довговічне, як ялиця!

А тоді по траві, по росах:

— Горошок, гей, Горошок!

Ізза буряну винирнуло маніське, голе пахоля, підняло kota за шубку, щось сильно втішне лепече...

Змовк Бибельський, а через хвилину засвідчив кріпко:

— Перемогла!

Стало так тихо, що кожний чув своє гомінке серце.

І тут, ніби грім вдарив у лісову улогу, поміж сме-реки: це Шестикрилець схопився з лігва, струснув ко-тюгу з колін і закликав понад усі голови:

— Гой, грошолови і бабії! Дайте мені мужа та-кого, як вона, щоби я, коли їду у бої на схід, чи захід, оставляв у своїх землях самого себе!

Замаялися від жвавого поличника, — один Вой-слав, накутаний вином, байдуже скричав д'пригон-ним:

— Гей, бороди! Сипте у ватру дров!

Скочив Продан, Войславів, майнув гребінною дран-кою у жовтій луні, звалив стріп ріща у грань, що вже розсипалася в маленькі зорі.

Тепер причикнув край піджоги і викорпав відкись жмут кінського волоса, для перевісів. Плів його у кільця, думав, як це він кластиме уперед кожного очка по ягоді калини орябкам на принаду, пускав ухо між своїх:

— Ніхто так не любить волами робити, як мій се-редущий, Чурило. Ідемо з сохою, то він конче на свій стрій позапрягає: це так, а це знову так... Віл до нього низько голову клонить, бо погонич маленький.

Стягали з ніг плакиньки, обзирали намуляні ноги, в завійках.

— Привів мені син невістку, невдаху... Дуже мені не уподобалася. Такий язик, як праник. Цілу днину у хижі геї в горшку: ле-ле-ле... Щей відьма, справед-

ливо! Зимою, аби метіль, уже обвила ряденцем голову, циб прищпилила як квітку, вертить куделицю...

— Сон жме очі, пора на спочивок.

— Гов, Продане, кинь сильця промишляти. Птаха клене, як брати її діги.

— Ми хочби і не кляли, саме найліпше помирає.

Зорі стали великі і чіткі. Трава зашуміла широко. За плечами сіткара запищало дерево.

— Щось скрипить блудник, чи не вітрове звійються?

— Старий Чугайстер ловить нявок попід папороти. На шквирю непогоже.

Як скирти серед поля повиростали леговища на улозі. Віття шелеще, ватра леліє.

О півночі Продан пустив сіти з рук, звів брови в одну:

Кудись з берда вискочив вітер і заплакав свистом-переливом, ніби сопілка пастуха, для якого світ кінчиться мов обрубаний там, де сонце рине у вечері за сільський цвинтар.

Слухав.

— О-о! високо згмонів ліс і якесь листя обси-пало Проданові руки росами. Дівочий голос, — у биндах і квітках, коси як гилля, до колін. Шапочеться обіруч з раменами насильника в соболях, грозить і клене йому, розтрясеному хмелюм, гей трепета у пожежу:

— Бодайсь не мав щастя-долі, ані доробочку... Бодайсь зломив із коника свою головочку!

Насталив зір: це тільки ласиця покотилася як біла кулька продовж віток. Йде ніччю тінь, на задусть йде, від могилок під лісом до села в долині, з хустини сивий мак сипле, дорогу стелить забуттю:

— Спи біга в ямці, не блуди!

Мене трудної — не буди...

Нічка маленька, гіркі сні,

Малахай свище під дверми...

Досвітний попал спалахнув десь там черточкою охри. Обізвався спів чечітки почерез теплий сон. Охра підплила скорлатом, передревнувала весь бір, і — червінь мачком між тіни заграла роса.

Миттю були в сідлах, мовчазні, як перед битвою.

— — — — —
Велика Глуша заплющила за ними шумливі, вогкі обійми. На рамена їздців, на гриви коней, позаплітані у шнури ради гиляк, падали світлі скапи роси.

Широко простерся бір, хліб.

Пси пішли втішним скоком, декотрі з мордами при землі від привички ходити за слідом, інші обдаровані буйною уявою стежили лег птиць понад викрути та грибовиська і облизувалися смачно.

У якійсь хвилі бір шугнув тяжким туловищем у бік, ляг великим півкругом аж по головатий горб із росяним саявом над чолом і немов змій висолопив довгий язик: червону царинку, горючу бодаками, девятисилом, тоєю.

У той сам момент, щось нагле і дивовижне шубовснуло з густої смереки у низ і в неповоротних підскоках, як спутаний орел або велитенська жаба грянуло до втеки.

Заки ще заграли пси, Мстиславич схопив з тула стрілу, бистро нарядив лук, як аер перегнувся вспять, до удару, і величавий, у блискучій силі мязів та ока, верг метом стрілу.

Звірюка майнула раз, другий, між рідкий чагар яркою плямою киновару, коли... рев, огидливий, видертий найглибшим нетрам життя, подібний як зойк вицяленої тетиви і мерзке виття пса, з міцю відбився об пні і догасав у жахливих переливах, ніби екстатичне ридання.

Аж тепер пси пішли як один на зустріч загадці, проникливий лай сколихнув глушею до дна.

І князь гнав навпростець, на крилах дивного вражіння, аж там, де під цвітучим корчем тернини, обернений грудьми до землі, ригав ясною як огонь кровю

неймовірний дивогляд. Тверді повісма довгої шерсти падали з низького, гранчастого чола та щок на безволосе туловище і ноги. Шкіра на ньому, з червоною сідю, була опалена ніби у варі, порозсідана від сонця і стуж, від старих та нових ран, порепана до семої скаралуши — як лубя финикове.

Пробіг, це була людина!

Мигом обернули його горілиць, сперли об той корч дрібно розцвилій, а Димша, знаток язв, добув з раковички мазь добру, та ймився виривати з карку потвори княжу стрілу, зубчасту, пружну, тонку... Та опуки кінті дивогляда легко і зловіще застукотіли об землю. Він гиб.

То князь у нерозумінні зігнувся над печераком і різко дунув йому в обличча, на яким стигла остання зі сліз.

В чуднім для себе почутті жалю і стиду, гострім, як сам найпалкіший гнів, він рокотів з непевним блиском сухих як емаль, очей:

— Хто ти? За чим? Відкіля? Длячого німинюю проповзуеш ліс... і рвеш з мого тула стрілу всує?

Той відповів далеким дзвоном:

— Я... Памва... а це... мое каяття...

— Хто? — іще шурился князь.

Аж Якун Мних підійшов і'д владиці:

— Розбійник він, — бескидський колись шуляк... У скиті в Пітричу з домашнім скотом пасений був, ради обіту... пресвитера — бо уба. Лісовий, видно, став течець.

Тільки він це слово з уст, як Мстиславичем сколихнула висока хвиля, що заглядає в очі самому сонцю. Він зломив руки над вмираючим і тужив люто судорогою грізних щок, голубим посвітом очей:

— Знаю я таке хотіння, знаю! Ним я ріс, ним держу в пазурах мій пай! Памво, ти мені потрібний як меч! Чуєш? Перед тобою весілля моєї милости!... Звеличу тебе, над Дніпром, — на місто Інгвара...

А Памва стиг і обновлявся, сяйво покори розтопилося у морщі одичілих брів, угли обличча стали як кріпость. Сиза тінь, що йшла на пальцях поверху шумелиння, сіла жалібницею край його ніг.

То князь повернув голову у бік, рвонув мятлею на стяж, аж злопотіла за ним як рудий вихор, буревій, — і перший скочив у сідло.

— Вперід! — скричав несамовито.

Тоді-ж дремливо перекосив губи над яснами, мов від безумного болю, і виплював почерез рамя кров серця, зневагу:

— Розбійникам і колихалкам, — слава!

»БІ, АКИ КРОКОДИЛ«...

Кесареві дари, розкішне шатро, срібні миси, й любастровий зодіякальний годинник пригадували себе, ставили перед очі час удару на Половчина, перший мороз, що вихлепче воду з моклаків та рудавин.

То ще зовсім недавно, як ради послів з Візантії у престольному кріслі сидів Мстиславич у всім величнім наряді своїм, так як сидить він на свіжо чеканейім княжім сріблі. Сухе, темне обличча гляділо самітно й чужо з під шапки з вінцем владик.

Він слухав з увагою, що говорив до нього червоний як лис, в золотих ланцюгах і наволоці царгородський протозебаст, — туркусовий базілеос блимав знатно на пословому рамені. Сам князь глядів мовчки на гостроверхі дзьоби своїх сапянців шитих бронзовим дротом і жовту поливу долівки, на якій відбивалися тіни замкових модрин. Він снував власне міркування, насмішливе і так далеке змістові проголошуваної річі, як далеке на віки є ухо від ока.

Так, він вволить волю грецькому побрату з сімі носіїв царських жезлів і золотих яблук. Він поспішить на рятунок zagrożеній Візантії, але не з лю-

бови до неї зітре в пил косооку мерзу, жах степів, Половчина.

Йому-ж самому давно вже треба очистити собі шлях на Руське море, так, щоби ніхто не посмів за-торкнути княжої лучби з повітрям легенів, життєвою конечністю держави: чудовим оцим зливищем рідних вод.

Так, він славу візьме, діло-ж зорудує власне.

А малосніжна зима будьто в цей рік не мала киг-тів, згорнула їх у мякоть соняшних опівднів, тишин-кою лестилася, ночами — зорями гей любисгком поїла степ.

Того й ждали косоокі у своїх кочовищах з очере-тини та дерні від переяславського погранича, старих караванних доріг продовж порічча Ворскли, ще далі, де кінчилася держава й мережею могил розгортало таємне Дике поле.

Від хижого порозуміння сколихнулися половецькі столиці Шароканя і Асеня засмічені мервою шатер, одноколками киненими верх дном і скрівавленими жер-тівниками серед бруду опущених улиць. Того й ждали косоокі! Доволі уже сушенини й хомяків, воронячого стерва! Доволі голодової нетлі, що увалилася на степ, не оставила ні житинки! Крайна пора роздирати жа-дібними руками курну, пахливу їду з добичних столів, до синих губ, порепаних вітром, нести в пугарах із хризопасу важко пахливе, як коли-б таємним огнем на-гріте вино, грузнути немитими ногами у златоглав цар-городських світлиць, стелити під голови лона жінок, тремких як досвітна роса!

І ось з лопотом грубо крашених прапорів, з кибит-ками й срібними вежами на них, рушили з місць старі половецькі коліна Тарголевичів, Улашевичів, Токсоби-чів, Багубарсів, Колдечів, Урусів...

Вони відправили мандрівну молитву, родом з пу-стині, і з воєнними возами, високоверхими, наванта-

женими битевним заліззям, під крик тисячі грудей шугнули півколом у степ.

Горе византійській оріфлямі!

Очманілі вигейкуванням півнагі скотарі, гнали вперед привчену до чвалу бруднобоку худобу, кочову силу й хліб. За ними скакали кибитки, навершені непосидючою глотою дітей та гомінких жінок, що у запіллю, як круки чигатимуть на побіду, щоби обдирати ворожих мерців. Свистали малахаї, дзвонили тисячі мідних калатал, — степовий пил, ритий з травою, шурготів сипко проміж безліч волохатих ніг.

А бистрозора половецька розвідка притаєна за могилами, по чатівнях, висипувалася й собі плоскощока і кривовида, та увихалася що сил на спіненних кониках проміж половецькі станиці. Списи Чорних Клобуків, передних Романових стеж видзьобували щораз опізнену, загнану між байраки злодійську купину і розносили її серед згарищ з мерви та кізяку. За Чорними Клобуками, наємними, гуркотіли княжі війська, вони то попадали списками у рій закожушених машкар, то настромлювалися на пустку, хоч Половці дихали будьто десь зовсім близько, як лая згнених собак.

Князь не грався довгими постоями, хотів найвищий мент походу маги за собою, що ніч меткі засяги, що день удари обобіч шляху. Це була одинока перепона грі в жмурки, поворотові косооких позад військ, на старі місця. То хоч і вдалося декому з них переховзнути через оцей над степом розгойданий невід, не багато втікачів скріпляло знову половецькі стаї нанизані на степові, караванні проходи. Більше їх утікало до гнізд над чорноморським лиманом, витягнених щупальцями у напрямі Византії.

Минали дні, десяток днів без битви. Пустар паялив на їздців мертві очі. Даремно били об тверду землю тисячі копит, дзвонили залубні закуті в заліззя.

Одного поранка повітря учинилося будьто солоне. Там, де обрій черкав землі, протяжними відгуками кле-

котіла далина, так як клекоче море. Над степом повзли низько руді хмари.

— Сніговія з лиману! — крикнув з руками при роті нащулений четоведець.

— Пожежа! — верг твердо котрийсь із тисяцьких, і правицею закутаною у свинську шкіру, підніс сталеву навісу з над очей: — Будьто горіло тут недалі як учора, якесь обозовище.

Князь здержав коня: він глядів на Чорних Клобуків, що торчали похилені великими тінями у снігових імлах, а тоді підніс щось високо на кінці свого копія, ніби голову двигнену в гору за довге волосся.

Це був половецький бунчук, великостаршинський, з ремінними тороками й кінським хвостом верх ліски, оплетеної грубим срібним перетопом.

Мстиславич глянув вигрібуще у посірілий степ, де переливався протяжний згук далекого моря, — по-ривистий, сумкий ляск хвиль об мису Господню...

Проміж рідкий чагарник верболозів, лежали чорні плята кінських і людських тіл, поломані списи, обгорілі кибитки, покинене проміж сніги ярко писане лахміття, — усе це говорило про загадкову січу, вогонь і розгром.

— Ханські ватаги звели тут зі собою п'яні кумпсом порахунки, — рік Остромирич і ждав знаку розв'язати похід, отаборитися на постій.

— Вперед! — скричав нагло Роман, — стяг — розвинь!

Як мідь червоне від вітрів, відбилося на дзеркалі щита його тверде обличча, викривлене вражінням. У цю-ж мить далечінь ожила, гай верболозів стрепенувся, мертві коні рвонули з місць, дивоглядні їздці доскочили сідел й як з під землі виросла та заслонила день космата половецька орда.

Те, що вчинилося тепер, межувало зі сновидінням. Ліс грудей і копій пішов круговоротом, а круго-

ворот став дуба, — усе пішло в суміш, розмиготані очі, широко криком роздерті губи, блиск списів, шум стріл, чорна кров ран, збурянілий краєвид...

Кошмар цей перевалювався з боку на бік, з краю у край, гей ігра пекла. І тільки в однім місці людського скупича битевний розгар стояв скований і не двигався далі.

Ніби азійський престол, на якому сплять рівнодушно у ликах ритуальних шаг два широкоусті божества, однакові, так на своїх конях близнюках хан у фелоні з паволоки верх кожуха на виворіт і ханенко — підросток, обвішаний красками неначе картина. Їхні коні тупцювали повагом на місці, їздці-ж виконували рівні, ератичні вагування, будьто вивчені й на волос подібні до себе. Навколо них, як проміння крівавого сонця, глотилися половецькі світочі, стіною щитів відгороджені від бою.

Направив коня свого на біг Шестикрилець: миготить з під панцира чорний золотоголав і увесь він чорний з голови до пят. Доглянули його Русичі на лівім крилі, під хмари загремів боевий оклик і пронісся мов ураган. Там били Половців як ціпами на камяному току, кров літала високо, хлюпотіла по міді й заліззі.

— — — А години текли, — бліде сонце знялося по-пад гай, обомлілим світлом торкнуло верховіття...

У середині битевного простору усе ще не було видно розгрівки, усе ще падали купами на себе одні й другі, грабіжники й оборонці, косоокі і княжі люди. Де полководець, де Семюн Одович? Он-он скаче Улас Кмита з раненим Одовичем в обіймах, щит його як сито поколений стрілами, з під дір нагрудника тече спінена кров... Женуть за лінію бою, за ними — курява стріл...

А там котить світлим бахматом, як смолоскип ви-несений на вітер, молодий Дорогосин, кричить на своїх... У божеськім пориві своєї сили, кінь жене як мітична краса, плює золоту сажу... З під копит перед

ним двічі встає і паде половецький вельможа, хитається розсічена страхітна голова, закрівавлений рот... Копіє машкари зачіпає підборідний ремінь у Стославого шолома, здирає шолом геть... Юнак хилиється як вюн, ловить його, витязько кутає чоло...

Текуть години — й хмари-тучі текуть...

Але праве крило у лихий час подається і захриплий від покриків Шестикрилий передає свій зов на останні кінці боевої лінії, — княжі полки двигаються, пруть, кров пливе потоками...

І ось, — з черги захиталося ядро орди, її вибрана сила, й розпучливим натовпом упала Русичам під ноги. Лягають як лан Тарголевичі, Токсобичі, Улашевичі, Уруси, упав від здалої Мюнчукової стріли Аклан Колдеч, рудочубий левчук половецької землі...

Князів меч піднесений високо, говорить замість слів, бо захриплі груди не можуть добути голосу. Ринули ударні чети, пробилися верхом вражих кінських хребтів, змісили в червону сип усе по дорозі, стали окрилювати половецькі плечі.

Хан із ханенком тупцювали заодно на своїм місці, проміж тупі маяння великих голов. Приворожували свої полки не вгавати у борні ні на хвилину? Снилися їм смоки у золоті, шуми райської ріки?

Їхні глековаті, буро-брунатні обличча, лелетоухі, не проронювали ні тіни вражіння і це може було причиною, що азійський престол у тіни щитів трівав.

— — Князь скочив з коня, передав його чурі, й воював пішки так довго, аж рясний піт стікав з його чола й жолобив рису до почорнілих губ. Щось там говорив д'ньому Бранкович із Рагузи, дружинник, але він не чув. З боку летів на них завалистий, горлатий, оброслий червоною щеттю Багубарс, витріщився як сова, розп'ялив косий рот... Грянув із заду Никита Колодяжець, бе, коле, січе, — меч пішов у куски, то він рвонув з під сидла обоюдно сокиру... Багубарсів кінь

з прободеним черевом звалився гучно долів, червоний їздець розторощений під ним...

Над степом клався перший сумерк пересичений блідим, знеможеним сонцем. Божевільний крик людей, брязкіт мечів об шоломи, свист опірених стріл дужчали, як від пекольної принуки і здавалося, кривавий герць щойно розпочався.

Князь скочив знову на коня й у цей мент свиснув на радощах, — він доглянув для своєї стріли довгождану прогалину: вона світила вузькою черткою між простацькими щитами, там, де глотилися половецькі світочі, стіною міді відгороджені від бою. Він витягнув перед себе кривий, чорний лук, приклав стрілу до тети, вимірив — і пустив фуркотом прут, червоноперий, у ліве око, ханенкове, чорну чертку під його чолом, стисненим у святий ремінь з амулетом...

Чорна, коса чертка у прогалині між вражими щитами стала доразу червоним, розваленим пятном, відслонила ліве око, ханенкове, де кипіла смертельна рана.

Дорогу другій стрілі! Цей, що тулить в обіймах мерця, лелетоухий хан на черзі!

Заграв крик під саме небо, не крик, — вовче виття, зойк, мов сама отрута, невгамовний плач, у якому роздирала груди й рвала волосся стара половецька слава.

Місце, де стояв азійський престол, було пусте, — за ним видніли примарами сіро розгойдані верболози, стоптана рокита...

У пориві бурхливих веселощів князь торкнув острогою свого коня, — геройський карк звіряти і дрібно плетені коси в золотих брязкальцях поплили велично на вітрі. Гра була скінчена. Так, — вожд знав уже, що завтра, недільним світанком, приволічуть д'ньому з недалекого запілля й кинуть до ніг юрбу молодих половчанок в їх смугнастих рантухах над жовтим як охра, зрозпаченим обличчам.

Уже завтра він, Шестикрилець, у справедливій гордині паюватиме цінності, невідьників, стада і ратний посуд!

СОНЦЕ У ГАЛИЧІ.

У кожному серці розкинулася горілиць утома. Не так утома, як вечірня насолода світлим днем, величавим, обновляючим пережиттям. Зов дзвонів, грюкіт колісся, погейкування виснаженого степовим вітром юнацтва, рев добичних стад, дикий клекіт половецької череди, гнаної уперід витязів ударами копія, живловий лик товпи, схвилюваної шипотом незрівняного вражіння, дурманом хвилі, розколихували Галич від досвітка аж по вечір, зелений ніби рута, весь в іскрах, піснях і росах...

Там, де дугою обгинаються борове, повз княжий замок, двічі обведений твердю, із трьох сторін захищений водами Лукви, плигали якраз останні сотні дружинників на баских конях, серед блиску дорогих покрас, у чорняві списів, хвилюючих ніби очерет в завивнім вітрі. Недвижні постати вартових з десницею на рогатині виростали верх заборюла як залізні відливи, — вони стрічали побідників, щонайбільшою войовницькою шаною: мов у крицю закутим, гордовитим мовчанням. За те-ж ціле узгір'я аж під глиб ровів, Бабин торг, ще й передмістя, доки сягало око, обліпило чорнолюддя пасмужно-жовтим китягом, ніби рій бжіл липову гияляку.

Гамір ішов немов-би томний вже і стишений у собі; один по однім ущухли дзвони, ще тільки благовісник з собора святого Пантелеймона розсипував курииво вітхненного гимну, та й його пісня у якійсь хвилі заломилася у своєму пориві і змовкла самотою.

Нахилилася сутінь, повіяло тихим леготом, із бурі красок остався тільки сивий пил, що не хотів опастися на лиснючі води потоків і простерся плахтою над осоками великої поріччини.

Ще високий, проникливий крик з просторів, від рудавин приспаних лотачем, кудюю племя смерде погнало на ніч босоногого Половчина, — ще шум відпливаючої метушні вздовж вулиць та площ Галича і над вродливою долиною розсунулася знемога...

Князь Роман у гридні своїй сів, — пас лицарський на долівці валяється, обіч фряжський меч з зловіщою смугою, з рожевим вогнем на смертоноснім заломі вістря. Закурена кирея і нагрудник з мідяних спіраль жбухнені через ослі.

У стільному кріслі широко розкинувся Мстиславич. Емблема самодержця, круг із золотої бляхи, протятий наскіс трираменним хрестом, блимає тускло над чорним чубом Шестикрильця. Стопи в понівечених копирцях, сшитих на підшві бронзовим дротом, недбайливо витягнув на долівці, гей-би у лісі, проти димного багаття.

Він - йно що віднаходив себе у відривчастім стукоті над бровами, у відщепках боєвих звидінь, у стозязнім гомоні пережитого. Розколихані на непроглядних просторах думки носив бурний пал побідника, хоч чвара з Рюриком, по дорозі з походу, стара зарва о Торческ, жінчине придане, коштувала сили і не давала забути себе. У страхливому душевному двобою на квічастих канівських горах він мусів вийти переможцем і... велів тестя постригти силою та заперти у монастир, у лісову пастку, де крізь граніт келій капотять сонливі сльози вічних жереловищ, а на дверях неперекупний воротар: гроза імени самодержця.

Так, — віднятий собі Торческ він заплатив двічі твердим ударом: княгиню, що виїхала в Київ стрічати його хвалу, мало не в одній сорючці велів гнати батькові під поріг і ще далі, у чернечий затвір, глухе дупло пущі, де з під кропив і блекоту позіхає челюсть підземного храму. До смерті бути її там, обсміяній, окраденій з шовкових кіс, із спілих утіх жіночого літа!

Обтрусив ховзку дрож: з перської хусти, простеленої верх ставника з многосвітlichem, наглинув спомин... В сутінках минулого віднайшов лагідно схиле раме Рюриківни, звабливу лінію шиї під рісками голубої завої, ухо з рум'яним світом від потрійних рубінових терез. Бачив її із-за стулених пальців над бровами, як загорнена у темінь чернечих риз, струнка, соколозка, з местними устами, накликує на нього хмару Ефіопів з крилами лилика, втуленими цупко під волохаті рамена... Як шепочеться по дебрах круг монастирських стін з червонокопитими діяволами, або зойком-перелетою стрибає по черездорожах разом з вітром, що свище у її пахучім волоссю...

О, як дратувала його неодолима влада Таємного, над ним, насильником!

Пісок котився з одної чаші у другу, бояри стояли у шанобі біля дверей, в чорних мятлях, чорних клубуках, а все князеві думці.

— Молеве поїдають ризи, а чоловіка печаль, — говорив і'д сусіду догадливо звівши брови, господар на Пятиборах, по третій раз удовий, Ігор Молибожич.

У цю мить долетів із хоромів стишений галос володаревої доньки, розлучниці Федори. Стелила словами, як раннім теплом по лані, ще й смугою ярої свічі, що її заслонювала перед продувом: уста в червоне сердечко витяті, голова відхилена взад вагою кіс, що звилися золотим шоломом під жіноцьким наголовником, — у мережевах.

Оповідала комусь-то обіч:

— Я у мамі як квітка собі гойдалася, а тепер молодости моєї ніде не видно...

Зашуміла на порозі її рутмана камка, зацоркотіла селянка на шиї з темною впадинкою: княгиня з поклоном розсвічувала нічне кандило богам. Це була дяка за поворот оцього грозовитого мовчана, розкиненого мов у лісі, перед ватрою, димною.

А тоді схилилася низько перед ним, задуманим зловіще і на вколішках, як ялося донці, стала розм'ятувати ремені його важкого, походного взуття, зручно вдягала на батькові стопи чисті, м'які шкірянці.

За княгинею, як тінь за сонцем майнув по гридні стрункий Ізбийгнів, молодший син Славна Видиновича, смільчак, світовид.

— Не прикажете чого, отче, заки відійду? — сказала. А подумала друге: відійшла-б, ради матери, себе, раз на усе, без вороття! Тільки хто тоді вітатиме батька-владара з дороги? Хто спалить світло богам? Витязькі ноги обвине льняними онучами, постелить білу доріжку перед ложем?

Тужливі, ласі, люті очі поплелися за скиптром її краси. Якийсь завидько з гнівною застановою пошепки притакнув тій поранній вроді словами, що їх давно вже обносили чередарі поміж медульку і чорнобривець:

— — — У Волиночки коса з золотого волоса, цілий бір освітила...

Ізбийгнів Видинович глянув довкола як сонний, але від щастя не сказав ні слова.

Рухом руки відповів Мстиславич: не хоче нічого від неї, неважної, полохливої, як крапчате сонічко, що покладене на долоні вдає смерть. Йому інакше треба облегчити неспокійне серце; стоптати когось, що високо носить голову і за трапезою сідає одесною.

— Покличте Дарославича!

Зашепотіли страхливо, перед рундуком знявся би-стрий тупіт, Навойко з Васючина погнав стрімголов. Он-он, кінь з листовими вушками летить по круглім схиллю дороги, ніби змії у лопоті незримих крил...

А глиб неба визорювалася сліпуче, в гилявій орішині соловій переліткував любовне намисто — та понад антіфон його туги стелився печальний лемент рабів:

— О, Азгулуй!

— Що це за гамір, тіуне?

— Це, господине мій, Добриня загнав твоїх Половчан на старе кладовище. Дарма, що самі господичичі, спорять над ватрою як недолітки. Один тільки старцун добряга між ними, Анбал, таревської княгині пістун...

Князь лопотливо двигнувся з місця, добув ізза пазухи звиток пергамену, обвішаний печатками з зеленої живиці, поклав його край стола і накрив опухом своєї шапки. Позіхнув хижою біллю зубів і з силою підтягнув у гору квадратне вікно, три рази по три шибки.

Огнище, що горіло у віддалі ніби кривавий маяк на тлі нічного краєвиду, з яркою виразністю очеркувало майдан, колишне кладовище з лагідними горбами, витягненими густо попри себе, ні то пісчані нарви, висипані фуфелицею, ні то хвилі застигли серед вюнкого бігу...

Видно було, як грає іскрами смоляне пруття, як у курному попалі ватри сновигаються степові хижаки у жовтих, мов шафран опанчах, накинених на брудне тіло, в подертих ремінних постолах, в обсмиканих тороках, що теліпалися за їх ногами, як гаддя... З під гостроверхих шапок нависали на сховані в глиб очі бродників пасмуги твердого ніби щеть волосся, з над випуклих, кровожадних губ опускалися до долу рідкі, руді уси, рухливі як у бестій.

Дехто сидів у задушливім мовчанні, руки вкруг колін, двох спорило від горя, готові до бійки, — інший байдужно вишкрябував скипкою останки вечірної каші з розгойданого над приском казана...

Осторонь них повзла на вколішках молода половецька дівчина, блискуча як місяць в уплітках, схожих на течійки крови. Нагі, стрункі руки її мялися у такому нестерпному страданні, аж уся вона мов живий янтар перегибалася страшно, люто, під цвяханням жах-

ливої печалі, ніби в димах і вогню нашіптувала щось одними рухами мстивим ідолам степу, гуляйполя...

Анбал, окутаний з головою смугастим веретинцем як Хозар у день свята, раз-у-раз клав безпомічну руку на плече дівчини й воно здригувалось під нею, хистке з нагла як трепета. Роздертий рукав згрібної сорочки звисав з під тугого парчевого кабата з дивовижно розшитими на малих грудях бичачими головами, знаменем таревських княжат і коли вона валялася в отих ханських лудах серед пилу і роси, серце Анбала щеміло милосердям без сліз, як серце собаки.

— О, Азгулуй! — ридала Половчанка, проти неба залитого сріблом і тишею зір. З під кабата мелькала іноді її темна як бронз грудь півдитини і чимось сестриним, спільнотою, чарівною та болючою, повіяло на Федору.

— Це Чіта, таревського коліна княгиня, Ратьборова бранка, — пояснив ізза її плечей, як тінь за сонцем, Ізбийгнів Видинович. — Брат Чіти Азгулуй, сьогодні від Ратьборового меча смерти пожив. В очереті ззаду на тисяцького наскочив і за горло... Полчні люди надбігли, одоліли... Про неї-ж річ пішла...

Усміх як за серпанками, Федорин... Довгий погляд замість мови, погляд на бранку, що доручував Ізбийгніву пильне діло, таємне, благав і дякував шафіром очей, червоним сердечком уст...

А Чіта, ніби чужинна птаха готова пурхнути, стала одноніж, наслухувала сторожко хвилину одну, другу, вся у брунатних і мідяних тінях...

Роса падала на добичний хлам, звалений купою перед вікнами, у довгих як вежі тінях модрини. Вогким світлом виблискували тонковолосі футра, збруя, ніде не видана, церковні поліканделі, ханські ризи в прах розбитих половецьких поколінь. Знамена цих могутніх недавно родів пишалися тепер у місячному сяйві безграмотною хвалою варварського орнаменту, облинялим шовком краски індиго, розтопленим у сріблі, за яким сте-

повики кралися під Царгород, або злітали галиччю на каравани Гречників серед степів Поросся.

— Вели сховати добич у прибік, тіуне! — дбайливо розпорядив князь. — Роса припаде зброю! А цю-он криву ножаку з рукоятю в елефантині повісиш над моїм одром про потребу, ге... ге... про хвилю пригожу!...

Розкорячений, глядів просто в лице боярам і сміявся широкими вигуками, як той вихор полонинський над безоднею. Вчинилося язбно вкруг нього..

Але... шум у дверях: Дарославич. Бояри в чорних мятлях, чорних клобуках, а все князеві думці, раді-б на розтіч. Попід налавники, по углах, приспаних тьмою чуває щось несамовите.

На зустріч господину в земному поклоні подався намісник Галича. Світло мав з боку, то з усього обличча видно було лиш чорні глибини очей, відмічені трикутниками. Губи оживлені наляканим усміхом теж пірнули в тінь. За це зухвало розблисли вилиці і подані вперед грани підборіддя.

Намісник дожидав першого слова володаря. Коли-ж усе кругом заковязло ніби в осінню стужу, він зібрався у собі, опер потемнілу руку на мечеві і з вправою став виводити благоуханну річ. Дав вислів радості, що Галич, витаючи сьогодні свого вибранця у величі й славі, збув довгомісячної туги за ним, печаливим керманичем держави, її щитом, силою богоданою. Дякував від імени міста і землі за сяйво могутності, що ним витязь укритв імя бойкого народу, за славу, про яку йде гордий гомін у всечуйній Пісні.

Почерез дим мирри, що кучерявилися над словами боярина, князь впялив в нього свої студені очі з кривим посміхом:

— Рюрику київському ізза стінки у видубицькому монастирі також похвали співають! — кинув зловище.

Дарославич замявся, але зараз-же пірнув на ново

у нероз'яснену нічим глиб душі володаря. Звів свою річ до власної відданості династії, згадав обходом свої жертви, не будь які... Поміж його збентежені слова влітав свій спів цвіркун, веселий поселянин те-рема.

— Прихилля, кажеш, боярине? Ге-ге! Твоє д'мені прихилля! — мов списом штовхнув його у груди ярий, аж хриплий визов Мстиславича. — Ти-б радий, щоб я, як переяславські князі, сидів на оцьому столі від ранка до обіда, ти-б радий...

Не докінчив, ухопив з під шапки хартію писану зі зеленими печатями, з силою жбухнув нею в лице боярину і піджмурком, як пард, став розглядати оголошену, зібгану постать проти себе... Жорстокі тіни шмигали по княжім чолі, жорстоко палилися очі... Одним жудом спечених вихрами губ Шестикрильця сховнувся сміх безконечної погорди.

— Скакун, раб твій, місто Ігоревичу, мені це письмо приніс... Печать ця сама, що на твоєму перстні, а?

Звернувся до лисого думця, зі сивими жмутками по члечу:

— Тіуне, три гривни, ціна раба, — так? Виплати-ж її намісниковій удові!

Він відвернувся зневажливо і з грюкотом сів на ослін.

А Дарославич прикований до місця якою особливою задумою, мовби у перше помічав грозу князевих черт: потемніле від бурної жаги обличча, дикі, голубі очі, ніс високий та рівний, вус тонкий як бров.

У якусь мить він рвонув застіжкою сорочки, як чоловік, що душиться, хотів звалитися з ніг, але його піддержали, — так безучасно, як придержується мерця, зачім укриють його звертком паполами. Відтак вивели окаяного в хоррми, не далі. Там став він товкти собою як лилик, з одної стіни об другу...

— — — — —

Кінь лишений собі ніс намісника крутістю вулиць поглухлих, ніби старий сад опівночі, пролітав попри завітчані чорними мальвами міщанські хати, зубаті частостоколи укріплених боярських хуторів, монастирські стіни з трухлими визерунками святих, кладовища, кинені до ніг старим церквам, з глибоко втоптанними у низ сходами, де як рубін над дверми притворів горіло маленьке оливне світельце...

Дарославич держав в руках поводи, але не знав про це. Він минався від проймаючого вражіння: у просторі, все однаковім, плигала за ним безшелесна, уріклива тінь і він чув її по прискові здовж пліч, по смертельній тузі півживого серця.

Йому хотілося кричати з гідоти дикою голосьбою до ніг Чорнобога, господаря челюстей та пущі, щоб кинув на шлях цей скельне урвище, дебру непрохідну, або спотворені померком верби пустив тічнею з припою під ноги Невмолимому...

— Три гривни, ціна раба...

Кинув собою горілиць від громового сплягаду і в цю-ж мить забув світ, погоню, самого себе. Обман-край, поле пусте і наге, забуте зорями і росою розкинулося перед його душею ніби в сумерках прокляття. На ньому сірим зломом ляг камінь-самітник..., Он-де черства вижолобина, у якій застряг він вагою наглого упадку. Відки так болюче знає він її, цю жахливу яму?

Він томився нестерпним ляком. Мерз.

У розмаїрані і ласкавці, в росяних травках молодих простелилося пусте Дністрове побережжя. Сизим куривом сповенилася ріка, жовті острови пісків і вилискливе, застигле плесо. Чутно було, як під урвищем щось шурхотить, жвьякає, булькоче, зовсім ніби нічню між неріст і слижі жирують шуки-ненаситці.

Кінь порскав подратовано в завалищах надрічної імлі, на лобі і шиї звіряти слабо блимав піт. Дарославич скочив на муріг, пішов хвилину обіч коня, від-

так зупинився серед застанови, — і мов приворожений закрутився на шляху.

— Перуне, Серцевидче... пролепетав глухо. Він схилив голову на рамя, як серед сновидіння і хмільний з зачудування та втоми, розкошланий, з очима, вбитими в глиб черепа, йшов кудись, ішов...

Крок, яким пірнув у порожнечу, ніби вихром спохитнув черемхою, що виросла над стрімким узбіччям. Від удару вона подалася половиною віття, ще й корінням насильно вилузаним із землі, й повисла над трепетливим плюскотом там долі, над криком, роздзвоненим широко...

ГРОЗА ІМЕНІ.

Важко було цього року діждати весни, не манило її з вирію над Дніпро.

Сірі, злющі дні без надії на утечу, так доскулили князю Рюрикові, на силу постриженому ченцеві видубицького скита, що хотілося іноді вити вовком із розпуки. О, як палко ждав він весни, ладен чкурнути без сліду в ліси, перетривати скільки хоч на дичині й ягодах! А дійсність насміхалася з Рюрикової жаги, — спершу осінні болота, а далі завальні, у морюзах снігові кучугури... Темний бір чайвся яругами, попри видубицький старокняжий монастир. Його тонкі цегли, сплювані грубою верствою рожевого цементу-заправи, були ніби темна клітчата плахта, відбита на Дніпровім сріблі.

Довкруги скита, одним боком над крутістю ріки, сутенів мур наїжений заліззям, як вартовий, сповитий у зброю з головою. Снилось йому може половецька тічня, чи кривавий клекіт міжусобиць, і він збирав у жменю свою хижу, дрімучу, усю в пазурах силу?

На межі дійсности і голодної мрії, лютий з безсили, як отверта рана, Рюрик являвся бува, позаду ченців, у скитській церкві, ще Всеволожій, і витягнений з круга своїх зрадливих дум, жмурився пена-

висно на гамір побожних напівів, та сонце з поза ярких шиб.

Добавити-б йому у цій короткій чернечій мантиї богослужбний звиток у руку й золоте тло, та підписати уставом імя, він виглядав-би як рисунок зі старославянського рукопису на псалтирах царів.

— — — На пізній провесні, під Благовіщення, коли південно-східній вітер, залюблений у своїй легкості й теплі шепотів садам обітниці на причуд, смерть постигла ігумена нагло на порозі святині.

Поки покладено тіло духовника у нишу перед входом до скитських печер, усі справи монастиря відвернули з силою свій біг. Серед світел і пахливого зілля заупокійна пісня не вгавала, як колискова пісня матери. Усе чернече життя скупилося довкола смерти.

То Рюрик рішився в одну мить.

Перше усього він ухопив із пекарень покинений кимось кріпкий ніж, зачернув із міхів дещо хліба й поніс усе це завите полою у церков, у закутину, під хори. Стояв там п'яливо схвилюваний, а вихор гонив його серцем, мов пустим роздоріжжам.

Як раз на високому помості, опертім об стіну церковної абсиди, стояв юнак у сірім, робітнім плащі з кистю у темній руці. Його верхнє одіння, мантия художника, яку ввели в звичай інтарсіатори зі Сієнни й золотарі з фландрійського Бругге, лежала долі, перекинена через облявок крилоса. Це був безрукавник у темному витискуваному оксамиті, й плоска, як таріль шапка з кичкою дорогого пір'я.

Рюрик, який був войовником, та не був ні мистцем, ні лицарем, підійшов безшелесно здовж стін аж до правого клироса, затіненого високими досками помосту, тихцем зняв мистцеву одіж і в притворі метко вбрав її. Вернув ще раз, захопив ніж, рух на помості збентежив його й він оставив хліб.

Ніким не задержаний чорний князь вибіг прожогом

на подвіря, а там до воріт, вбитих у мур, так грубий, що вміщував келію воротаря.

В останній уже хвилині, коли дубове клепало загуділо глухо під його рукою, утікач перекинув з розмахом край оксамитного плаща на рамя, щоби заслонити огонь очей і поблідле лице. Ніж у нього був наготові й він держав його так болюче, що чув у стиску пальців ломіт ошалілого серця.

Брат Теофраст, обвішаний стрічками вогкої лозини, з якої виплітав коші для потреб монастиря, вийшов безпечним кроком у своїх повстяних ступанцях і довго кашлав. Запахло теплим напитком, гризівником і мирзіллям. За Теофрастом підбіг послушник Міна, рум'янощокій парубок, забрязчали різко монастирські ключі, й Рюрик, — як лихе полум'я вискочив із затвору на волю.

— — — П'яний від неправдоподібного пережиття, він з місця вдарив у ліс ліворуч. Його серце співало дику осанну.

Було дивно прозоро і широко, — якийсь лопотливий птах, вудвуд чи каня, криком наповняв повітря. Може його дратувала чужа, дивна поява, ще не зрослася з лісом як він, але це було так, ніби він вказував утікача своїм гомінким клювом.

Ні, це не був ні вудвуд, ні каня, це був луговий птах, із нічних крикливців, які з жагою присікаються до утікачів. І чим ці раді-б потихіше, подальше, тим більше зрадливого крику над їх головами, особливо, коли птах чує вигострений ніж, що ним з пільгою сплили-б теплі каплі крови.

Селами князь не зважився іти, й від лісового обвалу пустився городами, ключив довго по перелазах. Ще раз спалахнув погал, передвечірний, прочесав лиснучим гребенем село і ліс, а тоді повіяла вчасна, тепла ніч.

У якийсь раз на зустріч князю біжничка, — минув її, йшов довго, облитий потом. І коли думав, що за ним добрий пай дорogi, глянь, ця сама біжничка перед ним...

Зі свого київського намісництва й розїздів Рюрик знав, що за Вишгородом плистиме потік, а там проста дорога на Володарку. Він пішов далі утоптаним шнуром землі попри їздний шлях, аж знову з пустих піль виринули людські жигла. Тепер уже він рішився йти селом, попри хати, відки було видно, як засвічують скипки. Виринув місяць мов срібна миса повернена горі дном, блеск упав в отверту хату, указав жевріюче поліно в челюстах, та купку сухих трісок обіч, покладену, щоби вогонь мав в одну що їсти. На жердці по-через сволюки батіг з узлами й чуга з сірої вовни.

Над великим кошем посеред хати, закиненої гороховинням, сиділи люди в робітних дранках, лузали рухливе зерно. Ні, — зморені передвесняною утомою, своєю нецікавою роботою, вони позасипляли за рядом. Упали в глиб очі зі стертими від пороху й диму віями, схилилися на коліна порепані руки з чорними дротами жил... Сопіли успразі отверті губи, немов снілося їм хвилююче збіжжа, хрустальне жерельце край гаю...

Один, з позаплітуваними кісками продовж ух, у старовіцькому шоломкові, зісуненому у зад, уперся обома руками у краї коша, ніби дужався з ним. Другий звернув на бік голову, усю в молодих кучерах, немов чувався якійсь веселій-яві на стеліні хати. Двох іще взялося ніжно поза шию, вилиці до вилиць, і так у глибокім сні завмерли...

Заснула й господарська дочка у голубім станичку, як вечеровий окраєць неба. Вона гляділа кутом зажмурених очей на циновий перстень на своєму пальці, як пташка, що зажурилася, де гніздо звити. Кіт мурликав тужливо й отирався об її коліна, та вона у сні торкнула його з омерзінням геть, оцю грішну чиюсь душу, за кару потручувану, змерзлу і щораз голодну...

Але зір утікача спинився оце на білоголубій красуні, то вона ніби хмаркою переснулася, стала неспокоїна... Прошак це, чи старий боз тільки шарудить

стрипіхатим корчем по обістю, заглядає у сіни, чи вечері не видно? Погляд нічного влізливця совгається по отопіrenих пальцях дівчини, обшупує лавицю, жадібно микає хліб, та ніяк не зрушить його з місця.

То вона протягає поволі приспану руку, бере з лави пахучий, брунатний круг, подає його бозиновому корчеві, сумкому волокити... А тоді спить знову як камінь серед ріки, задивлена кутом ока в цинувий перстень на пальці...

На північ, го-гей! Між сніг і чахлі сосни! Мов місячне коло хліб у ченцевих руках, земля тікає з під окрилених ніг!

— — — Пізним ранком, на далеких гуляйполях, князь довідався від мандрівного крамара, який міняв квічати кісники і мамутові гребені, що йде він не у цей бік, куди треба. За цю відомість князь віддав мантію мистця.

А другої днини після неспокійної ночі у пастушій хижині серед піль, де снилось йому, що дорогою вбив купця, та заволодів його конем, кожухом і грішми, Рюрик зірвався з мерви, від думки, що зготувала йому останній удар, громовий.

Куди-ж це утікає він, голодний, тровлений аж чорний, а гіркота як блекіт заливає йому горло?

Хіба там, у Суздалі, ці, що його діявольській грі завдячують велико, у страху за власну шкіру, з примарою Романового гніву над головами, подадуть йому руку на оцій глибині?

Ні, не ліпші вони від його власного сина, від Ростка, рудого вирода, що тепер намісникує у Києві, в армі Романової ласки!

Куди-ж йому діватися надалі проти тровленого дня, проти ночей таких, як юця? Як поборе він, наклеймлений, грозу й лихий час?

— — — Він виглянув прожогом з укриття: хижий трепет, ніби весняні соки деревом, поплив ним, співав. Двацять кроків юце, не більше, зупинився їздець на

міцному коні, — великовидий, ситий, підніс голову, аж білим узлом блиснула гортанка, — розглядав пильно далину.

В цей мент із хижі лискавкою піднялася Рюрикова рука, з неї-ж свиснув, полетів ніж... Він застряг по хребет у випялений шиї їздця, що з ломотом повалився долі, повернув тіло з боку на бік, як від утиску під плечем, розкинув дужі руки горілиць... Рабівник доскочив миттю очманілого коня, оплентав поводи гачками пальців, пригадав, — зіскочив ще раз по кожух і повну калиту купця, а тоді вже зі сміхом, що перебивався у його горлі, ударив у ранну синяву, у путь: — На Суздаль! До Всеволода! Не все ще утрачене!

Повінь радости потахла як стій:

— Хіба... що биричі сколихнуть закликами торговища? Хіба... що все доокола — ганятиме слід?

У вечір це було, у третій, як на спіненому верхівці підїздив до видубицького скита Рюрик, чорноризець.

Над ним повагом ширяв нічний птах. Цей не лопотів уже, не кричав, тільки затинав весело пісню провозатих про дах і спокій, про близьку мету. Оподалік монастира князь зсів зі змарганого коня, приторочив йому до сидла кожух з сафіянным узором, купецьку калиту, наповнену сріблом, та пустив свого носія самопас.

Ніж кинув у болота давніше.

Під згук дубового клепала вийшов у своїх безпечних ступаннях брат Теофраст, обвішаний вогкою лозиною, — запахло теплим питвом, гризівником і мирзіллям. За воротарем стояв послушник Міна, червонощокий, як кат.

ЗАВИХОСТ

На високій горі, на самім гребені, вагується з вітром кедр золотOVERХий. День і ніч вагується Шести-крилець з вітром своєї душі, з тугою. Вона усюди з ним, у важких як його меч спондеях скандує про Чин, непроминаючий.

У святині, на ловах, серед пиру й пісень, а наді-все у самоті, навертаються на очі володара довгі північно-західні границі. Його ухо чує крізь кожну розмову шум пущ і легіт рівнин, гень від Дорогичина та люблинського чорнозему.

Він бачить їх бува, слідом сугака, за яким мече стрілу у карпатським вертепі й коли скаче зі своєї чатівні серед гір на хребет раненого дика, якого доколює кинжалом. Не дає йому спокою граничне каміння на оцій межі, заплутаній княжими поділами й розкиненій під небом, як безпанське юбістя.

Пора, щоби він ймив силоміць старі, граничні знаки, втовк каміння назад, відки його взято!

І в повазі святині, у димах курильниць, він видить знову оці болючі хитарі, — вони мерехтять пригадливо з поза виіскрених богослужебних свіч серед крилатих левів на фресках, мозайкованих соколів в ошийниках, темновидих ангелів і святих кенобітів.

То князь не молиться, він сердито мріє.

Коли-ж бува, сидить за столом біля повних пугарів, курних мис і точених тарелів з медовими хлібами, то думкою отдалеки усіх, обмірковує, як розлого і кріпко він опре себе об Буг, долишний Сян і верхній біг Висли. Й розбудовує у замислах західний уділ свій, найбільший, найцінніший, з приматом над державою войовників і святих.

В місячних тінях саду, вихилений проти стежки, немов уречений насолодою, блукає бува, Мстиславич. Ляск соловіїв не заторкає його серця. Думка про молоду княгиню йому далека. Не видить її, як клониться

у півсону до колиски, зачіпленої плетивом об писані сволоки.

Спалюваний жагою, що рве його без упину вперід, він шугає думками понад простори мов мітичний вовкун, у якого під шкірою крівава від ран сорочка. Рукою у залізній укриві він сягає далеко на захід.

О, як любується його серце найскритішим з хотінь: до Чорного моря на полудні звоювати друге, на півночі, випасти з галицького запертя у новий вирій, варяжське море, — — на Балтик!

— — —
Спішить військо від Галича, Романову славу свистом копій співає. На Звенигород, на старий Володимир дорога!

Князь на чолі полків, — шляхи в шоломах палахкотять.

— — —
Зірвалися у ситнику крикливі чаплі, злопотіли з гнізд під тріскіт облємлюваних вітей. Плили хвилину над порожевілими лугами, а там упали в срібну імлу. Роса на травах, на хвощі: весільна гугля верх плеча молодії.

— — —
Над Вислою дрімає обоз. Вози сперті чотиробоком, вогко блискають звона коліс. Половіють шатра, як порозсідані вежі. Мають писані стяги у різвім вітрі, літковім. Вони шелешуть мов тугі карти евангелія у чеканній оправі, передають свою ддостойну мову шепотом, що окрилює серце.

— — — Чийсь меч задзвонив співуче: перший за усіх юнак пильно гострив лезо. Заїржали коні, обсипували з високих лобів померклі за ніч косиці.

Це день.

— — — З шатра, де на причілку тризуб Мономахів, вийшов он Шестикрилець. Малинова кирея, накинена на ліве рамя, воліклася за ним, ніби пера, кріваві. Він

зорів ясно почерез смагу щок, тугих і темних мов бронз, смакував гожі згадки своїх побідних доріг. Цей великої днини він був сильний, радісний і так повний себе самого, як чара, що хоче полум'я чудового напиту перелити через береги.

А музика гострених мечів ширшала чимраз, мов гомін кіс перед жатвою. Князь слухав її й дивувався, як зберегла себе у грозі копит фіялкова дівина перед його наметом, ще й вовче лико: стулені два листки, у середині ягода.

— — — Підбігли д'князю в цю мить з умивальною чашею і згрібним рядном. Він одягав мідяну сорочку, усю в кільцях, верх конопляної, приперізував широкий грецький меч з церковним текстом і свастикою на рукояті.

Тоді привели й прегарного княжого коня, носія його безсмертної слави. Золотіших очей, гордішого чола не було досі у конюшнях Галича та Києва. Коханий тільки для божо, з гривною як полум'яне пруття, він переступав з ноги на ногу у радощах поранної години. Князь плескав долонею стрімкий карк звіряти й пестливо окручував пальці об прядь гриви, счервонею сонцем і розсипаною як ореол.

Він скочив у сідло і ждав, поки у його битевний сагайдак покладуть подвійні стріли, — одні з троці, залиті залізом, другі з дерева, ковані до пів довжини.

Виходила стежа, — трийцять юнаків. Вони тихо і квапно сідали коней. Над темними устами в тузі піднятих брів чаїлися останки солодкого сну.

Винозорий як гірський птах, Ольстин із Бірчи, вів.

Стукнули коні в копита, — й тоді нагло перед стежею виріс Мстиславич на своєму смолянtimer верхівці в упряжі з сафіяну і срібла. Рішив їхати чолом стежі, — сам. Хотів покласти господарське око на відповідальній роботі!

Вказав рукою табір:

— Вишата, тобі! — рік першому войводі.

Рванули з місця юнаки: запахла під копитами нетоя. — — — — —

— Ждіть! — згомонів князь далеко згодом.

Ольстин, їхав за князем, глядів на його плече у мідяній мережі й крізь обожання, що було як пісенний порив, думав:

— На оцім величнім коні, — доля нашої землі.

Стали.

Князь глядів пильно по лінії руки, простертої над брівми.

— О-ге! — Семчич, Ольстин, Будич, ще хто! Біжіть на онтой горб у хашах, у три мети стрілою, — гляньте, варко-ли?

Десяток їх скочило з місця, захлюпотіли синявою мокрі трави. Звидніли незагодя на горбу, високі, хижі, палкі. Стежили як орли, слухали, зоріли, — ніде нічого.

Вказав їм ще ліс на овиді, чорну хмару:

— Протряхніть маленько корчі!

Пішли чвалом, спів вітру над головами. А край ліса стихли, — широким півлуком розсипалися... Пірнули спровола у глибінь, — знову зоріли як орли, — ручай десь плеще, сонце капотить...

Вернули скоком по князя й решту стежі. Ольстин рік:

— Спокійно, князю!

Їдуть. Заслонили собою ниви у сірих шумах і бліду винимку неба.

— — — Ліс був роздзвонений ковтанням наковтача, перекликами пташні. Роздався гіркий легіт долину, увесь у сріблі. Зазуля кувала допитливо, як в амфібрахах старих голосінь. Блиснула біжничка з потемнілими липовими різьбами проміж китяги червоної калини. А там, — буковий молодняк, хистка, весела, дрібнолиста гуща, сріблом підшиття проти неба...

Цить! Затріпотіли у травах їдкі шепоти, — там іскри, тут тіни... Націлилися довгорукі привиди, опукло-ока зрада, прикипіли до землі, до пнів... То княжий кінь шарпнув лобом у променистих брячках, — як кентавр на фризі став дуба.

Мов огонь жбурнений в отверту пазуху, так дзеркіт стріл, — з дерев знесло зеленим димом половину листя. Світ збурянів, і день схитнувся.

А буковий молодняк пішов бовдуром, — грянула з гущі ворожа засідка, проти трьох десятків, двічі стоголова навала. Спалахнуло як на пожарі синими вогнями заліз у націлених руках, чорними блисками тетив, червоним пір'ям стріл, сивими смугами вовчих шкір на озброєних раменах... Вихор ошалілих перекликів, незрозуміле горлання розп'ялених ротів, брязкіт і крик потрясли лісом, аж листя впало.

Все те накрило мигтю Романову стежу, гадючим танком проміж дерева обскочило її, три рази докола заплело грудьми.

— В пробій! — скричав князь, як колись, на полях слави, підняв меч у правиці, некутаній нічим.

Збігалися д'ньому що сил крізь регіт, проклони, крізь кров, — і в цей мент опірені стріли яли пражити блудом розбіганих, до безтями зжаханих коней. Здавалося, — скакали не коні, але дерева, все-ж друге залякло на місці.

Як метіль на небі, так бій... Ратища ганяли по-чорнілим повітрям, мов камінюки, що падуть зі скель, копія проривали панцирі, стягали їздців у намолочений копитами пил...

У якийсь мент, видертий борні, розлягся зов далекозвучного Ольстинового рога, що його він підніс до губ, потрісканих смертельним вражінням. Впертий заліззям шкірянців у муріг поляни, плічми об дерево, розколоне на двоє, — з диким ликом ворожої засідки перед отроеною душею, трубач повернувся у спяць зро-

шене потом обличча, чоло як башня, направлене туди, де з ліса мроїв день.

Зов рога летів у простори повним зусиллям Ольстинових грудей, кричав у далекий обоз про кров і зраду, лунку шамітню мечів і темний ломіт сокир, — про людей, озвірілих у бігу на осліп і коней у рубіновій посоці, що валяться долів з чоловікоподібним риданням...

Його голос шарпався люто у многократно нерівній боротьбі, голомшив далину вісткою, що мечі уже ту-пінють, що поломаних лезів як вяні, як листу...

— — — А на лісовій прилуці смерть стинала голови щораз, по стінах пнів лігала кров.

Затрепетав у скаженім болю чудовий княжий кінь, — піднісся як велит, високо, блиснув черевом у вогких посвітах, з розпукою упав на передні ноги, аж по ясні груди. Чиясь волохата рука з поза пнів досягала князя залізним гаком, за наколінник сунула з сідла... Як змий вихилився князь опередь себе, ніби заходова тінь довжився, ріс, — цвяхнув мечем зі свастикою по зрадливій руці, і всі ті пальці, ураз із гаком упали ніби грою на муріг.

Поправив, — шарнув лезом у друге, й голова поко-тилася як бурдюг по лісових пісках.

— Князю, ось кінь!

Це Ждан зі Старониви дужався що сил з упертою Романовою волею, переконував князя, благав щастя вмерти за нього, аж у безпамятній розпуці скочив у клекіт, сціпився з цілою тічнею, полетів у кріваву глиб...

— — — Скавав Семчич проміж виття стріл, ловився в бігу дерев, князеві до боку біг. А цей, впертий у стрічний бук, під міру плеча, застряг озуттям з металевими клювами у тверду землю, — став.

— Гай, — потягнімо, сини! — скричав на весьбір.

Он продираються крізь сповнений вир битви, крізь людські та кіньські трупи, Малкович, Борислав, Бу-

дич, оба Хиличі, Бладучан, Вятко, Недан, Коснята, Радогост. Геройським гуртом прорубуються туди, де видно наставлений на відлив княжий щит з визерунком орла в промінні шести крит.

Уже, уже довкола князя огорожа з десятка щитів, з палаючих серць, зі стегон молодих, стооких.

Аж тепер поперли наступом вперед, — відбитися, зломити залізний круг, виховзнутися зі смертельної пасти!

— Біжи, біжи! — закричали всі й полетіли з шумом і дзвоном, ніби той срібний град над землею.

— Аби тобі останна, — стораз! — з поза блиску сціплених зубів кляв Будич, — тетерваків хвіст поверх шолома.

І пхнув заліззям першого, що налетів із крутіжи, вдарив раз тільки, — мигнуло перед ним дивно побіліле, короткобразе обличчя, якому будьто наглий сон рота роздирає... Та в цій хвилині й сам звалився з лотом поруч тамтого, крізь бляху надгрудну штовхнений копієм у серце, — й поза людським розгоном уже, поторощений, кидався довго у пилу...

А в місці, де розпучливо вгризалася стежа, перстенним валом станула засідка, розносила запору в тріски. Там Славно Коснята проміж бій, безнадійний, проміж останні зусилля, кинув оце погордливий визов неминучої смерті. Слова, пянкі, летіли наругою з поза хижих зубів і лунав насмішливий заклик битевного поля. Мов у глум, він звав на герць ворога, хоч цей давив жменю хоробрих лавою кланцатою як спижі.

— Сюди, клятуший, сюди, уха котюжині, хвіст кривий, з китицев! Сюди, щоб ти розсипався гей сіль у руках, щоб ти знічався, — на ніяке!

Він покрикував хрипло, безтурботним своїм голосом, відривками думок прямих звид гласного черепа у розкиненій землі, бачив зворушено, як росте з нього у сонце темна фялка, лиснюча зелень... Аж нахлинула смерть, вимолодженя таксамо, як віц, горда, в черленій барві...

І любимець усіх, Бойтіх з Білюберіз, що відбивався насакауючій глоті мечем і копієм, упав боком на землю, аж задзвеніло. Проміж дику борню Бойтіх обтирава долонею важко зранене обличча, що його мив кривавий дощ. Захланні, грубовязі, ширшаві руки простерлися по нього кошмарною сутолокою, й він, з прижмуреним видом побідника, немов у насолоді, останній, повернув вістря меча проти свого серця...

— А боярський одинак, Радивой, довго купував смерть, не міг сторгувати! Його носило на межі дійсності і сну, метало знести забори як вода, уродитися ще раз, здобути наново своє життя, почути противника під важко розгойданою груддю. Він облизував спечні губи у пекольному труді, згадав як за вітром свою кохану:

— Аби я йшла наперед тебе в огняних дожджах, — пахла тобі водою на мило!

Довго купував смерть юнак Радивой, не міг її сторжити!

А жменя завзятців маліла на очах:

— Понатужімся, — — сини! (Так князь).

Кісьба його меча не вгавала ні на хвилину. Оце-ж він спрягся знову в неймовірнім двобою з якоюсь купою шкір, крику, заліза, що задужала на нього, випулилася немов відьмак, жилавник, рула, як кінь укушений ласицею, — що намне її князь, — уже-б із кісток голки стали! — то зверже зі себе цілу, настромить вістрям свій меч, гірко та грізно жде... Збирається у собі наново з дремливим посміхом перекошених губ, як цей, що його стріла не ловиться, та смерті не ймитися, ніяк.

— Гу! Щось липке і тепле залило йому нараз щоки і рясно почуріло в низ, крови пазуха повна... Кутом ока, укритим імлюю, Шестикрилець узрів у цю мить — Сарольту проміж мальви, червоні берла... До уст її плила сльоза, ця сама, що колись.

Удар ратища, ще один, вбив мідь шолома у кості черепа, проте князь не чув уже цього удару. Рука

замаєла на вправ, на відлиз, і влала. А тоді смуга світла, сліпучого як грань, роздерла у двоє мерзко потемнілий світ і ошалілим круговоротом покотилися у суміш і стрімголов, закосом і горі дном розкритчані міста, церкви в огнях золотих копул, шляхи, кріпости, ріки, ліси піднебні й степ, прометений з Пюловчина по вік. Усе, що він держав закутою залізом правцею, — усе, що було досі Шестикрильцем.

Фіалкова дівина, розцвила край корчів, що немов прийшла з обозу за ним, трепетала під плямами крові, — під червоним незнаним страхіттям...

— — — Один тільки голос Ольстинового рога дужався ще з життям в привабі молодій. Поколений, постріляний, останний зі стежі, Ольстин жбурляв кровю у ріг, захлистувався нею, кричав в далекі уха скорбноговічної прийдешньої ночі...

Аж підкинений чиеюсь ногою в ременях, що нахлинула із дна крутіжи, турій ріг зі струєю крові покотився сріблом різьб продовж стежини, — задзвонив глухо, й знімів.

Блакить неба прозоро палилася над Ольстиновим трупом довгу, німу хвилину, — тоді-ж потахла, стала сиза мов звид.

Налітав буревій з висляних пісків.

— — — Як галич на свіжу оранку, злетіли на побоевище Русичі, схоплювали на коней ранених і вбитих, з тривогою шукали Мстиславича. Засідку ніби вітер звіяв, здавалось-би, що різня на лісовій поляні, — неправдоподібний сон.

Уви ни! Край буковини простертий горілиць, у погорді, у геройській, глумливій красі, широко лежав Шестикрилець...

Кричали до нього кричма, не лозивався, брали його в рамена, не чув. З під мережі панцира текла свіжа, спінена кров.

— — — Крізь зойк, відертий глибинам болю, клали

князя на списи свої, вязали їх в оспіхах зеленими гонами галуззя. Щитом з лосячим ременем вкривали його, — на грудях меч, ясна калина на серці.

Там, відки деигнено велике тіло, лячна розтока красила землю й котилася як жива, — лицем на захід.

Обоз. Сповнене людське море бурливо бе об береги. Гроза жме серця, рве стогони з грудей. Старшинська рада? Хіба хто знав наміри цього, що сам один деигав увесь тягар величезної влади, а тепер ляг на похоронних саних, укригий прапорами держави?

— Відступ! — з висока гомонів кам'яним обличчам перший вйвода, Вишата.

— Відступ! — вістили своїм частинам тисяцькі, соцькі, четові.

Далеко десь греміло гучно по небу. Буря йшла, — кучерявила трави, котилася курним перевертом понад волинський шлях.

Військам велено відплисти лісами на схід і вони ринули сірим звалом у прямоїздне русло стародреву. За ними рокотіли весняні громи, — запалювали з обкапаних жижицею ялиць огнисті віхи, ватри жалібні тому, що сам був весняним громом.

Падали прикази, вози тягнули важко, шуміли в травах тисячі копит, немов обмотаних вогкою вовною.

Біля на скорі збитих і покладених на віз смертних саней, їхали найкращі княжі дружинники у своїх шерстяних, брунатних опинках верх збруї, при мечях, коротких, як ножі, немов вікінги з книг Едди, їх ліди. Ихав Фрутан Сміливець. Роальд Білобровий, Еюльф Кореткопазур, Ігель Силач і Гунастр Величавий, самі світила, дронггаймські борці.

Дружинники несли свій стяг з розшитим чорним круком, і насупленим напівом, з павзами твердими як удари, проносили пісню на сон героєві, сломинали ріг Гіялля, — а з ним хвалу витязьких мечів, розсіяну по світі поза смерть і тлінь.

Мельодія, з малим засягом звуків, росла суворо і скупю, з тону на тон, з інтервалу на інтервал.

Згодом співці знизили голос до шепоту, що як гук металю гугонів з обєднаних войовницьких грудей. Вони причитували стару пісню Велюспи про сумерки грядучих довгих зим, часи зрад і вбивчих булав.

Усюди, де тільки слезив лісовий струмок, або хочби капливець, порослиї мшєю, дружинники ставали ураз і пили долонями воду на спомин раїв Вальгалі. Там князя-героя, що віз їх у країну лицарського подвигу, зливатимуть водою безсмертя, щоби міг побачити Одіна, якого плащем є небо, а наголовником хмара.

А тоді, мов гарфи многострунні, заплакали чергою бояни, у невперізуваних гребенних ризах до землі, у вінках омели над віщими брівми. Вони славили того, що вмер від рад, вічно молодий, — у розгарі стремління, у вершин радості спочив. Пророчили вітхнено, що сила його верне у Народ, а цей вік віков держатиме межі, понесе цінності високо, як несуть кіот у сонце.

І ще співали бояни, що душа Народу є як гірська миса з каменю, з самородною водою, що з неї пють вірли. Під кожний сумерк вода зникає до дна й бо-жеська миса порожня по вінця, а кожним ранком, чащечний камінь одей, повний хрустальною свіжістю по самі береги.

Греміло іще. Між пальцями князя, що притискали меч зі святими глаголами на рукояті з нефриту, злинів хисткиї луч сонця. Над верховіттям, у рудих хмарах, товпилися велетні з блиску та імлі, глибоко оралі небо, немов коліслом мідяних квадриг. Це було так, наче й там ішов жорстокий бій, як цей на землі, що родить смерть і нове життя, — творче-ж хотіння чинить нестерельним.

На кам'яний метопі

метопа: різблені бої звірів та людей

на причолах поганський святинь

замарна: музичний інструмент

халькедон: півшляхотний камінь

шипсгриф: казочний кінь - птах

З вітром на Буду

еґрети: окраси з пер і пі: ноші

енколпін: нагрудний хрест

інтарсія: вставлюване в цінний мате-

ріял золотарське плетиво

філігран, сукана скань: мистецький ви-

ріб зі золотого й срібного дроту

африкає: рубін

оніке: півшляхотний мінерал

Легенда церковного вікна

нефрит: дорогий мінерал

Куна, — праву

гороріз: плоска різьба

рельєф: опукорізьба

сардіон: півшлях. червоний камінь

хитар: межа

сімандра: діяне клепало

полати: хори

аґат: півшлях. камінь

рит: обряд

закуп: куплений робітник

постриги: старослов. свято — віднови-

даюче хрестинам

обавник: чародій

На Ужок проблю гори!

джеджура: зілля

бредулець: „

ріжа: поляна

канюк: орел

любастер: прозорий мarmor

Ансараза: вибранка поляглих героїв

Рука над морем

берківці: міра, бочка

скальди: співаки з півночі

бриганти: обслуга малого корабля

бисер: дрібні перли

ефод: священ. наплечник

Велика Глуша

джерга: накриття з вовни

сियाви: проміння

палімпсест: старі рукописи

вагант: пройдисвіт

лукно: міра

диптихон: подвійні таблиці, нагробки

тулук: молодий медвідь

плакиньки: онучі

порфіроносець: цар, князь

Галєн: старовічний лікар

адамант: діамант

аер: рід тропі

екстатичний: захоплений

финик: пальма

»Бі, аки крокодил«...

зодіакальний: з фігурами небесного

сузір'я

хризопас: півдорогий камінь

протозебаст: намісник

базілеос: клямра на рамені високого

достойника

охра: жовта краска

Сонце у Галичі

копитця: озугтя

чвара: сварка

твердь: кріпость

фряжський: франконський

мяті: плащі

клубуки: колпаки

кандило: лампа

полікандель: свічник

індіго: заморська дорога краска, чер-

воно-голуба

елефантина: слонева кість

Гроза імені

біжничка: каплиця

бирічі: княжі урядники

Завихост

спондеї: міра у стихах

чекання оправа: в ціннім металі різ-

блена

книга Едди: найстарша літопис Scan-

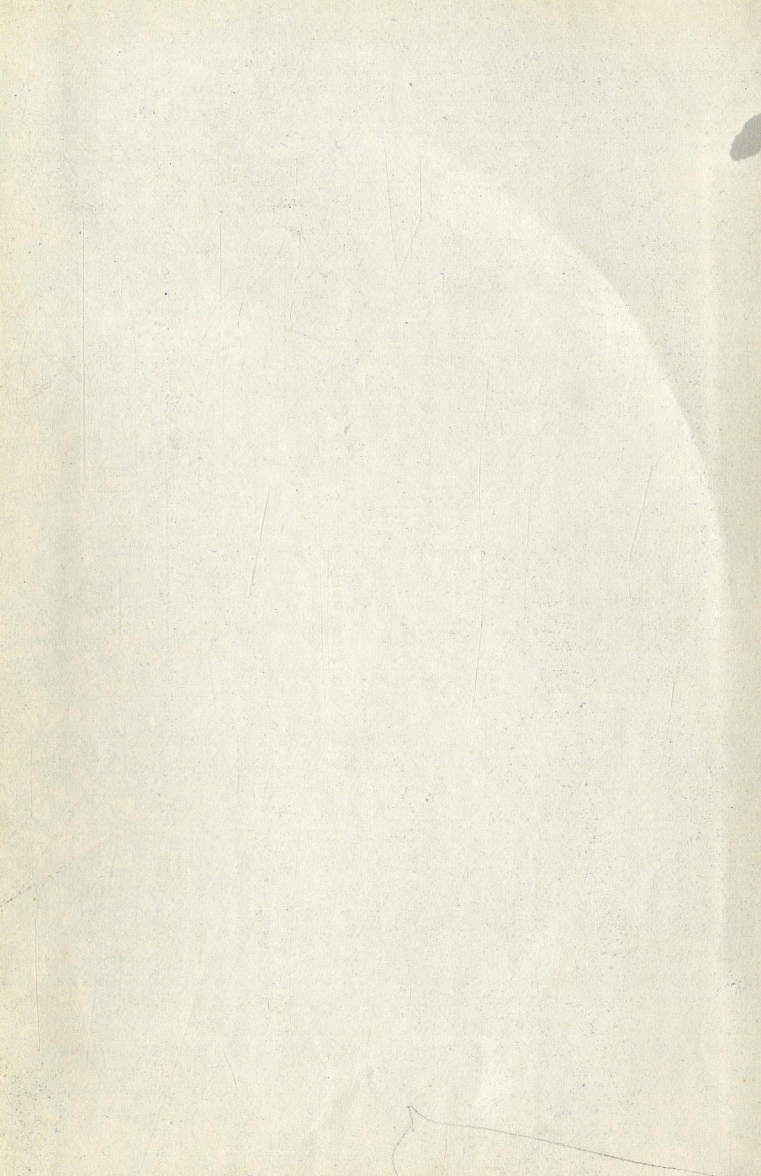
навії

Велюспа: пророкиня півночі

ріг Гіялля: бог війни в Скандинавії

квадриґи: битевні легкі вози — запря-

жені чвіркою коней.

И

РЛ

1334

3,96 / 1986 / 4

~~12.493~~

К. ГРИНЕВИЧЕВА

К. ГРИНЕВИЧЕВА : ШЕСТИКРИЛЕЦЪ

ШЕСТИКРИЛЕЦЪ